

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ ZORBALIK OLGUSU AÇISINDAN
DOKÜMAN ANALİZİ İLE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reis BEŞER

BURSA

2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI

SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ ZORBALIK OLGUSU AÇISINDAN

DOKÜMAN ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reis BEŞER

DANIŞMAN

Prof. Dr. Hülya KARTAL

BURSA

2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Reis BEŞER

25/07/2019

Yönergeye Uygunluk Onayı

“Resimli Çocuk Kitaplarının Zorbalık Olgusu Açısından Doküman Analizi ile İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitimi Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

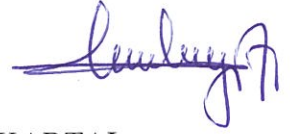
Tezi Hazırlayan

Reis BEŞER

Danışmanı

Prof. Dr. Hülya KARTAL

Temel Eğitim ABD Başkanı

Handan Asude BAŞAL

EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: “Resimli Çocuk Kitaplarının Zorbalık Olgusu Açısından Doküman Analizi ile İncelenmesi”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **-134-** sayfalık kısmına ilişkin, **25./07./2019** tarihinde şahsım tarafından **Turnitin**.....adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **13**...²tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve imza

25/07/2019

Adı Soyadı: Reis BEŞER

Öğrenci No: 801634001

Anabilim Dalı: TEMEL EĞİTİM

Programı: SINIF ÖĞRETMENLİĞİ

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Prof. DR. Hülya KARTAL)
* Turistin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

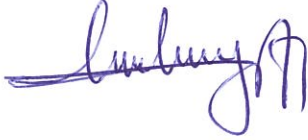
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Eğitimi Bilim Dalı'nda 801634001 numara ile kayıtlı Reis BEŞER' in hazırladığı "Resimli Çocuk Kitaplarının Zorbalık Olgusu Açısından Doküman Analizi ile İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunması, 25/07/2019 günü 12:00-14:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (**başarılı/başarısız**) olduğuna (**oybirliği/oyçokluğu**) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Hülya KARTAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye (Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Asude BİLGİN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Araştırma Görevlisi Dr.

Özlem APAK TEZCAN

Kocaeli Üniversitesi

Önsöz

Aziz Nesin annesine ithafen yazmış olduğu ‘‘Böyle Gelmiş Böyle Gitmez’’ adlı şiirinde;

‘‘Bütün anneler, annelerin en güzeli,

Sen, en güzellerin güzeli.’’ ifadelerine yer vermektedir. Bu anlamda hiç şüphe yok ki mesleğinin sorumluluklarını yerine getiren tüm öğretmenler çok kıymetlidir. Ancak mevcut çalışma sırasında benden desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen ve bana daima ‘‘neler yapabileceğini biliyorum.’’ diyerek beni cesaretlendiren, değerli danışmanım Prof. Dr. Hülya KARTAL benim için en güzellerin güzelidir... Abim Şaip Beşer’e değerli arkadaşlarım, Mehmet Soyuçok’a, Seda Nur Ergül’e, Hilal Ahenk’e, Merve Çotoğlu’na, Rıdvan Taşar’a, Nurdan Özcanlı’ya, çalıştığım iş yerindeki tüm öğretmen arkadaşlarıma, müdürüm Adnan Boz’a ve bana anne sıcaklığını hissettiren Hatice Aman’a desteklerinden dolayı saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Daha nice mutlu ve Rugeş’li günlere...

Reis BEŞER

Bursa 2019

Özet

Yazar	: Reis BEŞER
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı	: Temel Eğitim Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Sınıf Eğitimi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xv+134
Mezuniyet Tarihi	: 25.07.2019
Tez	: Resimli Çocuk Kitaplarının Zorbalık Olgusu Açısından Doküman Analizi ile İncelenmesi
Danışmanı	: Prof. Dr. Hülya KARTAL

RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ ZORBALIK OLGUSU AÇISINDAN DOKÜMAN ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Bu araştırmada, resimli çocuk kitaplarında okul zorbalığının nasıl işlendiğinin çok yönlü olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın temel veri kaynağı okul zorbalığının çok yönlü olarak incelendiği resimli çocuk kitapları olduğu için araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseniyle yürütülmüştür. Bu doğrultuda 50 resimli çocuk kitabı incelenmiştir. Araştırma verileri, zorbalık alan yazın taraması sonucunda araştırmacı tarafından geliştirilen kontrol listesi ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizi, kontrol listesinde yer alan maddelerin eserlerde tekrarlanma sayısının belirlenmesiyle yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre incelenen eserlerin tamamında zorbalıkla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre incelenen eserlerde, zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadeler en sıklıkla bir eserde (E26) yer verildiği, zorbalık türlerinden en sıklıkla

sözel zorbalığın (%50.6) işlendiği, bunu ikinci sırada fiziksel zorbalığın (%25.9) izlediği, cinsiyet açısından zorbalık yapanların sekiz eserde erkekler olduğu, yedi eserde ise kızlar olduğu, zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin cinsiyetinin ise eserlerin dokuzunda erkekler, yedisinde ise kızlar olduğu, zorbalık eylemlerinde bulunan bireylerin özelliklerinin en sıklıkla empati kurmama olduğu (33 eser) , zorbalığa maruz kalan bireylerin özelliklerinin en sıklıkla fiziksel olarak zayıf/güçsüz olduğu, zorbalık eylemlerinin en fazla okul bahçesinde meydana geldiği, zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin en sıklıkla zorbaya sözel olarak tepki gösterdiği, zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin, zorbalıktan kurtulmak için en fazla özgüvenli olma stratejisini kullandıkları, mağdurların zorbalığa uğradığını en fazla anne-babalarıyla paylaştıkları ve zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin en fazla sessiz kalmayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak çocukların eserlerle erken yaşlardan itibaren buluşmasıyla hem zorbalığa yönelik bir farkındalık kazandırılması hem de bu yolla zorbalıkta seyirci kalınmamasının zorbalığa uğrayan çocuk açısından öneminin anlaşılması sağlanabilir.

Anahtar Sözcükler: Doküman analizi, resimli çocuk kitapları, zorbalık

Abstract

Author : Reis BEŞER

University : Bursa Uludag University

Field : Department of Elementary

Branch : Primary Education

Degree Awarded : Master Thesis

Page Number : xv+134

Degree Date : 25.07.2019

Thesis : Analysis of Illustrated Children's Books in Terms of Bullying by
Document Analysis Method

Supervisor : Prof. Dr. Hülya KARTAL

**ANALYSIS OF ILLUSTRATED CHILDREN'S BOOKS IN TERMS OF
BULLYING BY DOCUMENT ANALYSIS METHOD**

Within this research it is aimed to determine in a multi-perspective way how school bullying is addressed in illustrated children's books. Since the basic data source of the research is illustrated children's books in which the school bullying is investigated in a multi perspective way, document analysis which is one of the qualitative research methods was used. Accordingly fifty illustrated children's books were investigated. The data of the research was collected through control list, which was developed by the researcher, following the bullying literature review. The analysis of the research data was carried out by determining the number of the repetition of the items involved in the control list within the books. According to the findings of the research the information regarding bullying was

included in all of the books investigated. According to the result of the research, within the books investigated, it was determined that the statements that evoke the definition of the bullying were included mostly in only one book (E26), among bullying types mostly verbal bullying was dealt with (50.6 %), which is followed by physical bullying, in eight books the one who bullies are males, in seven books they are females, those who are exposed to bullying are male in nine books, in seven books are females, bullies mostly are devote of empathy (33 books), victims mostly were physically weak, the bullying actions mostly take place in school gardens, victims mostly respond to verbal reactions towards the bully, and utilize the strategy of being self-confident in order to get rid of the bullying, the victims mostly share their bullying experiences with their parents and the bystanders mostly prefer to keep silent regarding the bullying experiences. As a result, by encountering the children these kinds of books, it can be ensured that children can have awareness toward bullying and they can understand the importance of being not a mere bystander in the sense of victim.

Keywords: Bullying, document analysis, illustrated children's books,

İçindekiler

Önsöz	vi
Özet	vii
Abstract	ix
İçindekiler	xi
Tablolar Listesi	xiv
Kısaltmalar Listesi	xv
1. Bölüm.....	1
Giriş.....	1
1.1 Problemin Tanımı ve Önemi	1
1.2.Araştırmanın Amacı	5
1.3.Araştırma Soruları	5
1.4.Araştırmanın Hipotezleri	5
2. Bölüm.....	6
Genel Bilgiler	6
2.1. Okullarda Şiddetin Yaygınlığı.....	6
2.2. Okullarda Zorbalık	10
2.3. Zorbalığın Azaltılmasında Öğretmen ve Okulun Önemi	14
2.4. Zorbalık Tanımları	17
2.5. Zorbalığın Türleri	19
2.6. Zorbalığın Etkileri	22

2.7. Zorbalığın Sonuçları.....	23
2.8. Zorbalık Eylemlerinde Roller.....	25
2.9. Mağdur/Kurban ve Özellikleri	27
2.10. Zorba ve Özellikleri.....	29
2.11. Zorbalığı İzleyenler ve Özellikleri	29
2.12. Çocuk Edebiyatının Amaçları	30
2.13. Çocuk Edebiyatının Temel İşlevleri.....	32
2.14. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişim Sürecindeki Yeri.....	33
2.15. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi	34
2.16. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Toplumsal Gelişimine Etkisi.....	35
2.17. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Dil Gelişimine Etkisi.....	36
2.18. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Bilişsel Gelişimine etkisi.....	36
2.19. Çocuk Kitaplarında Resim	37
2.20. Çocuk Kitaplarında Kahraman	38
2.21. Kahramana Öykünme ve Özdeşim.....	38
2.22. Çocuk Kitaplarında Konu.....	40
2.23. Özel Amaç/lar/la Yazılmış Çocuk Kitapları	40
3. Bölüm.....	42
Yöntem.....	42
3.1. Araştırmanın Modeli	42
3.2. Araştırmanın Örnekleme.....	42

3.3. Veri Toplama Aracı.....	44
3.4. Veri Toplama Süreci	45
3.5. Verilerin Analizi.....	45
4. Bölüm.....	46
Bulgular.....	46
5. Bölüm.....	83
Tartışma ve Sonuçlar	83
6. Bölüm.....	98
Öneriler	98
Kaynakça.....	106
EKLER.....	120
Özgeçmiş.....	133

Tablolar Listesi

Tablo	Adı	Sayfa
Tablo 1	Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	8
Tablo 2	Zorbalık Konusunda Bilinen Yanlışlar ve Bilinmesi Gereken Doğrular.....	12
Tablo 3	Zorbalık ve Dalga Geçme.....	19
Tablo 4	Doğrudan ve Dolaylı Zorbalık.....	20
Tablo 5	Zorbalık Türleri ve Örnekleri.....	22
Tablo 6	Zorbalığın Etkileri.....	23
Tablo 7	Zorbalık Davranışlarının Sonuçları.....	24
Tablo 8	Zorbalık Eylemlerinde Alınacak Önlemler.....	26
Tablo 9	Eser İsmi ve Kodu.....	43
Tablo 10	İncelenen kitapların yayınevi, çeviri ya da yerli kitap olma durumları.....	46
Tablo 11	Zorbalığın Tanımı.....	48
Tablo 12	Zorbalık Türlerinin Eserlerde Dağılımı.....	51
Tablo 13	Zorbalık Eylemlerinde Bulunanların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	54
Tablo 14	Zorbalığa uğrayan mağdurların cinsiyete göre dağılımı.....	57
Tablo 15	Zorbalık Eylemlerinde Bulunanların Özellikleri.....	58
Tablo 16	Zorbalığa uğrayanların özelliklerinin eserlere göre dağılımı.....	61
Tablo 17	Zorbalığın gerçekleştiği yerler.....	65
Tablo 18	Mağdurun zorbalığa verdiği tepkiler.....	68
Tablo 19	Zorbalıkla mücadele stratejisi.....	72
Tablo 20	Zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler.....	76
Tablo 21	Mağdurun zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler.....	80

Kısaltmalar Listesi

PISA: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

CJCP: Adalet ve Suç Önleme Merkezi

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

TDK: Türk Dil Kurumu

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

GHEC: Küresel Sağlık Eğitimi Konsorsiyumu

EARGED: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı

1. Bölüm

Giriş

1.1 Problemin Tanımı ve Önemi

Bir Çin atasözünde ‘‘Bir yıllık plan yaparsanız pirinç ekin, 10 yıllık bir plan yaparsanız ağaç dakin, 100 yıllık bir plan yaparsanız insan yetiştirin’’ denilmektedir. Bu gerçeğin farkında olan ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedefleyen toplumlar, yaşamının büyük bir bölümünü okullarda geçiren, geleceğin mimarı olan çocukların eğitimine büyük önem vermektedir. ‘‘Her yönden sağlıklı, üretken, çevreleriyle ve kendileriyle uyumlu toplum üyelerinin yetiştirilmesi okullarda verilen eğitim–öğretim hizmetlerinin kalitesiyle doğru orantılıdır’’ (Adıgüzel, 2016). İnsanın sosyal bir varlık olduğu düşünüldüğünde, çocuk için okulun toplumsal yaşamının ilk yılları olması, birçok öğrenci için aile bireyleri dışında kendi yaşlılarıyla yakından iletişim kurdukları ortamlar olması nedeniyle okul çocukların yaşamında büyük önem taşımaktadır (Laursen, 2005). Bir başka ifadeyle okulun çocuğun akran gruplarına girmesini kolaylaştıran bir işlevi vardır (Akyol ve Bilbay, 2018). Victor Hugo ‘‘bir okulun açılmasıyla bir hapishanenin kapanacağını’’ belirterek okulların toplum için önemini bir başka şekilde dile getirmiştir. Bilgin (2008, s.63), okulların kendi kültürleri aracılığıyla öğrencilerin uygun davranışlar kazanmalarını amaçladığını belirtmektedir. Bugün zorbalık eylemleri içerisinde bulunan bireyler dünün öğrencileri, yarın zorbalık eylemleri içerisinde yer alacak bireyler de bugünün öğrencileriye, her türlü şiddet ve zorbalık eylemleriyle mücadele edilmesinde okullara büyük sorumluluk düşmektedir. Kartal (2009), zorbalığa yönelik öğretmen tepkilerinin hem zorba hem kurban hem de zorbalık eylemlerine seyirci kalanların gelecekteki davranışlarını etkilediğini ileri sürmektedir. Her zorbalık vakasından hemen sonra ve tutarlı biçimde bu davranışın olumsuzluğunu yansıtan sonuçlar ortaya çıkmadığı sürece, zorbalığın gelecekte de tekrarlanacak bir davranış olacağı düşünülmektedir (Huesmann ve Eron, 1984). Ayrıca ailelerin çocuk yetiştirme biçimlerinin

yanı sıra öğretmen tutumları, çocuğun büyüdüğünde saldırgan bir zorba olup olmayacağına belirleyicisi olarak görülmektedir (Kartal ve Bilgin, 2008). Saygı, sevgi ve hoşgörü temelleri üzerine kurulan okul kültürü ve bu durumu içselleştiren yöneticilerin olması, okula duyulan güveni artırır. Özellikle okulöncesi ve ilköğretimin ilk basamağında saygı ve sevgiye dayalı bir okul kültürünün edinilmesi zorbalığın azaltılmasında önemli bir etkidir. Bu süreçte bireyin ilk arkadaşlıkları sosyal kimliğinin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Ancak okulun temel amaçlarından biri öğrencilerin iletişim ve sorun çözme becerilerini geliştirmek olsa da öğrencilerin akranlarıyla kurmuş olduğu ilişkiler her zaman istenilen doğrultuda olmayabilir (Ayas ve Pişkin, 2011).

Zorbalık, kurban ve zorbalılar için ciddi problemlere yol açmaktadır. Kısa dönemde okul ikliminin bozulmasına ve öğrencilerin güvenli bir ortamda öğrenmesini güçleştirmesine yol açan zorbalık, uzun dönemde ise zorbalarda okuldan uzaklaşma, psiko-sosyal uyumun bozulması, suç davranışlarına, kurbanlarda da kaygı, yalnızlık, depresyona yol açabilmektedir (Scarpaci, 2006; Tıprıdamaz Sıpaşi, 2008). Maslow'un (1943) temel ihtiyaçlar hiyerarşisine bakıldığında güvenlik ihtiyacının ikinci basamakta yer aldığı görülmektedir (Akt.: Mcleod, 2007). Dolayısıyla okullarda en çok ihtiyaç duyulan şeylerden biri de okulların güvenli yaşam alanları olmasıdır. Ancak okulların öğrenci sayısının çok olması, öğrenci başına düşen öğretmen sayısının öğrencilere oranla az olması ve okulun içinde yer aldığı sosyoekonomik bağlam gibi nedenlerle bazen okullar sanıldığı kadar güvenli ortamlar olmamaktadır (Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016). Öğrenimin her basamağında yaşanan zorbalık okulların temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorun konusunda öğrenimin ilk basamaklarından itibaren farkındalık oluşturulması hem zorbalığın azaltılması hem de önlenmesi bakımından hayati önem taşımaktadır (Ayan ve Pişkin, 2011; Kartal ve Bilgin, 2009; Horzum ve Ayan, 2012; Uysal ve Dinçer, 2013). Kartal ve Bilgin (2012), zorbalığın son yıllarda yarattığı büyük problemler nedeniyle, sadece eğitimcilerin değil, anne-babaların, politikacıların, öğrencilerin

ve medyanın ilgisini çeken bir konu olduğunu belirtmektedir. ‘‘Öyle ki zorbalığın yol açtığı kimi dramatik sonuçlar, zaman zaman gazete haberi boyutuna ulaşmakta ve basında izlenmektedir’’ (Kartal ve Bilgin, 2012). Zorbalık günümüzde okullarda öğrencilerin sıklıkla karşılaştıkları ve baş etmek zorunda oldukları sorunlar arasında ilk sıralarda yer almaktadır (Totan ve Kabakçı, 2010).

TDK’na göre zorba, gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan kimse olarak, zorbalık ise bu davranışları uygulamak olarak ifade edilmektedir (TDK, 2018). Benzer şekilde Olweus (1994) zorbalığı, bir kişi diğer bir kişi veya kişiler tarafından kasıtlı, tekrarlı ve en azından bir süre devam eden olumsuz davranışlar olarak tanımlamaktadır. TDK (2018)’da olumsuz kelimesini, yapıcı ve yararlı olmayan, hiçbir sonuca ulaşmayan, gözetilen amaca veya beklenilene uygun olmayan olarak tanımlanmaktadır. Olumsuz davranış ise, bir kişiye kasıtlı olarak acı çektirmek ya da acı çektirmeye teşebbüs etmek olarak nitelendirilebilecek davranışları kapsamaktadır (Hilooğlu ve Cenkseven, 2010). Okullarda öğrenciler arasında sıkça görülen; aşağılama, dalga geçme, lakap takma, sözle tehdit etme, gruba dahil etmeme, guruptan dışlama, parmak sallama, birini itme, tekmeleme, eşyasına el koyma şeklindeki bu olumsuz davranışların çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığı, psiko-sosyal refahı ve akademik başarısı üzerinde kalıcı etkileri olabilmektedir (UNİCEF, 2016), Zorbalık fiziksel, sözel ve duygusal zorbalık olarak sınıflandırıldığı görülmektedir (Kartal, 2009; Kartal ve Bilgin, 2008; Kapçı, 2004; Burnukara ve Uçanok, 2012; Hakan, 2011; Yıldırım, 2012). Bir başka açıdan da zorbalık doğrudan ve dolaylı zorbalık olarak ikiye ayrılmaktadır.

Zorbalık türü davranışların azaltılması ve önlenmesine ilişkin alınacak tedbirler ve gerçekleştirilecek müdahaleler konusunda öğretmenlerin anahtar rol oynadığı dikkate alınarak (Kartal ve Bilgin, 2008) bu farkındalığın kazandırılması ve zorbalığın azaltılmasına yönelik çalışmalar arasında ilk sırayı okulları zorbalıktan arındırma programları almaktadır

(Burunkıran ve Uçanok, 2012; Yavuzer, 2011; Totan, 2007; , 2010; Terzi, 2007; Kartal ve Bilgin, 2007).

Center For Disease Control (2018), zorbalık başlamadan nasıl durdurulabilir, başlığı altında şu önerilerde bulunmaktadır:

- ‘‘Sağlıklı gelişimi destekleyen aile ortamlarının yaratılması
- Yaşamın erken döneminden itibaren nitelikli eğitim verilmesi
- Gençlerin yeteneklerinin ön plana çıkarılıp güçlendirilmesi
- Gençlerin olumlu faaliyetlere yönlendirilmesi
- Koruyucu topluluk ortamlarının oluşturulması
- Zararları azaltılması ve gelecekteki risklerin önlenmesi için zorbalığa müdahale edilmesi’’

Bu amaçla yapılabileceklerden biri de zorbalığın çok yönlü olarak ele alındığı resimli çocuk kitaplarıyla okulun ilk yıllarından itibaren çocuklarla/öğrencilerle buluşturulmasıdır.

Bu buluşma öğretmenler, sınıf kitaplıkları, okul kütüphaneleri ve aileler aracılığıyla sağlanabilir. Bazı kitaplar, soru sorma, tahmin etme, ifade etme, anlam çıkarma gibi anlama/kavrama stratejisi uygulamalarında öğretmen için en etkili kaynaklar olmaktadır (Whatley Bedford, 2018). Bu nedenle zorbalığın tüm yönleriyle ele alındığı eserlerde çocuğun toplum tarafından kabul gören ve/veya kabul görmeyen davranışların farkına varmasını sağlayacaktır. Nitekim Ivy Eastwick’in ‘‘Yeter ki bir kitabın içine bak, Sihirli sözleri ve gizemi görürsün, Yeter ki bir kitabın içine bak, Her türlü ruhu, mantığı, mantıksızlığı ve hayali görürsün, Yeter ki bir kitabın içine bak, Nasıl büyüdüğünü, serpiştiği ve bereketlendiğini görürsün (akt. Kaya, 2014) dizelerinde dile getirdiği gibi okunacak bu eserler aracılığıyla çocukların zorbalık ve zorbalık türleri hakkında bilgi edinmesi, zorbalığa karşı duyarlılık kazanması, zorbalığın etkilerini görebilmesi, zorbalığın yaşandığı yer ve durumları ayırt edebilmesi, zorbalıkta seyircilerin önemi, zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan mağdurun özellikleri hakkında bilgi edinmesi ve zorbalıkla baş etme stratejilerini geliştirmesi

desteklenebilir. Bu bağlamda mevcut araştırma ile okul zorbalığının resimli çocuk kitaplarında nasıl işlendiğinin çok yönlü olarak belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile okul zorbalığının resimli çocuk kitaplarında nasıl işlendiğinin çok yönlü olarak belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.3.Araştırma Soruları

Resimli çocuk kitaplarında zorbalık, karakterlere tekrarlı veya amaçlı olarak yapılmış mıdır?

Resimli çocuk kitaplarında zorbalığın hangi türlerine yer verilmiştir?

Resimli çocuk kitaplarında zorbalığa uğrayan ve zorbalık yapan kahramanın cinsiyetine ilişkin bilgi verilmiş midir?

Resimli çocuk kitaplarında zorbalığa uğrayan ve zorbalık yapan kahramanların özellikleri hakkında bilgi verilmiş midir?

Resimli çocuk kitaplarında zorbalık nerelerde yaşanmaktadır?

Resimli çocuk kitaplarında zorbalıkla baş etme stratejilerinden (sosyal beceri, çaresizlik ve boyun eğme, yardım arama, sosyal desteğe başvurma, kaçınma, direnme-karşı koyma, iyimserlik vb.) hangilerine yer verilmiştir?

1.4.Araştırmanın Hipotezleri

Resimli çocuk kitaplarında zorbalık konusu, zorbalıkla baş etme tekniğiyle birlikte işlenmemiştir.

Resimli çocuk kitaplarında zorbalık konusu, çocuğa uygun şekilde kaleme alınmıştır.

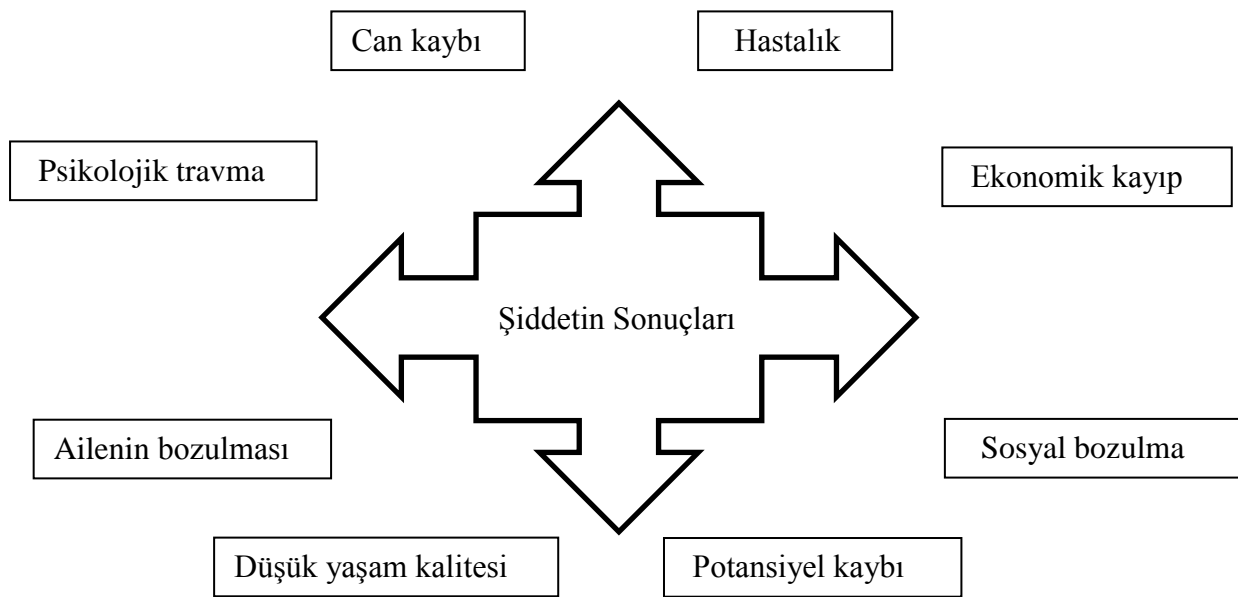
Resimli çocuk kitaplarında zorbalık konusu, çizimlerle uygun şekilde desteklenmiştir.

2. Bölüm

Genel Bilgiler

2.1. Okullarda Şiddetin Yaygınlığı

Şiddet (TDK, 2018), karşıt görüşte olan bireylere kaba kuvvet kullanma, kaba güç, duygu veya davranışta aşırılık olarak tanımlanmaktadır. Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2002) tarafından ise “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit olarak başkasına uygulaması sonucunda şiddete maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, kişilerarası şiddeti, intihar davranışını ve silahlı çatışmayı kapsamaktadır. Şiddetin bazı sonuçları (GHEC) Küresel Sağlık Eğitim Konsorsiyumu (Morris, 2007) tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

Her gün yaklaşık 4400 insanın kendi kendine, kişiler arası veya toplumsal şiddet eylemlerinden dolayı hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Krug ve ark. 2002). Dünyadaki ölümlerin yaklaşık %2.5'inin kaynağında çeşitli şiddet türleri yer almaktadır ve binlerce insan ölümcül olmayan şiddet türlerine maruz kalmaktadır (Carlos ve ark. 2016). UNICEF tarafından yayımlanan “Bugünkü Dersimiz: Okullarda #şiddeteSON ver” (An Everyday

Lesson: #ENDviolence in Schools) başlıklı rapora göre ‘küresel olarak 13-15 yaş arası, yaklaşık 150 milyon öğrencilerin yarısı, okulda ve çevresinde akran şiddetine mağruz kaldığı belirtilmektedir. Okullardaki şiddet, öğrencilerin refahını ve eğitimsel başarısını etkilediği gibi aynı zamanda vatandaşlar için demokratik değerleri ve eğitimi zayıflatan, büyük bir sosyal problem olarak kabul edilmektedir (Smith, 2004). ABD’de 2013-2014 öğretim yılında alkol, uyuşturucu, şiddet ya da silah bulundurma nedeniyle öğrencilerin en az bir okul günü için eğitimden uzaklaştırılmasına neden olan 1.3 milyon disiplin olayı yaşanmakta ve bu olayların yaklaşık 4/5’inin fiziksel olduğu belirtilmektedir (Indicators of School Crime and Safety, 2015).

Ülkemizde ise Umut Vakfı’nın (2018) hazırladığı raporda, 2015 yılında 2 bin 175 silahlı olayın basına yansıdığı ve bu olaylarda 1951 kişinin hayatını kaybettiği, 1286 kişinin de yaralandığı buna karşın 2018 yılında 3 bin 679 silahlı olayın basına yansıdığı ve bu olaylarda 2279 kişinin hayatını kaybettiği, 3762 kişinin de yaralandığı belirtilmektedir. Bu bağlamda giderek yaygınlaşan şiddet olayları toplumun her alanında yaşanmaktadır. En son Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesinde araştırma görevlisi Ceren Damar Şenel’in öğrencisi tarafından silahla öldürülmesiyle şiddetin okullarda hangi boyutlara ulaştığı açıkça görülmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2019). Türkiye’de 2006-2007 öğretim yılı ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin şiddetle karşılaşma durumu incelendiğinde, öğrencilerin son üç ay içerisinde, 1/5’inin fiziksel şiddete, yarısından fazlasının sözel şiddete, yaklaşık 2/5’inin duygusal şiddete ve %15.8’inin cinsel şiddete uğradığı belirlenmiştir (EARGED, 2008). TBMM araştırma komisyonu’nun yapmış olduğu araştırmada da, ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenciler arasında son bir ay içerisinde şiddetle karşılaşma oranı %14.4, şiddet uygulama oranı ise %25 olarak bulunmuştur (Ayrıl, ve ark. 2015). Özgür ve arkadaşlarının (2011) 360 öğrencinin katılımıyla yaptığı bir araştırmada, öğrencilerin 1/10’ünün şiddete maruz kaldığı ve bu öğrencilerin yarısından fazlasının okul arkadaşları

tafahndan Şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir. Gündüz (2018)'ün yaptığı araştırmada 383 ilköğretim (1-5.sınıf), 157 ortaokul (6-8.sınıf), 59 lise ve 16 yükseköğretim düzeyinde öğrencinin öğretmenleri tarafından Şiddete maruz kaldığı saptanmıştır. Çocuklara yönelik Şiddetin düzeyi küresel olarak endişe verecek derecede yüksektir (Devries ve ark. 2017). 246 milyon genç ve çocuk her yıl okullarda Şiddete maruz kalmaktadır (UNESCO, 2017, s.9). Oysa eski bir atasözüne göre, aile ve okul çocuklarımıza ‘’ yetiŐmeleri için kök ve uçmaları için kanat’’ verilen yerdir (Palmer, 2013, s. 177). Şiddet, etkisiz bir disiplin modeli olduğu gibi maruz kalanlarda fiziksel ve zihinsel olarak yıkıcı etkilere de neden olmaktadır (Gündüz, 2018). Aile Eğitim Programı El Kitabında (2015), Şiddetin çocuklar üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri Şu Şekilde belirlenmiştir:

Tablo 1

Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Fiziksel Sağlıkla İlgili Sonuçları	Cinsel Gelişim ve Üreme Sağlığı ile İlgili Sonuçlar
Beyin travmaları	Üreme sağlığı ile ilgili problemler
Merkezi sinir sisteminin zarar görmesi	Cinsel iktidarsızlık
Kırıklar, yanıklar, çürük ve ezikler	Cinsel yolla bulaŐan hastalıklara yakalanma
Görme kayıpları, bedensel engel	İstenmeyen gebelikler
Psikolojik Sonuçları	Sosyal Sonuçları
Bilişsel sorunlar	İletişim becerilerinin zayıflaması
Suç içeren davranışlara yönelme	Oyun oynama becerisinin gelişmemesi
Depresyon ve kaygı	İçekapanılık/çekingen davranışlar
Gelişimsel gecikmeler	Paylaşmada sıkıntı yaşama

Yeme ve uyku bozuklukları

Utangaçlık ve suçluluk duyguları

Hiperaktivite

Evden kaçma, intihar girişimi

Benlik kaygısı, stres bozukluğu

Sosyal ilişkilerin zayıflaması

Okul başarısının düşmesi

Palmer (2013, s. 18), şiddetin veya başka etkenlerin çocuklar üzerinde meydana getirdiği bu davranış değişikliğiyle ilgili yapılan araştırmaların 'Kör Adamlar ve Fil' şiirindeki gibi ilerlediğini belirterek çocukların davranış değişikliğinin dünya çapında endişe kaynağı olsa da bu konuda yapılan araştırmaların yeterli olmadığını ileri sürmektedir. Adı geçen şiirde, her bir kör adam hayvanın farklı bir yerinden tutar -hortumundan, bacağından veya kuyruğundan- ve her biri filin neye benzediği teorisini geliştirmeye çalışır. Bu biçimde fil sadece incelendiği bölge kadar tanımlamakta ama bütünü görmekten uzak kalmaktadır. Günümüzde, her uzman, çocukların davranış ve öğrenmelerindeki kötüye gidişin bir unsurunu anlamaya çalışmakta ancak bu şekilde sorunun bütünü anlayamamaktadır. Bu anlamda her geçen gün giderek yaygınlaşan zorbalık ve şiddetle baş etmek için en az okullar kadar medyanon, sanatçıların, yazarların, siyasilerin de etkin rol almasına gereksinim vardır. Şiddetin ortadan kaldırılabilmesi ve öğrencilere daha etkin, daha güvenli eğitim ortamlarının sağlanabilmesi için okullarda şiddetin irdelenmesi, ardından nedenlerinin araştırılması ve bu sonuçlar ışığında önlemlerin alınmasını gerektirmektedir (Tatlıoğlu, 2018). Şiddetin ortadan kaldırılması ve/veya azaltılması için çocuklara kendilerini güvende hissedecekleri bir okul ortamında işbirliğine dayalı, temelini saygı, sevgi ve hoşgörüden alan bir eğitim kültürünün verilmesi ve verilen bu eğitimin okul dışında da karşılık bulmasını sağlamak hayati önem

taşımaktadır. Eğitim, şiddetin ordadan kaldırılması için en doğru araçlardan biri olarak kabul edilmektedir (Yalçın, 2018). Bu amaca ulaşabilmek için okullar çocuklara paylaşmayı ve işbirliğini öğreten yerler olmalı, öğrenciler ve okuldaki herkesin arasında olumlu ve süreğen bağlar oluşturulmalıdır (Bilgin, 2008, s.62). Bununla birlikte, öğrencilerin maruz kaldıkları şiddetin kaynaklarını tespit ederek, şiddet karşısında kararlı, tutarlı ve çözüme giden bir tutum içerisinde olmak, hem okul yöneticilerinin hem de öğretmenlerin görevleri arasındadır (Tatlıoğlu, 2018).

2.2. Okullarda Zorbalık

Bireyin toplumsal gelişiminde okul ve olumlu akran ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğun topluma ve toplumsal yaşantılara karşı yaklaşımı, başkalarıyla nasıl geçineceği, geniş ölçüde yaşamının ilk yıllarındaki deneyimlerine bağlıdır (Yavuzer, 2001, s. 23-24). Okulda geçirilen olumlu yaşantılar, çocukların sosyalleşmesi ve bağımsız birey olmaları bakımından önem taşımaktadır. Çocuklar büyüdükçe hem toplumsallaşmaları hem de okuma, yazma ve hesap yapma dahil olmak üzere, bilişsel becerileri öğrenmeleri beklenmektedir (Palmer, 2013, s. 21). Okul çocuklara bu becerilerin kazandırılması için en uygun yer olarak kabul edilmektedir. Ancak okulun temel amaç ve görevi bu olsa da bireyler arasında kurulan ilişkiler her zaman istenilen şekilde olmamaktadır. Özellikle de zorbalık davranışlarının artmasıyla okullar daha az güvenli ortamlar haline gelmekte, bu durumlar okul iklimini ve sağlıklı iletişim kurulmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Gerçekten de iki kişi arasında çatışma çıktığında ilk önce iletişimin kesildiği, her iki tarafın da destek almak için kendi yanında yer alan arkadaşlarıyla veya bu konuda yakın hissettikleri yeni arkadaşlarıyla temas kurduğu görülmektedir (Bilgin, 2008, s. 64). Bu durum zorbalık olgusunun ortaya çıkmasına giden yolu oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçları zorbalığın özellikle de ilköğretim öğrencileri arasında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir (Kartal ve Bilgin, 2009). Küresel olarak yaşları 13-15

arasında değişen öğrencilerin yaklaşık olarak yarısına akranları tarafından düzenli olarak zorbalık yapıldığı tahmin edilmektedir (UNİCEF, 2016, UNICEF, 2018). Ortalama olarak OECD ülkeleri arasında her on öğrenciden birinin ayda en az birkaç kez zorbalığa uğradığı belirlenmiştir (PISA, 2015). Okulda zorbalığa uğradığını bildiren öğrencilerin %33'ünün ayda en az bir veya iki defa zorbalığa maruz kaldığı belirtilmektedir (National Center for Educational Statistics, 2016). Avustralya'da (2017) yaşları 14-25 arasında değişen 1000 kişiden %23'ü zorbalığa uğradığı ve bunların da yarıdan fazlasının okulda zorbalığa uğradığı belirlenmiştir (reachout.com, 2017). Benzer şekilde İngiltere'de (2017) yaşları 12-20 arasında değişen 10 binden fazla katılımcıyla yapılan bir ankette, katılımcıların 1/4'i zorbalığa maruz kaldığını ve 1/10'i ise geçen bir hafta içerisinde zorbalık yaptığını (Ditchthelabel.org, 2017); ABD'de lise öğrencilerinin %20'si zorbalığa uğradığını bildirmektedir (Center For Disease Control, 2018). Türkiye'de ise Kepenekçi ve Çınkır'ın (2006) yılında 692 lise öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin en sıklıkla sırasıyla sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. Kartal ve Bilgin (2009)'in ilköğretim öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin yarısından fazlasının sözel zorbalığa uğradığı ve yaklaşık 2/5'sinin ise başkası tarafından canını acıtmakla veya eşyalarını almakla tehdit edildiği tespit edilmiştir. Yurdal ve Cenkseven (2016)'in 10-14 yaşlarındaki 433 öğrencinin katılımıyla yapılan çalışmada, öğrencilerin yarısından fazlasının fiziksel ve sözel zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. UNESCO (2017), okul zorbalığının ve şiddetinin tüm ülkelerde meydana geldiğini, bir çok çocuk ve genci etkilediğini belirtmektedir. Okul zorbalığından dolayı pek çok öğrencinin okula ilişkin olumsuz duygular taşıdığı, okulu sevmediği, devamsızlık yaptığı, ders başarısının düştüğü ve kendilerini değersiz hissettikleri araştırma bulgularından ulaşılan sonuçlardan bazıları olması sebebiyle okullarda yaşanan zorbalık sorununun en aza indirebilmek için okul personelinin, ailelerin, öğrencilerin ve tüm toplum kesimlerinin birlikte mücadele etmeleri gerekmektedir (Bektaş 2007). Zorbalık

konusunda bilinen yanlışlar ve bilinmesi gereken doğrular (CJCP, 2012), şu şekilde sıralanmıştır:

Tablo 2

Zorbalık Konusunda Bilinen Yanlışlar ve Bilinmesi Gereken Doğrular

Yanlış	Doğru
Zorbalık sadece kötü okullarda meydana gelen bir sorundur.	Zorbalar çoğu okul ve toplulukta bulunmaktadır. İyi okullar zorbalık olaylarının hızlı ve adil bir şekilde ele alınarak önlemeye çalışır. Kötü okullar inkar eder, görmezden gelir, haklı çıkarır ve kurbanın ailesini suçlar.
Zorbalığının bir sorun olduğunu kabul etmek okulun imajını kötü şekilde etkiler.	Eğer zorbalık meydana geliyorsa bir gün mutlaka farkedilecektir. Sorunun tanımlamak ve sağlam bir şekilde çözmek okul imajına her zaman daha iyi yansıtacaktır.
Zorbalık sadece büyük çocuklar arasında meydana gelen bir problemdir.	Zorbalık eğitimin her basamağında görülür. Zorbalık okulöncesi dönemden itibaren meydana gelebilir ve bazı çocuklar bu davranışlarını yetişkinliklerinde de devam ettirebilmektedir.
Sadece erkekler zorbalık yapar.	İnsanlar fiziksel zorbalığın sadece erkekler tarafından yapıldığını düşünmektedir. Ancak sözel, sosyal ve fiziksel zorbalık hem

Zorbalık görmezden gelirse kendiliğinden ortadan kalkar.	kız hem de erkek öğrenciler tarafından yapılabilmektedir. Zorbalık tekrarlı olarak meydana gelen, güç dengesizliğini içerir. Zorbaları görmezden gelmek, davranışı sonuçsuz bırakmak, başkasını da mağdur edebilecek mesajını gönderir. Yetişkinlerin ve diğer öğrencilerin mağduru yanında olmaları ve onları güvende tutmaları gerekmektedir.
Çocuklar büyüdükçe zorbalık davranışı ortadan kalkar.	Mudahale edilmezse, zorbalık devam ederek bazı durumlarda şiddete ve diğer ciddi problemlere dönüşecektir.
Zorbalığın yaşandığını bildirmek durumu daha da kötü etkiler.	Araştırmalar bir yetişkine zorbalığı bildiren çocukların, gelecekte zorbalık yaşama ihtimalinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Yetişkinler çocukları okullarda güvende tutmaya ve zorbalık yaşandığında bildirmeye teşvik etmelidir.
Ebeveynler genellikle çocuklarının başkasına zorbalık yaptığını bilmektedir.	Ebeveynler zorbalığın önlenmesinde kritik rol oynamaktadır. Ancak çoğu zaman çocuklarının zorbalık yaptığını veya zorbalığa maruz kaldığını bilmemektedirler.

Eğitimciler zorbalık hakkında ailelerle konuşmalı ve okulda neler olup bittiğini çocuklarıyla konuşmaya teşvik etmelidirler.

Toplumların ana damarlarından biri olan okulları zorbalıktan arındırmak, güvenilen bir yer haline getirmek sadece okul yönetimin veya öğretmenlerin değil, toplum içinde yaşayan herkesin sorumluluğunda olmalıdır.

2.3. Zorbalığın Azaltılmasında Öğretmen ve Okulun Önemi

Atatürk ‘‘öğretmenler; yeni nesli, cumhuriyetin fedakar öğretmen ve eğitimcilerini, siz yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.’’ sözüyle öğretmenlerin ve dolayısıyla da okulun önemini en güzel şekilde vurgulamış bulunmaktadır. Okul her türlü eğitimin toplu olarak yapıldığı yer olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Okullar öğrencilere akademik beceriler kazandırmanın yanısıra, öğrencilerin karşılaştığı problemler karşısında daha esnek olmalarına, çevresindeki insanlarla daha fazla bağlantı kurmalarına ve gelecekleri için arzularını daha yüksek amaçlara yönlendirmesinde yardımcı olmaktadır (PISA, 2015). En önemlisi de okullar çocukların toplumu tüm yönleriyle yaşadığı ilk yer olması bakımından, öğrencilerin yaşamdaki davranışları üzerinde derin bir etkisi bulunmaktadır (PISA, 2015). Sosyal örgütlerden biri olan okullarda, amaçlardan biri de hem kendine hem de çevresine güvenen ve güvenilen bireyler yetiştirmektir (Ekinci, 2018). Ancak kişiler arası yaşanan uyuşmazlık süreci olarak tanımlanan çatışmalar, yaşamın her alanında olduğu gibi okul yaşamının da kaçınılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Bilgin, 2008). *Albert Einstein* okullar için en kötüsünün, ‘‘okulun temelinde korku, kuvvet ve yapay otorite yöntemlerinin bulunması olduğunu ve bu durumun sağlıklı duyguları, öğrencilerin özgüvenlerini ve

bütünlüğünü tahrip edeceğini” belirtmektedir. Öğrenciler arasında yaşanması olası çatışmaların zorbalığa yol açmaması için okuldaki demokratik ortam, olumlu okul iklimi ve hoşgörü büyük önem taşımaktadır. Nitekim öğrenmenin gerçekleştiği ortamlar (PISA, 2015), “öğrencilerin gelişimini ve yaşam memnuniyetini şekillendirmektedir. Her okulun kendine özgü bir iklimi vardır ve mutlu bir okul oluşturmak için evrensel bir tarif bulunmamaktadır. Ancak okullar, diğer sosyal kurumlarla birlikte çocukların temel sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılayabilmekte ve öğrencilerin olumsuz durumlar karşısında yaşamları ve esneklikleri hakkında bir kontrol duygusu geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir.”

UNESCO’nun raporuna göre (2017), okul şiddeti ve zorbalığın bazı biçimlerini desteklemek sosyal, kültürel ve cinsiyet normları boyutunu örtmek veya görmezden gelmek, okul şiddetini ve zorbalığını tartışmayı veya rapor etmeyi zorlaştırmaktadır. CJCP (2012) yılında zorbalığı önlemek için ‘tüm okul yaklaşımı’ doğrultusunda on adım belirtmektedir;

1. Alınacak önlemlere klavuzluk edecek ve tüm zorbalık türlerini kapsayacak şekilde zorbalığı tanımlamak,
2. Okuldaki zorbalığın kapsamını ve doğasını belirlemek için eğitimci ve öğrenci değerlendirmelerinden yararlanmak. Okulda neler olup bittiğinin kapsamlı bir araştırmasını yapmak.
3. Alınacak önlemler için birimler oluşturmak veya var olanları güçlendirmek. Bir öğrenci danışma grubu oluşturmak ve gruptan gelen önerilere dikkat ederek öğrenciler arasında zorbalıkla mücadele konusunda farkındalık oluşturmak.
4. Kural ve politikalar oluşturmak ve oluşturulan politikaların zorbalık karşıtı net mesajlar içermesine dikkat etmek. Zorbalık yapmamanın önemli olduğunu ancak öğrencilere zorbalığa müdahale etmeleri gerektiği ve bildirmeleri gerektiğini de söylemek.
5. Oluşturulan kural ve politikaları uygulamak ve yayınlamak. Bu kural ve politikaları tüm öğrencilere, öğretmenlere ve velilere resmi olarak tanıtmak.

6. Zorbalığın önlenmesi konusunda sürekli okul personeline, öğrencilere ve öğretmenlere eğitim vermek.
7. Zorbalığın sık gerçekleştiği yerlerde denetimleri arttırmak
8. Zorbalıkla uygun şekilde mücadele etmek. Olaylara tutarlı ve uygun şekilde karşılık vermek. Zorbalık yapmış öğrencilerin ailelerine haber vermek.
9. Zorbalığı önlemek ve tartışmak için sınıfta zaman ayırmak. Zorbalık karşıtı temaları ve mesajları okul müfredatıyla bütünleştirmek. Öğretme ve tartışmalarla öğrencileri zorbalıkla mücadele etmek için donatmak.
10. Uygulanan politikaların etkili olabilmesi ve müdahalelerin okula uygun gerçekleşmesi için düzenli olarak gözden geçirmek. Yapılan değerlendirmelere okuldaki herkesi dahil etmek.

Benzer şekilde Moschos (2016) yürüttüğü çalışmada ‘‘Çocukların Sesi’’ başlığı altında şu ifadelere yer vermektedir: ‘‘Öğretmenler genellikle küçük bir olay gibi görünen aslında çok acı verebilen alay ve çekişmeleri görmezden gelmeyi tercih ederler. Buna benzer durumlarda öğretmenler çatışmalarımızın nedenlerini araştırmadan, anlamadan ve gerçekten ele almayı denemeden, bize kolayca yaptırım uygulamak veya sert uyarılar vermeye eğilimlidirler. Öğretmenlerin bizi daha dikkatli dinlemelerine ve özel durumlarımıza saygı göstermelerine ihtiyacımız var. Öğretmenlere güvenmemiz ve onlarla konuşmaktan kormamamız gerekir. Öğretmenler istediklerinde, grup etkinlikleri ve düzenlenmiş tartışmalar aracılığıyla bizi bir araya getirmeyi denediklerinde, herhangi bir problem veya soruna daha iyi çözümler bulabilen bir grup olduğumuzu düşünüyoruz. Ortak güçlüklerle ve çabalara sahip bir takım olduğunuzu düşünüyorsanız en zor sorunları çözebilirsiniz.’’

Bu anlamda zorbalıkla baş etmede, çatışma çözme tekniklerinin öğretmenler, okul personeli, okul yönetimi tarafından bilinmesi, öğrencilere öğretilmesi ve zorbalıkla baş etmek

için tüm okul personelinin birlikte hareket ederek, okulda yaşanan veya yaşanması olası istenmeyen davranışlara çözüm önerileri getirerek zorbalığın azaltılmasında önemli olacaktır.

2.4. Zorbalık Tanımları

Bir problemi veya olguyu anlamak ve değiştirmek için olgunun iyi tanımlanması ve sınırlandırılması oldukça önemli görülmektedir (Olweus ve Limber, 2016). Alan yazında pek çok tanım bulunmasına rağmen genel olarak zorbalık (Wolke ve Lereya, 2015), gücün sistematik bir şekilde kötüye kullanılması ve tekrarlı olarak gerçekleştirilen, taraflar arasında güç dengesizliği içeren, kasıtlı zarar verme davranışı olarak tanımlanmaktadır. Rigby (2007, s. 15) zorbalığı daha az güçlü bir bireyin, kendisinden daha güçlü bir birey veya bir grup tarafından fiziksel ve psikolojik baskı altına alınması olarak tanımlamaktadır. Smith (2018) ise zorbalığı zaman içinde tekrarlanan, fiziksel veya duygusal olarak başka bir bireye veya gruba kasıtlı olarak zarar veren, bir birey veya grup tarafından yapılan davranışlar olarak tanımlamaktadır. Kısacası zorbalık bir akranı korkutmayı veya küçük düşürmeyi amaçlayan davranışlardır (Juvonen ve ark. 2016). Olweus bir davranışın zorbalık olarak tanımlanabilmesi için üç özelliğe dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

- İstenmeyen, olumsuz eylemleri içeren agresif bir davranış olması,
- Zaman içinde tekrarlanan bir davranış biçimini oluşturması,
- Taraflar arasında güç dengesizliğini içermesi (OBPP, 2019).

Sullivan ve arkadaşları ise (2005, s.5), zorbalık davranışlarının altı özelliğinin olduğunu belirtmektedir:

- Zorba mağdura göre daha güçlüdür,
- Zorbalık davranışları genellikle planlanmış, sistematik ve gizlidir
- Zorbalık bazen fırsatçılıktır, ancak başladığı zaman devam etmesi olasıdır
- Genellikle belli bir zaman diliminde gerçekleşir ancak düzenli olarak zorbalık yapanlar bir kereye mahsusta zorbalık yapabilir.

- Mağdur fizikel, duygusal ya da psikolojik olarak zarar görebilir
- Tüm zorbalık davranışlarının duygusal ve psikolojik bir boyutu bulunmaktadır.

Benzer şekilde Arseneault ve arkadaşları (2010), zorbalığın üç farklı özelliğinin onu diğer saldırganlık biçimlerinden ayırdığını belirtmektedir:

- Zorbalık aynı yaş grubu arasında meydana gelmektedir. Yetişkinler tarafından çocuklara veya ergenlere incitici davranışlar sergilendiğinde bunun kötü bir muamele olduğunu kabul edilmekte ancak bu zorbalık olmamaktadır.
- İncitici eylemler zaman içinde tekrarlanarak mağdurla zorba arasında bir etkileşim oluşmaktadır. Bireyler arasında bir kereye mahsus gerçekleşen incitici eylemler zorbalık değildir.
- Zorba ile mağdur arasındaki ilişki mağdurun kendisini savunmasının zor olduğu bir güç dengesizliği içermektedir. Fiziksel güç, popülerlik ve yaş mağdurla zorba arasındaki güç dengesizliğini karakterize eden faktörlerdir (Arseneault ve arkadaşları 2010) .

Olweus (2013), bir öğrenciyle ortalama ve incitici bir şekilde dalga geçildiğinde de zorbalık yapılmış olacağını, ancak alay arkadaşça ve eğlenceli bir şekilde yapıldığında zorbalık olmayacağını belirtmektedir. Vally (2005), zorbalık yapan herhangi bir öğrenci sadece ‘‘dalga geçtiğini’’ söyleyebildiğini rapor etmiştir.. Dalga geçmekle zorbalık davranışı arasındaki farkı Vally (2005) şu şekilde göstermektedir;

Tablo 3

Zorbalık ve Dalga Geçme (Vally, 2005).

Alay etmek/dalga geçmek	Zorbalık davranışı
Espirili bir şekilde yapılır.	Alay abartılarak zorbalık davranışına dönüşmektedir.
Genellikle özen gösteren biri tarafından yapılır.	Zorbalık tek taraflıdır, aynı kişi tarafından sürekli yapılır.
Dalga geçmek sırayla yapılır. Karşılıklı olabilmektedir.	Zorbalık yapanlar ne kadar güçlü olduğunu göstermek için birine zarar verir.
Taraflardan biri üzülmüşse, amaç zarar vermek olmadığı için yapılan davranış durdurulur.	Zorbalık yapan durmaz.

Özete denilebilir ki genellikle karşılıklı olan ve eşit düzeydeki öğrenciler arasında gerçekleşen alay etmenin aksine zorbalık davranışı, yapılan tanımlar da dikkate alındığında kasıtlı olarak gerçekleştirilmektedir ve güç dengesizliği içermektedir.

2.5. Zorbalığın Türleri

Olumsuz davranışın ortaya çıkma şekline göre alan yazında zorbalık araştırmacılar tarafından farklı şekilde sınıflandırılmış bulunmaktadır. Olweus'un (1994) zorbalığı doğrudan zorbalık ve dolaylı zorbalık olarak incelediği görülmektedir. Olweus (1994), doğrudan zorbalık mağdura açık bir şekilde yapılan fiziksel ve sözel saldırı davranış biçimlerini içerirken, dolaylı zorbalık ise kasıtlı yalnız bırakma veya bir gruptan dışlama gibi davranışları içermektedir.

Tablo 4

Doğrudan ve Dolaylı Zorbalık (Harris ve Petrie, 2003, s.3).

Doğrudan Zorbalık	Dolaylı Zorbalık
Alay ederek sataşmak	Başkasını birine karşı kışkırtmak
Lakap takmak	Başkalarını birine lakap takmak için etkilemek
Haksız bir şekilde eleştirmek	Başkalarını birini haksızca eleştirmek için etkilemek
İşaretlerle tehdit etmek	Başkalarını birini haksızca eleştirmek için etkilemek
Tehdit edici bakışlar	Birinin dedikodusunu çıkarmak, yaymak
Vurmak	İsimsiz telefon görüşmeleri yapmak
Silah kullanmak veya kullanmakla tehdit etmek	Bilerek görmezden gelmek
Başkasının eşyasını çalmak veya saklamak	Gruptan dışlamak

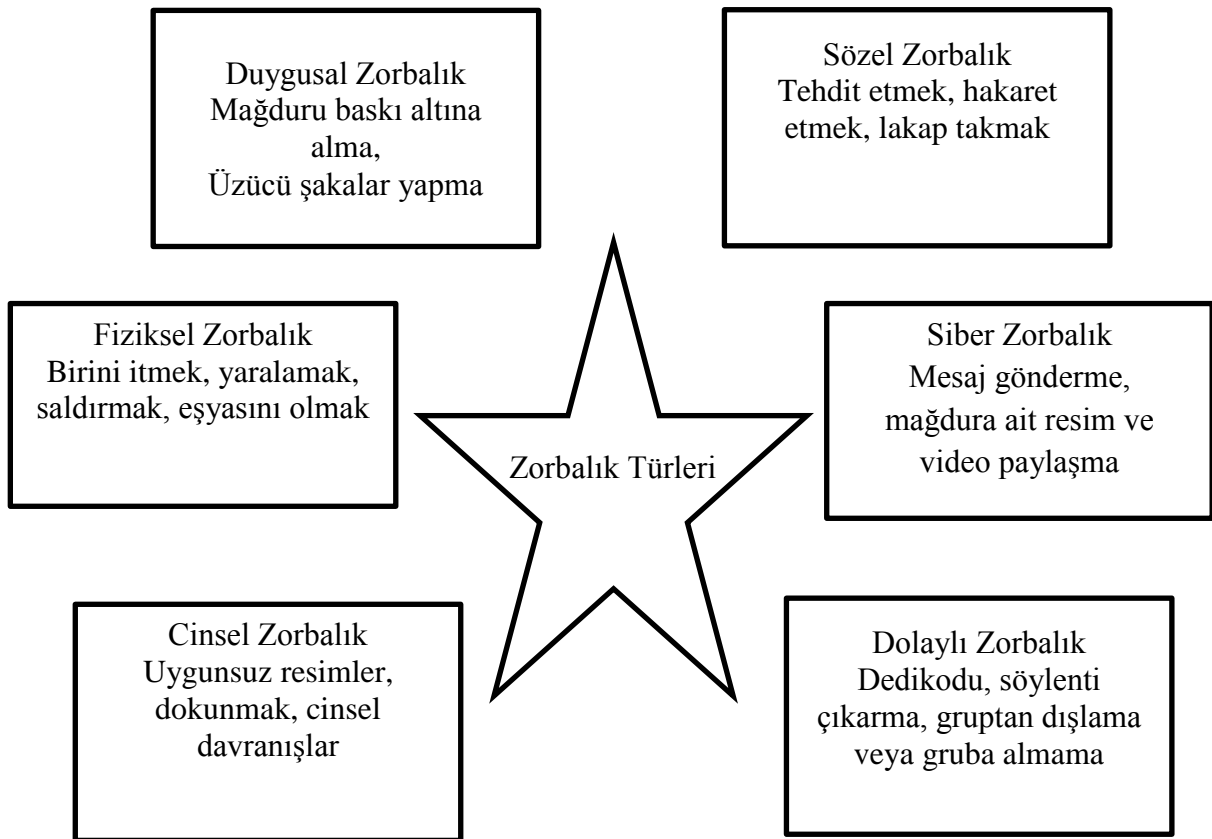
Olweus'un tanımında vurgulanan "kasıtlılık" koşuluna karşın Rigby (2007) iki temel zorbalık davranışı olduğunu belirtmektedir. Bunlar:

1. "Kasıtlı/kötü zorbalık (Malign bullying): Bireyin niyetinin kötü olduğu ve kasıtlı olarak başkasına zarar verme isteği olduğu davranışları içermektedir. Buna bağlı olarak kasıtlı zorbalığın yedi özelliği olduğunu belirtmektedir.
  - Zorbanın mağdura zarar verme arzu ve isteği
  - Zorbanın zarar verme isteğinin eyleme dönüşmesi,
  - Mağdurun zorbalığa uğrayarak zarar görmesi, incinmesi
  - Mağdura kendisinden daha güçlü biri veya bir grup tarafından zorbalık yapılması,
  - Zorbalığın herhangi bir gerekçe olmadan ortaya çıkması
  - Zorbalık davranışının genellikle tekrarlı olması
  - Yapılan eylemlerin zorbaya zevk vermesi

2. Kasıtlı olmayan zorbalık (Non-malign bullying): Yapılan zorbalık davranışlarının hepsi kasıtlı değildir. Zorba yaptığı davranışla başkasına zarar verdiğinin farkında değildir. Ancak davranış kasıtlı olmasa da mağdur açısından oldukça zarar verici olabilmektedir’’ (Rigby, 2007, s. 15-17).

Türkiye’de zorbalık konusunda yapılan ilk çalışmalara bakıldığında (Çinkır ve Kepenekçi, 2003; Kapçı, 2004), zorbalık türlerini; bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalık olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve çocuklar tarafından daha yaygın kullanılması zorbalık türlerine, siber zorbalığın da eklenmesine neden olmuştur (Wright, 2018). Genel olarak zorbalık türleri ve örnekleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

Tablo 5

*Zorbalık Türleri ve Örnekleri***2.6. Zorbalığın Etkileri**

Araştırmacılar yakın zamanda, zorbalığın çocuğun yaşamı üzerindeki etkisini ve zihinsel sağlığı için zararlı bir deneyim olup olmayacağını incelemeye başlamıştır (Arseneault ve ark., 2010). Zorbalığın sonuçları, acil müdahaleyi gerektiren fiziksel yaralanmalar olabildiği gibi veya baş ağrısı, uyku bozukluğu gibi uzun dönemli de olabilmektedir (National Academies of Sciences, Engineering and Medicine, 2016). Zorbalar tarafından mağdur edilen çocuklar ve gençler stres ve uyum sorunu belirtileri göstermektedir (Arseneault ve ark., 2010). Öğrenciler arasında gerçekleşen zorbalık, öğrencilerin akademik performanslarını düşürmekle kalmamakta aynı zamanda zihinsel sağlık sorunlarına ve fiziksel yaralanmalara

da neden olmaktadır (MS. Afroz Jan, 2015). Neredeyse tüm insanlar zorbalığa maruz kalmaktan, zorbalığa tanık olmaktan veya zorbalık davranışlarında bulunmaktan etkilenmektedir (reachout.com, 2017). Zorbalık davranışlarının etkisi mağdurdan mağdura farklılık gösterse de esasen bireyin saygınlığını ihlal etmekte ve genellikle kaygı, sıkıntı, kafa karışıklığı, öfke, güvensizlik, özgüven eksikliği, derin dışlanma duygusu, güçsüz ve çaresiz hissetmeye neden olmaktadır (Santos Pais, 2016). Okulda zorbalığa mağruz kalmanın gençlik ve yetişkinlik dönemine olası etkileri şu şekilde olabilmektedir (Wolke ve Lereya, 2015).

Tablo 6

Zorbalığın Etkileri (Wolke ve Lereya, 2015).

Okul → zorbalığa uğrama → gençlik → yetişkinlik			
Sağlık Sorunları	Derslerde başarısızlık	Sağlık Sorunları	Sosyal sorunlar
Psikolojik sorunlar	İşten atılmalar	Psikiyatrik ve ciddi	Aile bireyleriyle kötü
Kaygı	Finansman durumu	hastalıklar	ilişkiler
Depresyon	kötü yönetme	Sigara kullanımı	Çok az arkadaş
İntihar ve kendine zarar verme		Yavaş iyileşme	Sırdaşları olmama
Uyku problemleri		Yüksek CRP düzeyi	

2.7. Zorbalığın Sonuçları

“...Sonsuza kadar hatırlayacağım ve asla unutmayacağım.

Pazartesi: param alındı.

Salı: bana lakap taktılar.

Çarşamba: üniformamı yırttılar.

Perşembe: bedenim kan içindeydi.

Cuma: bitti.

Cumartesi: özgürlük.”

Bu ifadeler 13 yaşındaki Vijay Singh’in günlüğünün son sayfasına aittir. Vijay Singh bir pazar günü evinde kendini tırabzana asarak ölü olarak bulundu (Marr ve Field, 2001, s.57). Zorbalığın kurban üzerindeki intihara dek uzanabilen olumsuz etkilerinin yanısıra ilköğretimdeki zorbalık davranışı ile ilerleyen yıllarda ortaya çıkan suçluluk arasında yüksek bir ilişki saptanmıştır (Olweus, 1993). Okulda zorbalık yaptığını kabul eden yetişkinler, okulda zorbalık yapmayan yetişkinlerden daha fazla depresyon yaşadıklarını rapor etmektedir (Harris ve Petrie, 2003. s.6). Zorbalık davranışı genellikle mağdurların üzerinde stres, baş ağrısı, mide bulantısı, mide ağrıları gibi fiziksel belirtilerin yanı sıra endişe, bunalıma girme, sosyal uyum bozukluğu, yeme sorunları, kendine zarar verme veya intihar girişiminde bulunma gibi sonuçlara yol açmaktadır (CJCP, 2012). Zorbalık davranışlarının zorba, mağdur ve seyirciler üzerindeki sonuçları araştırmacılar tarafından şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 7

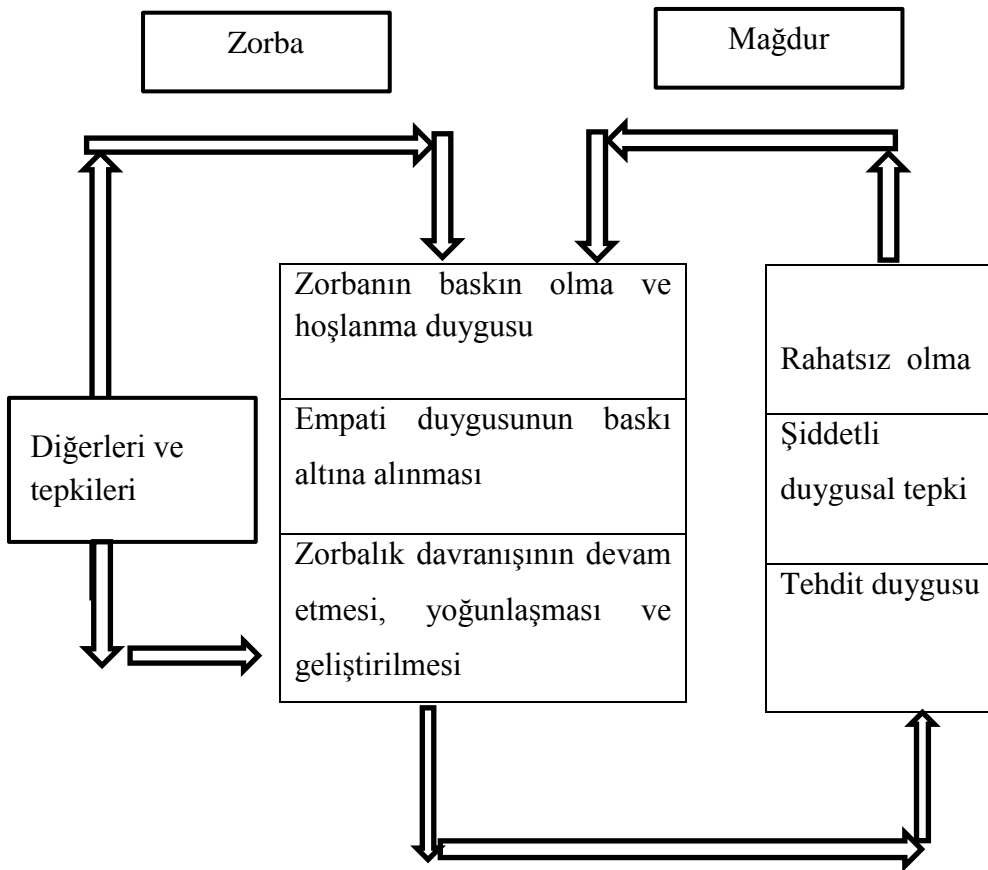
Zorbalık Davranışlarının Sonuçları (Harris ve Petrie, 2003, s.5-8).

Zorba	Mağdur/kurban	Seyirciler/izleyen
1.Okulu bırakma	1.Özgüven düşüklüğü	1.Sinirlenme, üzülme,
2.Suçl davranışlarda bulunma	2.Devamsızlık yapma	korkma ve ilgisiz kalma gibi
3.Kendi çocuklarına ve eşine zorbalık yapma	3.Depresyona girme	çelişkili duygulara neden olmaktadır.
4.Buna bağlı olarak çocuklarının zorba olma olasılığı daha yüksektir.	4.İntihar eğilimi	2.Yardım edemediği için suçluluk duyma
	5.Okuldan uzak durma	3.Kendi başlarına gelebileceğinden korkma
	6.Okul başarısının düşmesi	
	7.Akranlarına göre okuldan daha az memnun olma	

İngiltere’de dokuz binden fazla kişiyle yapılan bir ankette son bir yılda zorbalığa uğradığını ifade edenlere sorulan “Zorbalığa uğramak sizi nasıl etkiledi?” sorusuna katılımcıların yarısı depresyona girdiğini, %45’i endişeli olduğunu, %34’ü intihar etmeyi düşündüğünü ve %11’i ise intihara teşebbüs ettiğini belirtmiştir (Ditchthelabel.org, 2018).

2.8. Zorbalık Eylemlerinde Roller

İnsanlar genellikle zorbalığın iki kişi arasında gerçekleşen bir ilişki olduğunu düşünmektedir (Sullivan ve ark. 2005, s.15). Ancak zorbalık davranışlarında (OBPP, 2019), üç ana rol bulunmaktadır: Bunlar zorba, mağdur ve seyircidir. Rigby (2002, s. 66), zorba, mağdur ve seyirciler arasındaki ilişkiyi şu şekilde belirtmektedir:

Mağdur olan çocuklar zorbalık yapan bireyleri genellikle kabadayı olarak tanımlarken, zorbanın davranışları sıklıkla destekleyici bir grup tarafından sürdürülmektedir (Harris ve Petrie, 2003, s.5). Zorbalık eylemleri sırasında zorbaya seyirciler tarafından verilen tepkiler

zorbalığın devam etmesinde ve durmasında etkili olmaktadır. Rigby (2007, s.38), mağdur edilen erkek çocuklar genellikle zorbalık yapan bireyi göstermektedir, ancak çoğu zaman zorbanın bu davranışını sürdürmesine yardımcı olan destekleyici bir grup bulunmaktadır.

Zorbalığın devam etmesinde veya azalmasında etkin rol oynayan bu üç ana grup için zorbalık eylemleri sırasında veya sonrasında alınacak önlemler, Adalet ve Suç Önleme Merkezi Çalışma kitabında (CJCP,2012) şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 8

Zorbalık Eylemlerinde Alınacak Önlemler (CJCP, 2012).

Mağdurlar için	Zorbalar için	Seyirciler için
1. Zorbalığa mağruz kalmış öğrenciyi düzenli olarak kontrol edin	1. Davranışı tanımlayın ve adlandırın	1. Olay hakkında konuşmaları için teşvik edin
2. Zorbalığa hala uğrayıp uğramadığını belirleyin	2. Öğrenciyle birlikte okul kurallarını ve politikalarını gözden geçirin	2. Okul kurallarını ve politikalarını öğrencilerle birlikte inceleyin
3. Destekleyici bir ortam sağlayın	3. Gelecekteki davranışlarında olumlu değişiklikler beklediğinizi söyleyin	3. Bir sonraki olayda nasıl müdahale veya yardım edebileceklerini birlikte tartışın
4. Haklarını ve kendini korumasını öğrenmek için öğrenci ile birlikte, okul kurallarını ve politikalarını gözden geçirin	4. Profesyonel veya diğer hizmetlerden uygun olanları tavsiye etmeyi düşünün	4. Zorbalığı durdurmak için harekete geçen öğrencilere teşekkür edin
5. Dış yardımın gerekli olup olmasının değerlendirin ve uygun yönlendirmeler yapın	5. Uygun ve aşamalı sonuçları göz önünde bulundurun	
	6. Öğrenciyi pozitif liderlik rollerine yönelmesi için teşvik edin	
	7. Sık sık izleyin ve kontrol edin	

Okullarda yaşanan zorbalık davranışlarını iyi tanımlamak, öğrencilerle ve okul personeliyle birlikte hareket etmek ve ‘‘birimiz hepimiz için hepimiz birimiz için’’ anlayışına uygun etkinlikler düzenlemek okul zorbalığının azalmasında ve önlenmesinde etkili olacaktır.

2.9. Mağdur/Kurban ve Özellikleri

Olweus (1994) mağdurların özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir: ‘‘Tipik mağdurlar genellikle diğer öğrencilere göre daha endişeli ve güvensizdirler. Ayrıca genel olarak dikkatli, hassas ve sessizdirler. Diğer öğrenciler tarafından mağdur edildiklerinde yaygın bir şekilde ağlayarak ve geri çekilerek (en azından alt sınıflarda) tepki verirler. Mağdurların özgüveni düşüktür ve kendileri hakkında olumsuz görüşlere sahiptirler. Kendilerini başarısız, aptal ve utangaç olarak hissederler.’’ Olweus’un mağdurlar için belirlediği özelliklere paralel olarak İngiltere’de (2018) yaklaşık on bin kişiyle gerçekleştiren bir survey çalışmasında son 12 ayda zorbalığa uğrayan mağdurlara sorulan ‘‘Size neden zorbalık yapıldığını düşünüyorsunuz?’’ sorusuna mağdurların yarısından fazlası (%57) cevap olarak ‘benim görünüşüme karşı tutumlardan’ kaynaklağını belirtmişlerdir (Ditchthelabel.org, 2018). Bu durum mağdurların öz güvenlerinin düşük olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra zorbalığa uğrayan bireylerin büyük çoğunluğu kendisine zorbalık yapıldığını saklamaktadır. 2017 yılında 10 bin kişiden fazla bireyle yapılan bir çalışmada mağdurların %37’si zorbalığa uğradığını hiç kimseye paylaşmadığını söylemektedir (Ditchthelabel.org, 2017). Ancak zorbalığa uğramış bireyler/öğrenciler mağdur olduğunu kimseye paylaşmasa da kendisine zorbalık yapıldığına dair bazı davranışlar gösterebilmektedir. Bu davranışlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

- ‘‘Okula gitmekten ve/veya okula yürüyerek gitmekten korkmak,
- Okula gitmek ve/veya okula devam etmekte isteksiz olmak ve sürekli mazeretler bulmak
- Okula götürülmek için yalvarmak
- Her gün okul için rotasını değiştirmek
- Ödevlerini kötü şekilde yapmaya başlamak

- Düzenli olarak okul kıyafetleri, kitapları veya okul çalışmalarının yırtılmış ya da tahrip olması,
- Eve aç gelmek (çünkü yemek parası alınmış olabilir)
- Kekelemeye başlamak
- İntihara teşebbüs etmek
- Uyumaya geçerken ağlamak
- Yatağını ıslatmaya başlamak
- Açıklanmayan morluklar, çizikler ve kesikler,
- Eşyalarını kaybetmek vb.’’ (Elliott, 2002).

Bu bakımdan mağdurları iyi tanımak okul ortamında eğitimcilerin öğrencileri gözlemlemesi, ev ortamında ailenin çocuğun davranışlarına dikkat etmesi hem zorbalığın önlenmesinde hem de zorbalığa uğramış bireylerin belirlenmesinde yararlı olacaktır. Zorbalığa uğrayan bireylerin zorbalığa maruz kaldığını saklamasının nedenleri şu şekilde olabilmektedir:

- ‘‘Zorbaların daha fazla zarar vermelerinden korkmaları
- Zorbalığa uğradığını söylemezse zorbalık yapan bireylerin kendilerinden hoşlanacağını ummaları
- Öğretmenlerin zorbalığı durdurmak için her şeyi yapacaklarına inanmamaları
- Ailerini endişelendirmek istememeleri
- Ailelerin durumu okul yetkililerine bildirmesi durumunda zorbalığın daha da kötü olacağından korkmaları
- Zorbalığa uğradığını akranlarına söylemenin kötü bir şey olduğunu düşünmeleri
- Kendilerinin suçlanacağını düşünmeleri’’ (Sullivan ve ark. 2005, s.7).

Bu sebepler dikkate alındığında mağdurların kendilerine güvenmedikleri gibi zorbalığın okul yönetimi ve öğretmenler tarafından da tamamen ortadan kaldırılacağına

inanmadıkları görülmektedir. Bu anlamda zorbalığın azaltılmasında ve/veya önlenmesinde okul yönetimi ve öğretmenlerin öğrencilerle olumlu ilişkiler kurmasının yanı sıra güvenli bir okul ikliminin de ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

2.10. Zorba ve Özellikleri

Harris ve Petrie (2003, s.5), zorbaları çoğu zaman yetişkin bireylere karşı çıkan, antisosyal ve okul kurallarını ihlal etme olasılığı diğer öğrencilere göre daha fazla olan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Olweus' (1994) göre zorbaların ayırt edici özelliği akranlarına karşı saldırgan olmalarıdır. Ancak zorbalar hem öğretmenlere hem de ebeveylere karşı da saldırgan olabilmektedirler. Mağdur ettikleri öğrencilere karşın neredeyse hiç empati kurmazlar. Özet olarak tipik zorbalar, fiziksel güçle birleştirilmiş, agresif bir reaksiyon düzenine sahip olarak tanımlanabilir.” İngiltere’de (2018) yapılan bir araştırmada son 12 ay içinde zorbalık yapan bireylere ‘*zorbalık yaptığınızda nasıl hissettiniz?*’ sorusuna yaşları 12-20 arasında değişen bireylerin %44’ü suçlu, %42’si kızgın, %29 güçlü ve %32’si de üzgün hissettiğini belirtmiştir (Ditchthelabel.org, 2018). Bu durum zorbalığa mağruz kalan birey kadar zorbalık yapan bireylerin de, zorbalık eylemleri sonrasında olumsuz duygular hissettiğini göstermektedir.

2.11. Zorbalığı İzleyenler ve Özellikleri

Zorbalık eylemleri genellikle diğer öğrencilerin bulunduğu yerlerde meydana gelmektedir. Ancak zorbalığa tanık olan öğrenciler zorbanın cesaretini kırmak için bazen tepki gösterse de çoğu zaman zorbanın davranışlarını görmezden gelmektedir. Zorbalık olaylarına tanık olan seyircilerden (Rigby, 2007, s.65), bazıları eğlenmiş, bazıları üzgün ve endişeli bir sonraki adımda neler olabileceğini düşünmekte, bazıları kızgın hiçbir şey yapmamaktan utanmakta veya kendini suçlamakta bazıları ise yaşananları umursamamaktadır. İngiltere’de yaşları 12-20 arasında değişen, 9 binden fazla kişiyle yapılan bir araştırmada son 12 ayda zorbalık eylemlerine tanık olan bireylere ‘*zorbalık eylemi sizi nasıl etkiledi?*’

sorusuna katılımcıların %59'unun mağdur için kendini kötü hissettiğini, %22'sinin olaylardan etkilenmediğini buna karşın seyircilerin %3'ünün ise zorbalık eylemlerini eğlenceli bulduğunu göstermektedir (Ditchthelabel.org, 2018). Seyircilerin bazen zorbalık eylemlerine, gülmesi, fotoğraf veya video çekmesi, zorbalığı arttırmakla kalmamakta aynı zamanda zorbalığı teşvik etmektedir (CJCP, 2012). Bu öğrencilerle bireysel olarak buluşmak ve onları zorbalık eylemleri denkleminde çıkarmak, zorbalığın önlenmesinde hayati bir adım olarak görülmektedir (Elliott, 2002).

2.12. Çocuk Edebiyatının Amaçları

TDK (2019)' da çocuk; bebeklikle ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan, belli bir işte yeteri kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse olarak tanımlanmaktadır. Edebiyat ise; düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Bu iki kavramdan meydana gelen çocuk edebiyatı (yazını), "erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır" (Sever, 2013, s.17). "Çocuk edebiyatı önce edebiyattır. Edebiyat yönü ile edebiyatın içinde en incelikli yazarlık biçimidir. Her yaştan okurun ilgisini çekebilen, okunabilen, dili, anlatımı ve biçimi ile edebiyatın içinde yeni bir türdür." (Şirin 2000). Bu bakımdan çocuk edebiyatının hedefleri (Gönen ve ark.,2011, Şirin, 2000) şu şekilde belirlenmiştir:

- Çocukların değişik yaşlarda ilgi duydukları konuları göz önüne almak,
- Çocuğun psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak ve olumlu kişilik gelişimini sağlamak,
- Çocuğun dil gelişimini, estetik duygusunu, zihinsel gelişimini, dinleme yeteneği ve yaratıcı hayal gücünü geliştirmek,

- İyi kitap kavramını (fiziksel, içerik ve resim özellikleri bakımından) verilen uygun örneklerle ve farklı türlerle kazandırmak,
- Çocukları günlük yaşantının gerçekleri konusunda bilgilendirmek, aynı zamanda kitabın eğlence ve bilgi kaynağı olduğunu öğretmektir.
- Sosyal-duygusal gelişimini göz önünde bulundurmak,
- Olumlu kişilik gelişimine ortam hazırlamak,
- Çocuklara çeşitli konu ve kavramları yansıtan kitaplar sunmak,
- Çocuğa ilk kitap sevgisi aşlamak, ilk edebi ve estetik değerleri vermektir.

Karakuş'a göre ise (2014, s.287), çocuk edebiyatının amacı; topluma faydalı, estetik değerleri gelişmiş, dilinin inceliklerini kavramış, onu güzel bir şekilde kullanan, okumayı seven, bunu bir alışkanlığa dönüştürmüş bireyler yetiştirmektir. Çocuk edebiyatının belirlenen bu hedefleri göz önüne alınarak yazılan nitelikli eserler çocuğun gelişimine katkı verdiği gibi (Sever, 2018, s.36), çocukların okul başarılarında da büyük fark yaratmaktadır. Nitelikli eserlerin okul öncesi dönemden itibaren çocuklarla buluşturulması, toplumun geleceği olan çocukların yaşam boyu okuma sevgisi edinmesinde ve hayatlarının her alanında okur-yazar olmalarında yardımcı olacaktır. Sanders (2016, s.14), insanın okur-yazarlık ülkesine ayak bastıktan sonra geri dönemeyeceğini, bu dünyanın çıkışı olmadığını ve okur-yazarlığın bireye asla geriye dönüş olanağı sunmayan bir deneyim olduğunu belirtmektedir. Okur-yazarlık dünyasına gerçek anlamda ayak basmanın yolu erken yaşlardan itibaren çocukların nitelikli kitaplarla buluşturulması ve okudukları eserlerden zevk almalarını sağlamaktır. Bunun yanı sıra araştırmacı ve eğitimcilere göre çocuk edebiyatı, zevk vermekte, merak uyandırmakta, farklı deneyimler kazandırmakta, farklı duygular tattırmakta, başka insanları, yerleri ve zamanı yaşatmaktadır (Kaya, 2014).

Manguel'e göre (2015, s.96), okumayı öğrenen çocuk toplumun ortak belleğine kitaplar aracılığı ile katılarak geçmişi tanımakta ve her kitap okuduğunda bu geçmişi az ya da

çok yenilemektedir. Benzer şekilde ünlü filozof Descartes; iyi kitaplar okumanın geçmiş yüz yılların en iyi insanlarıyla sohbet etmek gibi olduğunu söylemektedir. O halde iyi bir edebiyat eseri çocuklara dünyaya başka perspektiflerden bakmalarını sağladığı gibi başkalarının yaşamları ile kendi yaşamları arasında bağ kurduklarını da hissettirir (Gönen ve Veziroğlu, 2015 s.7). Bu şekilde okuduğu eserlerin sayfaları arasında çocuklar aynı zamanda kendilerini görme fırsatı bularak eserler aracılığıyla kendilerini anlamalarına da katkıda bulunmaktadır (Bedford, 2018).

2.13. Çocuk Edebiyatının Temel İşlevleri

Sharma (2015, s.15), ailesinden aldığı en değerli hediye kitabarda saklı duran bilgileri öğrenme sevgisi olduğunu ve tek bir kitabın kapakları arasında hayatın her parçasını yeniden yazabilecek güçte fikirler bulunduğunu belirtmektedir. Nitekim çocuk edebiyatının en temel işlevlerinden biri olarak çocuklara okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırılması gösterilmektedir (Sever, 2013, s.19). Okuma kültürünün edinmesini etkileyen unsurlardan biri de çocuğun doğru zamanda doğru eserlerle buluşturulmasıdır (Kartal ve Bilgin, 2017). ‘‘Özellikle günümüzde çocukların televizyon ve bilgisayar karşısında harcadığı süre göz önüne alındığında onları bu zararlı alışkanlıktan koruyacak en önemli destek çocuk edebiyatıdır. Çocukların kitap okumaktan zevk almaya başlamaları onları televizyon ve bilgisayardan uzaklaştıracağı gibi hayatla ilgili doğru bilgileri, büyük bir ustalıkla ve sanatsal estetikle vermesi gerekmektedir’’ (Yalçın ve Aytaş, 2016, s.21). Çocukların okuma alışkanlığı ve kültürünü edinmelerindeki en kritik dönemlerden biri olarak 7-9 yaş aralığı görülmektedir. (İpek Yükselen, 2015, s.66). Bu bağlamda ilköğretim dönemindeki çocuğun okumaktan keyif alan bireyler olarak yetişmelerinde okumayı zevkli ve eğlenceli hale getirecek şekilde tasarlanmış kitaplar ayrı bir önem taşımaktadır (Gönen ve ark., 2011). Edebiyat çocuğun zevk ve güzellik duygusunu geliştirmesinin yanı sıra onu oyalama, eğlendirme ve eğitime işlevi görmektedir (Şimşek, 2014). Çocuk edebiyatının eğitim açısından birçok işlevi

bulunmaktadır. Bunlar arasında kültürel zenginliğin aktarımı, başka kültürlere ev sahipliği yapma, dil gelişimini sağlama, okuma-yazma becerilerinin gelişimine katkıda bulunma, okuduğunu anlama, kelime dağarcığını zenginleştirme, bilgi içerikli, öykü ya da hayale dayalı anlatım şemalarının farkında olmasını sağlama, yaratıcı düşünme ve eleştiren bakmayı teşvik etme, konuşmayı ve akıcılığı geliştirme, farklı konularla buluşturma yer almaktadır (Kaya, 2014).

Çocuk edebiyatı eserleri çocukların dil becerilerini desteklemekle birlikte okul öncesi eğitim sürecinde birçok kavramın ve konunun öğretilmesinde de bağlam oluşturmaktadır (Ulusoy ve Altun, 2018). Erken çocukluk döneminden itibaren öğrencilerin ‘ana dili’nin gelişimini çok yönlü olarak destekleneceği, hayal gücünü zenginleştirecek ve empati kurmayı sağlayacak nitelikli edebi metinlerle buluşturulması, kimlik ve kişilik gelişimi açısından olduğu kadar, toplumun geleceğinin inşası bakımından da büyük önem taşımaktadır (Çocuk Vakfı, 2018). Bu bağlamda çocuk edebiyatında verilen eserlerde kullanılan dil, işlenen konu ve konuyu destekleyen çizimlerin çocuğa görelilik ilkesine en uygun şekilde olması, eserde verilmek istenen iletilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.14. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişim Sürecindeki Yeri

Okumanın yeni bir duyu edinmeye (Manguel, 2015, s.23) eş değer görülmesi aslında okumanın insan hayatında en az duyu organları kadar hayati önem taşıdığını göstermektedir. Diğer taraftan okuryazarlığa giden yol, yeni doğmuş bir bebeğin ilk hareketinde ve nefes almasında yatmaktadır. Başka bir deyişle insanın sesi, bir çığlık halinde yazılı kültürün yolunu göstermektedir (Sanders, 2016, s.11). Çocuğun okula başlamasıyla birlikte, istekle kitap okumaya yöneldiği düşünüldüğünde, özellikle de bu dönemde hem okuma-yazma becerisinin gelişiminin desteklenmesi hem de çocuk gerçekliğine yanıt verebilecek kitaplara gereksinim duyulmaktadır (Sever, 2015, s.25). Çocuklar kitap sayesinde düşünme, problem çözme, yaratıcılıklarını ve yeteneklerini geliştirme fırsatları bulurken, doğaya, insanlara,

doğada gördüğü diğer canlılara ve olaylara karşı da duyarlılık kazanmaktadır (Tanju, 2010). Nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin çocuklarla buluşturulmasının önemi araştırmacılar tarafından çocuklar için edebiyat ihtiyacı başlığı altında şu şekilde ifade edilmiştir (Şimşek ve Yakar, 2018, s.40): a) Dilin etkili kullanıldığı metinler olması nedeniyle edebi eserlere duyulan ihtiyaç çocuk için ömür boyu sürecektir. b) Edebiyat başta zeka, hayal gücü, muhakeme etme ve problem çözme becerisi olmak üzere çocuğun bilişsel yönlerini geliştirir. c) Edebiyattaki semboller, kimi zaman hayatta var olan somut öğelere karşılık olmak üzere geliştirilmişlerdir. Bunları anlamaya çalışmak, çocukta bilişsel gelişimi hızlandırır.

Sever'e göre (2013, s.72), çocuk kitapları, ilk çocukluk döneminden başlayarak ergenlik dönemine kadar uzanan bir evrede, çocukların dilsel, bilişsel, kişilik ve toplumsal gelişimleri için önemli olanaklar yaratmaktadır. İyi bir çocuk kitabının çocuğun düşünme, sorun çözme ve yaratıcılık gücünü arttırdığı, çocukta doğa olaylarına karşı ilgi uyandırdığı, insanları ayırmaksızın sevmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir (MEB, 2013, s.8). Bu yönleriyle nitelikli eserlerin çocuklarla buluşturulmasıyla (İpek Yükselen, 2015, s.57), çocuğun tüm gelişim alanları desteklenmekte, onun dünya ile iletişimini güçlendirilmekte ve okuryazarlık becerilerinin gelişimi desteklenmektedir.

2.15. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi

Kişilik; bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). İnsan diğer canlılardan farklı olarak, doğuştan getirdiği yeteneklerini geliştirmek ve olgunlaştırmak için çevreye ihtiyaç duymaktadır (Oruç ve ark., 2011). Kişilik gelişiminde çevre, kişiliğin nasıl şekilleneceğini belirleyen en önemli etkenlerden biridir (Özdemir ve ark., 2012). İlk kişilik gelişimi, etkin bir dönem olan çocukluk yıllarına rastlamaktadır (Yavuzer, 2001, s.170). Bu bakımdan ‘çocuk edebiyatı, çocukların gelişimsel dönemleri ile yakından ilişkilidir’ (Gönen ve Veziroğlu, 2015, s.3). Bu bağlamda çocuk edebiyatı ürünlerinden okullarda öğrencilere kişilik eğitimi vermek amacıyla

da yararlanılması ve çocuk edebiyatı ile öğretim programının bütünleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır (Aslan ve ark., 2016, s.20). İlk çocukluk döneminden başlayarak çocukların, insan ve yaşam gerçekliğine ilişkin bireysel değerler oluşturmalarında, çocuk kitaplarının ayrı bir işlevi bulunmaktadır (Sever, 2013, s. 56). Okumanın kazanımlarıyla donanmış kişiler, sorgulayan, araştıran ve kendi kendine sonuçlara varıp kararlar alabilen özgür bireyler olarak görülürken, kitaplar da çocuğun böyle bir kişilik geliştirmesinde etkili araçlardan biri olarak gösterilmektedir (Ural, 2015, s.33). Bu süreç aynı zamanda çocuklara kendilerini tanımaları, değerli olduklarına inanmaları, başkalarına saygı duymaları gibi kişilik gelişimi için önemli yaşantıları edinme olanağı sunmaktadır (Sever, 2013, s.57).

2.16. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Toplumsal Gelişimine Etkisi

Toplumsallaşma, bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması ve toplumla bütünleşme sürecidir (TDK, 2019). Sağlam ve dengeli bir sosyalleşme süreci, insan yaşamının en büyük başarılarından biri olarak görülmektedir (Yavuzer, 2018, s.43).

Yaratıldığı toplumun kültürel ve toplumsal değerlerini yansıtan edebiyat yapıtlarındaki kahramanların kendisiyle, çevresiyle, doğa ve toplumla yaşadıkları çatışmalar aracılığıyla toplumun benimsenen ya da karşı çıkılması gereken değerleri ve inançları okura sezdirilir (Sever, 2013, s.67). Bu yolla okurun farklı kültür, olay ve durumları görerek yaşamını zenginleştirmesi ve doğal olarak bakış açısını derinleştirmesiyle duyarlı, insancıl, hoşgörülü bireylerin yetişmesi sağlanır (Aslan ve ark., 2016, s.23). Kitaplar çocuğun kendisine, çevresindekilere ve farklılıklara saygı duymasına ve aynı zamanda insan ilişkilerini, çevresini yani yaşamı öğrenmesine yardımcı olur (Olgan, 2015). Böylelikle birey içinde yaşadığı toplumun insan ilişkilerini tanır ve bu ilişkileri okuduğu farklı kültürleri tanıtan eserlerdeki insan ilişkileriyle karşılaştırma olanağı bulur (Sever, 2013, s.73). Bunların yanı sıra kitaplar sayesinde çocukların duygularla baş etme, sorunlara farklı yollardan çözüm bulma, empati kurma, yardım etme, işbirliğinde bulunma gibi sosyal becerileri gelişir (Gönen, 2014, s.277).

Ayrıca kitaplar aracılığıyla çocuklar, karşılaştığı toplumsal olayların kitapta anlatılanlara ve kendi deneyimlerine dayanarak nasıl olması gerektiğine dair kendine özgü bir duruş sergiler.

2.17. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Dil Gelişimine Etkisi

Dil, insanların birbirlerine bilgi, düşünce ve eğilimlerini aktarabilmelerinin yanı sıra, fikirlerini düzenleyebilmelerine ve duygularını ifade edebilmelerine olanak sağlar (Yavuzer, 2018, s.40). Dilin bireye sağlamış olduğu olanaklardan çocukların en iyi şekilde yararlanması ve dil gelişimini desteklemek amacıyla, erken dönemden itibaren çocukların nitelikli eserlerle buluşturulması gerekmektedir. Dil gelişiminin çok hızlı olduğu yaşamın ilk yıllarında, çocuk Türkçenin söz dizimine uygun olmasa da 3-4 sözcükten oluşan cümleler kurabilir ve dış uyaranların fazla olması, ailenin/çevrenin çocuğa ilgi göstermesi halinde söz dağarcığı 1000 sözcüğü bulabilir (Şimşek ve Yakar, 2018, s.35). Çocuk edebiyatı eserleri, sözcük dağarcığının geliştirilmesi ve dilsel yapıların sezinletilmesiyle çocukların dilsel becerilerini yetkinleştirir (Aslan ve ark., 2016). Nitekim çocuk edebiyatı vasıtasıyla çocuğun alıcı dil gelişimine (receptive) katkıda bulunulmakla birlikte aynı zamanda ifade edici dil gelişimi (expressive) de desteklenir, böylece hayata ve ihtiyaçlarına bağlı olarak kelime hazinesi zenginleştirilmiş olur (Yalçın ve Aytaş, 2016, s.20). Estetik bir öge olan dilin çocuk edebiyatı eserlerinde en güzel şekilde kullanılması ve çocuklara sevdirmesi esas olarak görülmektedir. Öyle ki okunulan esere “Ne kadar güzel!” diyerek benzer metinleri okuma hevesinin uyandırılması yetmemekte, bunun yanında benzer metinler yazma hevesinin de kamçılanması gerekmektedir (Şimşek, 2014, s.312).

2.18. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Bilişsel Gelişimine etkisi

Her bireyin, doğduğu anda baş etmesi gereken en önemli sorun olarak yaşadığı dünyayı öğrenmesi ve anlaması gösterilmektedir. Bireyin dünyayı bu anlama ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetler bilişsel gelişimini destekler (Budak, 2017, s.64). Bilişsel gelişim, çocuğun, zihinsel beceri ve yeteneklerinde süreç içerisinde oluşan değişiklik olarak

dlandırılmaktadır (Sever, 2013, s.47). Zihinsel gelişimin en hızlı olduğu dönemler, yaşamın ilk üç yılıdır ve bu süreçte gelişimin yaklaşık yüzde sekseni tamamlanır (Temizyürek, Şahbaz ve Gürel, 2016, s.3). Bu bakımdan çocukları farklı uyarıcılarla karşılaştırmak, okul öncesinden itibaren çocuklar için hazırlanan, resimli çocuk kitaplarının çocuklarla buluşturulması gerekmektedir. Bütün Ayhan (?), edebiyat ürünlerinin çocukların bilişsel gelişimine etkileri arasında yeni kavramları öğrenmesini hızlandırması, neden-sonuç ilişkilerini kavrama becerisini geliştirmesi, uyarılar aracılığıyla algıların gelişiminin desteklenmesi, bellek gelişimi ve yaşam deneyimlerini zenginleştirme yer almaktadır. Çocukların okula başlamasıyla birlikte edindikleri (Tanju, 2010) becerilerden biri de okuma becerisidir. Okunanı anlamak, resimlerin gerçek nesnelere olan bağını saptamak, dikkatini odaklayabilmek gibi bilişsel becerilerini geliştirmektedir (Alpöge, 2011). Çocuk, gerektiğinde başkasına gereksinim duymadan; kitabın kapağını ve yapraklarını çevirerek renk ve çizgiyle oluşturulmuş kurgunun kılavuzluğunda düş ve düşünce serüvenine çıkarak bu denemelerle çocuğun, bilişsel ve dilsel gelişimi için doğal bir öğrenme ortamı yaratılır (Sever, 2011). Bütün bu açıklamalar doğrultusunda nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuklarla buluşturulmasının çocukların bilişsel gelişimi için önemi ortaya konulmuştur.

2.19. Çocuk Kitaplarında Resim

Resim, çocuk için genellikle gerçek ya da hayal ürünü hikayelerin başlangıç noktasıdır (Davido, 2017). Çocuk kitaplarında resim, kendi başına görsel bir öge olarak önemli bir işlevi yerine getirdiği gibi, metinle birlikte düşünüldüğünde de anlamı tamamlayan, açıklayan, genişleten bazen de metne yeni anlamlar katan estetik bir uyarı olur (Sever, 2013, s.166). Kitap resimlemenin ana işlevi metni aydınlatmak, metindeki sözcüklere ışık tutmaktır (Bassa, 2015, s.180). Bu resimlemeler, açık ve hayal gücünü geliştirici özellikleriyle hikayenin anlamının kavranmasına yardımcı olmaktadır (Şirin, 2000). Resimler bir yandan iletiyi görsel öğelerle desteklerken, diğer yandan da sanatçıya özgü yorumlarla öyküye yeni renkler

katmakta; sözcüklerin anlatım gücüyle de resimdeki ayrıntıları kavranabilmektedir (Sever, 2013, s.176). Resimler, çocuğun farklı anlamlar aramasını sağlarken resimli kitaplar ise, öğretmenin çocuklarla konuşmasına olanak sağlamaktadır (Gönen ve Arı, 1998). Küçük yaşlarda, görsel okuma becerileri doğru kaynaklarla desteklenen çocukların, ilköğretim süreciyle birlikte duyularıyla düşünme becerisi de gittikçe yetkinleşmeye başlar (Sever, 2013, s.167). Bunun yanı sıra çocuk çevre hakkındaki bilgisini resimlerle pekiştirmektedir (Gönen, 1989). Çocuk edebiyatı eserlerindeki resimler, başta çocuğun belleğinde görsel imgelerin oluşumu olmak üzere duyularının gelişimi, sözcüklerle anlatılamayan duygu ve düşüncelerin dışavurumunu anlayabilmesi, kitap okuma sürecine birden çok duyuyla katılım, düş ve düşlem gücünün gelişmesi için ortam yaratma, duygu ve düşüncelerini açıklama isteğini devindirme, okumaya teşvik etme ve yaşadığı çevreye duyarlı olmayı öğretmek gibi birçok katkı sağlar (Sever, 2013, s.189-190). Çocukların resimlere yaklaşımları çok basit ve sorunsuzdur. Çünkü çocuklar hiçbir açıklamaya gerek duymadan, resimlerle bağlantı kurabilmekte ve en güzeli de hemen resmin içinde oracıkta bir öykü görürerek çoğunlukla da kendi öykülerini kendileri oluşturabilirler (Bassa, 2015, s.180).

2.20. Çocuk Kitaplarında Kahraman

Her yapıtta kahramanlar, çeşitli karakterleri canlandırır. Karakter, sanatçının yarattığı; duygu, düşünce ve tutku yönleriyle geliştirdiği, gerçek yaşamdan da esinlenerek deneyimiyle, birikimiyle kendine özgü duyarlılığı ile biçimlendirdiği bir kişidir (Sever 2013, s.75-76). Çocuğun kitaptaki olumlu karakterle/kahramanla özdeşleşmesi, bütünleşmesi anlatımın içine girebilmesi için yazarın eserde betimlediği karakterin inandırıcı, güvenilir, günlük yaşamdaki kadar gerçekçi ve çocukla aynı yaş düzeyinden olması gerekir (Karatay, 2018, s.101).

2.21. Kahramana Öykünme ve Özdeşim

Çocuk hangi yaş grubunda olursa olsun, okuduğu kitapların kahramanlarıyla özdeşleştiği için yazarın bunu bilerek kahramanlarını seçerken de özdeşleşme yönünü göz

önünde bulundurması gerekmektedir (Yalçın ve Aytaş, 2016, s.90). Bu bakımdan çocuk kitaplarındaki kahramanlar, çocukların gelişim özellikleriyle uygunluk göstermesi beklenmektedir. Öyle ki kahramanlar, çocukların ne ilgilerini çekmeyecek kadar uzaklarından ve bilmedikleri çevrelerden ne de çok iyi bildikleri ve ilgi duymadıkları çevrelerden seçilmelidir (Temizyürek, Şahbaz ve Gürel, 2016, s.30). Kahramanların özelliklerinin çocukların özdeşim kurmasında belirleyici olduğu ileri sürülmektedir (Sever, 2013, s.77). Bu özellikler, fiziksel ve ruhsal özelliklerinin abartıya kaçılmadan iyi geliştirilmiş olması ve kahramanların öyküdeki olaylara yön veren etkin kişiliklerinin olması şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca kahramanın yaşama bağlılığı, karşılaştığı sorunları çözmedeki kararlılığı, amaca ulaşmada izlediği yöntemlerin niteliği ve bu eylemler birleşkesinin söz ve davranışlarla somutlanması, çocukları da kahraman gibi duymaya, düşünmeye ve hareket etmeye istekli kılmaktadır. Çünkü çocukların, okudukları kitaplardaki, izledikleri filmlerdeki karakterlerle duygudaşlık kurdukları, onların değerlerini benimsedikleri bilinen bir gerçektir (Aslan ve ark., 2016, s.27). Çocuk okuduğu veya kendisine okunan kitabın kahramanı ile özdeşim kurduğu ve kendine örnek aldığı için karakterlerin taşıması gereken özellikler şu şekilde belirtilmiştir (Karatay (2018, s.102) : Karakterin evrensel ve ahlaki değerlere saygılı olması, iyiliğin ve doğruluğun savunucusu olması, barış yanlısı olması, çevrenin ve kültürel değerlerin koruyucusu olması ve adil, çalışkan, özverili, yardımsever, vb. olumlu kişilik özelliklerini taşıması.

“Çocuk, özdeşleştiği kitap karakterlerinin yaşadığı sorunlarla, yalnız kendisinin sorunları olmadığını, benzer hatta aynı güçlükleri başkalarında yaşadığını görerek yalnız olmadığını anlar, rahatlar ve özgüveni artar. Yine bu öykülerdeki karakterlerin davranışları ona sosyal ve etik değerler kazandırır (Ural, 2015, s.48). Kitaptaki karakterler çocukların kendi yanlış ve doğrularını formüle ederek, ahlaki değerlendirmeler yapmalarını ve olumlu benlik geliştirmelerini sağlar (Gönen, 2014, s.277). Kahramanla özdeşim kuran okur, kurguda

yer alan olaylar karşısında mutluluk, heyecan, üzüntü, kaygı, korku gibi çeşitli duyguları yaşayarak metnin anlam evrenine girer ve bu duyguları duyumsaması kolaylaşır (Aslan ve ark., 2016, s.26). Bu bağlamda herkesin özlemini duyduğu zorbalıktan ve şiddetten arındırılmış bir eğitim-öğretim süreci, daha mutlu ve huzurlu bir toplum yapısı için çocuklara küçük yaşlardan itibaren duygudaşlık becerisi kazandırmak, onları/çocukları bu amaçla yazılmış nitelikli eserlerle buluşturmak, özellikle okul öncesi dönem ve ilkokulun ilk yıllarında çocuk edebiyatından yeterince yararlanmak ve rol model kahramanlarla zorbalığın azaltılmasında etkili olacaktır.

2.22. Çocuk Kitaplarında Konu

Konu, konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Yaşamda karşılaşılabilecek her şey çocuk kitaplarına konu olabilir. Önemli olan yazarın seçtiği konuya yaklaşımı ve anlatımıdır. Bu yaklaşım ve anlatım, her şeyden önce, çocuğun gelişim düzeyine uygun olmalıdır (Ural, 2015, s.41). ‘‘Çocuk yayınlarında konu seçimi, çocuğun okuma sevgisi ve kültürünü edinimi açısından çok önemlidir. Konu seçiminde ilk olarak dikkat edilmesi gereken unsur, çocukların gelişimsel özelliklerinin bilinmesidir (Temizyürek, Şahbaz ve Gürel, 2016, s.33). Araştırmacılar, bir yazarın ele aldığı konuyu işlerken şu hususlara dikkat etmesi gerektiği belirtmektedir (Yalçın ve Aytaş, 2016, s.89): a) Konuların çocukların ilgi, beğeni ve okuma eğilimleri doğrultusunda işlenmesi; b) Konuların çocukların güvenini arttıracak, geleceğe ümitle akmalarını sağlayacak şekilde ve insan ve doğa sevgisini pekiştireci durumlara yer evrilmesi; c) Toplumsal değerlere önem verilmesi.

2.23. Özel Amaç/ lar/ la Yazılmış Çocuk Kitapları

Çocukların okuduğu kitapla iletişim kurduğu ve kahramanlarıyla arkadaş olduğu kabul edilmektedir. Kahramanlar, çocuk ve gençlerin ilişkilerini düzenlemede, tepkilerinin bilinçlenmesinde birer özdeşim ögesi olarak önemli sorumluluklar üstlenmektedir (Sever,

2013). Bu anlamda özel amaçla yazılmış eserler yoluyla bir farkındalık yaratmak, eser kahramanı aracılığıyla sorunlara ışık tutmak amaçlanır. Bu amaçla yazılan eserler kişisel yardım kitapları sınıfına girmektedir (Işıtan, 2015, s.159). Psikolojide kişisel yardım kavramı; bireylerin uzman yardımı almadan duygusal ya da kişisel problemleriyle baş etmesi olarak tanımlanmaktadır. Dilidüzgün (2018, s.108), özel amaçlarla yazılan eserlerle çocuğun/gencin anlayamadığı ya da doğrudan iletişim kurmadığı bazı gerçekleri yazın yoluyla onun dünyasına sokması amaçlanmaktadır. Örneğin; okurun okuma gereksinimleri dikkate alınarak aile çatışmaları, iletişimsizlik, kent yaşamı, toplumsal gruplaşmalar, okul ve meslek yaşamına ilişkin sorunlar bu bağlamda çok yönlü olarak gözler önüne serilir. Bu bakımdan okullardaki işleyişi her açıdan zorlaştıran zorbalık ve şiddet olaylarının tüm yönleriyle ele alındığı eserlerden yararlanmak, bu eserleri çocuklarla buluşturmak, bireyin kendini tanımasının yanı sıra toplum tarafından kabul gören veya kabul görmeyen tutum ve davranışlarının farkına varmasını da sağlayacaktır. Çocukları sorgulamaya iten, düşündüren mağdur olanı anlamaya yönelik duygudaşlık becerisini geliştiren, zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin yapması gerekenlerin anlatıldığı eserler, zorbalıkla mücadele etmede ve yaşanan çatışmaların çözülmesinde çocuğa ipuçları sunacaktır.

3. Bölüm

Yöntem

Bu bölüm araştırmanın modeli, araştırmanın örnekleme, veri toplama aracı, verilerin toplama süreci ve verilerin analiz teknikleri hakkında bilgiler içermektedir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Mevcut araştırma, çocuk kitaplarında okul zorbalığının ve zorbalıkla baş etme tekniklerinin incelenmesi amacıyla nitel araştırma deseninde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin uygulandığı, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s.41). Anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştıran nitel yöntem, esnek yapısı gereği araştırmacıya derinlemesine keşif yapma olanağı sağlamaktadır (Karataş, 2015). Bu araştırma, okul zorbalığının resimli çocuk kitaplarında nasıl işlendiğinin çok yönlü olarak belirlenmesi amaçlandığı için doküman analizi modelinde bir araştırmadır. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s.189). Bu bağlamda araştırmada, doküman incelemesi resimli çocuk kitapları üzerinde yapılacaktır.

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Çalışmaya başlamadan önce araştırmacı tarafından zorbalıkla ilgili literatür (Olweus, 1994; Harris ve Petrie, 2003; Kartal, 2008; Kartal ve Bilgin, 2007; Kartal ve Bilgin, 2012; Kapçı, 2004; Rigby, 2002) taranmıştır. Buna bağlı olarak Bursa il merkezinde bulunan kitap evleri aracılığıyla ve yayın evlerine e-posta yoluyla ulaşılarak zorbalık konusunun geçtiği eser isimleri istenmiş bu çerçevede zorbalık konusunu kapsayan 50 resimli çocuk kitabı belirlenerek analiz etmek üzere, bu eserler temin edilmiştir. Analiz edilen eserlerin kodları ve kodlara karşılık gelen eser isimler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9

Eser İsmi ve Kodu

Eser kodu	Eser adı	Eser kodu	Eser adı
E1	Küçük Kara Koyun	E26	Zurafa Fazi
E2	Püskül ile Zeytin Anlaşamıyor	E27	Gökkuşacağını Kovalayan Kedi
E3	Zıpır Çok Kavgacı	E28	Çilli Begonya
E4	Sör Yeşil Benek	E29	Huysuz Uğur Böceği
E5	Ah! Tonton	E30	Yetenek Yarışması
E6	Yavru Timsah Çipiti	E31	Yayazula
E7	Hayvanlar Konseri	E32	Mavi Kuş
E8	İnatçı Kirpi Mina	E33	Bir Gün Tavşan Kralken
E9	Değerler Eğitimi Para Bilinci	E34	Kralın Adası
E10	Şapkalı Kedi	E35	O Kadar Kızgınım Ki
E11	Beni Rahat Bırak	E36	Noa Çok Gürültü Yapıyor
E12	Bay Tavşanın Bir Fikri Var	E37	Köprüyü Geçerken
E13	Puki ile Yaşlı Karga	E38	Pembe Karga
E14	Pengu	E39	Ben Bir Kediye
E15	Teo'nun Zorbalık Kitabı	E40	Park Canavarı
E16	Teo'nun Dalga Geçme Kitabı	E41	Adrian'ın Atı Yok
E17	Süper Karga	E42	Bu Kitap Ay-Ay'a aittir
E18	Anais Çok Kızgın	E43	Dişe Diş
E19	Tırtık Tütüyor	E44	Pirinç Lapası ve Küçük Ejderha
E20	Prensesler Uslu Durmaz	E45	Rikki
E21	Bredi Emir Vermeyi Çok	E46	Kurt Geri Dönmüş

Seviyor

E22	İyi Kalpli Küçük Tavşan	E47	Maymun Kral
E23	Bal Avcısı Küçük Piti	E48	Kültürlü Kurt
E24	Çilli	E49	Müzisyen İnek Sırma
E25	Kurt ile Yedi Keçi Yavrusu	E50	Zorba Arkadaş İstemem

Analiz edilen bazı eserlerde sayfa numaraları bulunmadığından eserlerin sayfaları araştırmacı tarafından numaralandırılmış bulunmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Mevcut araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen kontrol listesi aracılığıyla toplanmıştır. Bu inceleme sonucunda kontrol listesindeki maddelerin belirlenmesinde sırasıyla: (1) zorbalığın tanımı (Olweus, 1994; Wolke ve Lereya, 2015; Rigby, 2007; Smith, 2018), (2) zorbalık türleri (Kartal, 2009; Olweus, 1994; Wright, 2018; Çinkır ve Kepekçi, 2003; Kapçı, 2004), (3) zorbalık eylemlerinde bulunanların cinsiyeti (Kartal, 2008; Ditchthelabel.org, 2017), (4) zorbalığa uğrayan mağdurların cinsiyeti (Ditchthelabel.org, 2017; Ditchthelabel.org, 2018.), (5) zorbalık eylemlerinde bulunanların özellikleri (Olweus, 1994; Harris ve Petrie, 2003), (6) zorbalığa uğrayan bireylerin özellikleri (Olweus, 1994; Elliott, 2002; Sullivan ve ark., 2005), (7) zorbalığın meydana geldiği yerler (Kartal, 2009; Kartal, 2008; Kartal ve Bilgin, 2007), (8) mağdurun zorbalığa verdiği tepkiler (Elliott, 2002; Kartal ve Bilgin, 2007), (9) zorbalıkla mücadele stratejisi (Kartal ve Bilgin, 2007), (10) zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler (Rigby, 2007; Adalet ve Suç Önleme Merkezi (CJCP), 2012; Kartal ve Bilgin, 2007), (11) mağdurun zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler (Kartal ve Bilgin, 2007; Ditchthelabel.org, 2017; Ditchthelabel.org, 2018; Kartal, 2009) kaynaklarından yararlanılarak belirlenmiştir.

3.4. Veri Toplama Süreci

Analiz edilen resimli çocuk kitapları araştırmacı tarafından Bursa il merkezinde bulunan kitap evlerine değişik zamanlarda gidilerek, çocuk kitapları bölümünde bulunan eserler okunarak zorbalık konusunun işlendiği eserler belirlenip temin edilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Temin edilen 50 resimli çocuk kitabı verilerinin analizinde kontrol listelerinde belirlenen maddeleri tespit etmek amacıyla herbir eser araştırmacı tarafından okunarak incelenmiştir. Maddelere ilişkin frekanslar tablolara dönüştürülerek bulgular kısmında verilmiştir.

4. Bölüm

Bulgular

Bu bölümde incelenen resimli çocuk kitaplarının ve kullanılan ölçme aracının istatistiksel analizine yer verilmiştir. Araştırmada 24 farklı yayınevinden toplam 50 resimli çocuk kitabı zorbalık olgusu açısından analiz edilmiştir. Tablo 10'da yayınevleri isimlerini, kitap frekanslarını ve kitapların yerli/çeviri bilgileri sunulmuştur.

Tablo 10

İncelenen kitapların yayınevi, çeviri ya da yerli kitap olma durumları

Yayınevi	Çeviri Kitap	Yerli Kitap	Kitap sayısı (f)
A7 Kitap Yayıncılık	1	-	1
Almidilli Yayınları	2	-	2
Altın Kitaplar Y.	1	-	1
Beta Kids Yayınları	1	-	1
Bilge Kültür Sanat Y.	1	-	1
Bilgi Yayınları	-	2	2
Epsilon Yayınları	1	-	1
Final Yayınları	1	-	1
Förmül Yayınları	2	-	2
Günışığı Yayınları	1	-	1
Hep Kitap Yayınları	1	-	1
İş Bankası Yayınları	2	-	2
Kelime Yayınları	-	1	1
Kır Çiçeği Yayınları	3	-	3

Kuraldışı Çocuk Y.	1	-	1
Mavibulut Yayınları	-	1	2
Maya Kitap Yayınları	1	-	1
Pearson Yayınları	1	-	1
Sev Yayıncılık	1	1	2
Tudem yayınları	1	-	1
TÜBİTAK Y.	1	-	1
Uçanbalık Yayınları	3	1	4
Yapı Kredi Yayınları	7	8	15
Yeşil Dinazor	1	2	3
TOPLAM	34	16	50

Tablo 10’da görüldüğü gibi 24 farklı yayınevinden analiz edilen toplam 50 resimli çocuk kitabının %68’ini çeviri eserler oluştururken %32’sini ise yerli eserler oluşturmaktadır. Kitapları analiz edilen yayın evleri içinde eser sayısı bakımından (15) en fazla eseri incelenen yayınevi olarak ilk sırada Yapı Kredi Yayınları görülmektedir. Bunu ikinci sırada Uçanbalık yayınları ve üçüncü sırada ise Kır Çiçeği ve Yeşil Dinazor yayınları izlemektedir.

Bundan sonraki bölümde araştırma soruları doğrultusunda eserlerde yapılan analizlerin sonuçları sunulmuştur. Analizlerde eser isimleri yerine eserlerin kodları verilmiştir.

Tablo 11
Zorbalığın Tanımı

Eser ismi	Tanımı çağrıştıran ifadeler	Tanımı çağrıştıran ifadelerin geçtiği sayfalar		Eser ismi	Tanımı çağrıştıran ifadeler	Tanımı çağrıştıran ifadelerin geçtiği sayfalar
E1	X	9,10, 19		E26	X	5,8,9,12,14,19
E2	X	4,8,10		E27	X	12,14,20
E3	X	4,11		E28	X	7,8
E4	X	9,18		E29	X	2,3
E5	X	8,9,19		E30	X	2,10
E6	X	5,7,9		E31	X	2,6,10
E7	X	4,25		E32	X	8,20
E8	X	9,13,16		E33	X	32,34
E9	X	18		E34	X	8,12,20
E10	X	13,52		E35	X	6,7,9
E11	X	12,13,19		E36	X	3,5
E12	X	2,11,14		E37	X	8,14
E13	X	3,4,6		E38	X	7
E14	X	9,11		E39	X	4,5,9,10
E15	X	2,5,6,12		E40	X	9,19
E16	X	5,28		E41	X	8,10,13
E17	X	8,14		E42	X	3,9,15,
E18	X	12,22		E43	X	6,7,8,15,26
E19	X	9,10		E44	X	9,12,14,15
E20	X	19,21,28		E45	X	3,7,11,14
E21	X	15,19		E46	X	2,4,10
E22	X	4,6,18,19		E47	X	7,13,14
E23	X	3,17		E48	X	5,8

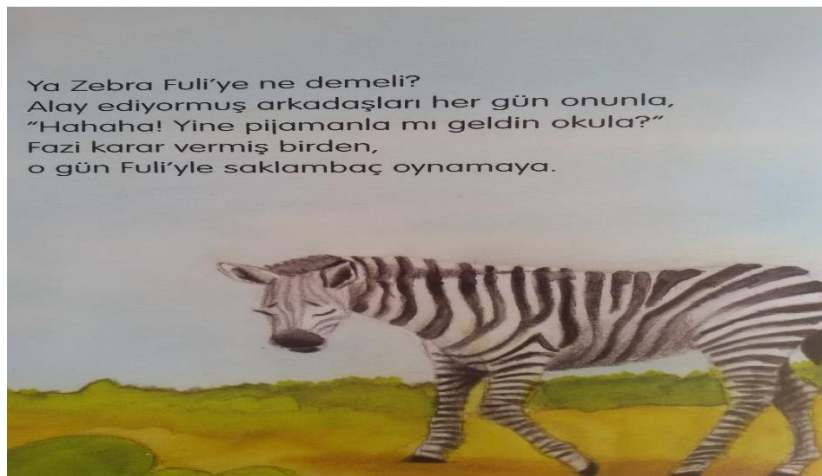
E24	X	5,15,17,20,21	E49	X	10,11,17,19
E25	X	12,20	E50	X	4,5,7,15

Tablo 11’de yapılan analiz sonucunda incelenen eserlerin tamamında zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadeler yer verildiği ve zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadelerin sıklıklarının eserden esere farklılık gösterdiği görülmektedir. İncelenen eserler arasında zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadelerin en sıklıkla ilk sırada altı kez olmak üzere sadece bir eserde (E26), ikinci sırada beş kez olmak üzere iki eserde (E24; E43) ve üçüncü sırada dört kez olmak üzere altı eserde (E15; E22; E39; E44; E49; E50) yer aldığı belirlenmiştir. Örneğin eser E26’da, kahramanlardan Deve Babe ile annesi arasında şöyle bir konuşma geçmektedir:

- Annesi Babe’ye, ‘‘Güzel kızım, uzun kızım iyi dersler sana...’’ demiş.

- Deve Babe, ‘‘Aman anne!’’ demiş mutsuzlukla, ‘‘okulda arkadaşlarım, deve de de boy var, diye alay ediyorlar benimle. Bunda övünecek ne var? Her yerim eğri olduktan sonra?’’

Aynı eserde başka bir bölümde şu ifadeler yer almaktadır: ‘‘Ya Zebra Fuli’ye ne demeli? Alay ediyormuş arkadaşları her gün onunla, ‘‘Hahaha! Yine pijamanla mı geldin okula?’’ Fazı karar vermiş birden, o gün Fuli’yle saklambaç oynamaya.

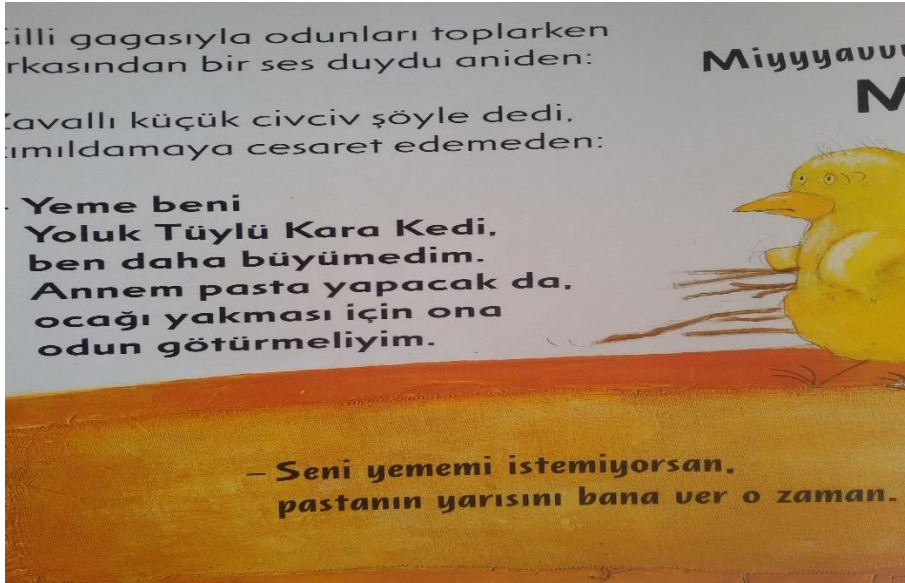

E26

Zorbalık tanımını çağrıştıran ifadelerle en sıklıkla yer verilen ikinci eserden birinde (E24) şu ifadeler zorbalık tanımını çağrıştıran ifadeler olarak değerlendirilmiştir: “Çilli gagasıyla odun toplarken arkasından bir ses duydu aniden: Miyyyavvv! Zavallı küçük civciv şöyle dedi, kımıldamaya cesaret edemedi:

-Yeme beni Yolluk Tüylü Kara kedi, ben daha büyümedim. Annem pasta yapacakta, ocağı yakması için ona odun götürmeliyim.

-Seni yememi istemiyorsan, pastanın yarısını bana ver o zaman.” ifadeleri zorbalık tanımını çağrıştırmaktadır.

E24

Ayrıca zorbalık tanımını çağrıştıran ifadelerin en sıklıkla yer aldığı üçüncü sıradaki eserlerden birinde ki (E15) ifadeler şu şekildedir: Ati'nin annesi: “Atilla, hadi biraz yer değişikliği yapın, Teoman'ı da alın” diye seslendi. Çocuklar bekliyormuş gibi yaparak: “Hadi Teo amma yavaş yüzüyorsun yaaa...” diyerek kaçırmaya devam ettiler. Teo: “Hızlı yüzüyorum ben, bekleyin!” diye bağırdı. “Hıı, çok hızlısın, kablumbağanı getirsen, o daha hızlı yüzer” diye güldüler. “Teo oradan oraya yüzmekten çok yorulmuştu, istenmediğini anlamıştı. Bir yandan yüzdü, bir yandan ağladı ve denizden çıkıp eve gitti.”

E15

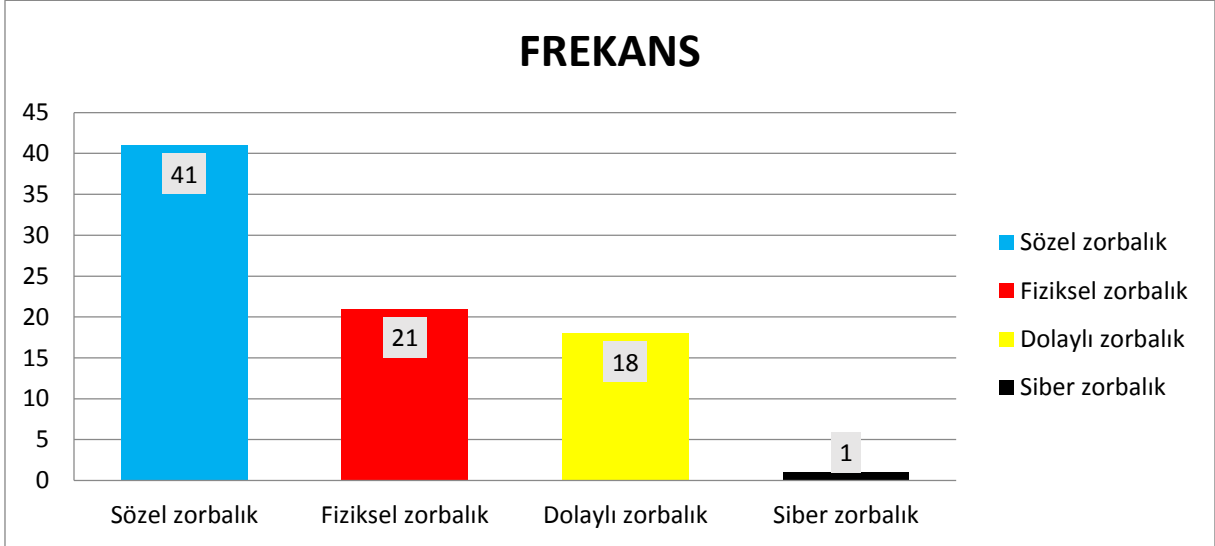
Tablo 12

Zorbalık Türlerinin Eserlerde Dağılımı

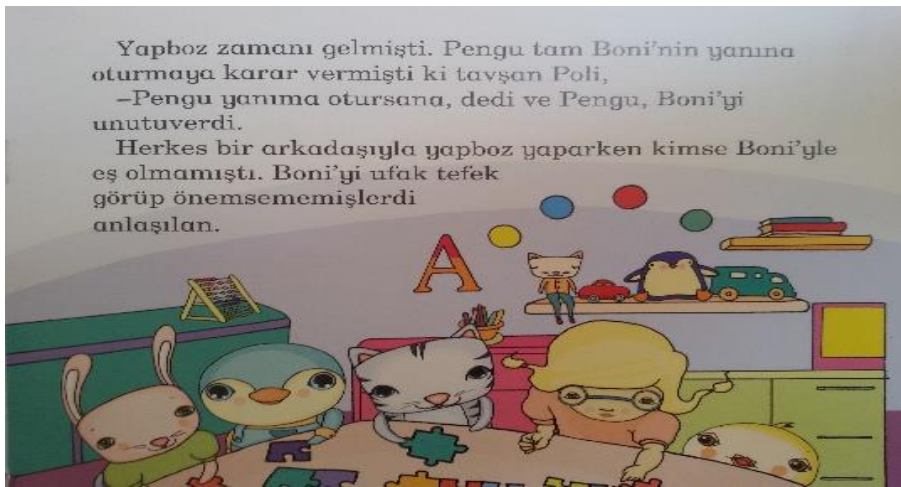
Zorbalık Türleri	Eserler	F
Sözel zorbalık	E1, E2, E3, E4, E5, E7, E8, E9, E10, E12, E13, E15, E16, E17, E18, E19, E20, E21, E22, E23, E24, E25, E26, E27, E28, E29, E30, E31, E32, E33, E34, E35, E36, E37, E39, E41, E45, E47, E48, E49, E50	41
Fiziksel zorbalık	E2, E3, E4, E5, E8, E10, E11, E12, E18, E19, E20, E22, E23, E24, E25, E27, E33, E35, E43, E49, E50	21
Dolaylı zorbalık	E1, E2, E5, E6, E7, E11, E14, E15, E17, E20, E37, E38, E40, E41, E42, E43, E44, E46	18
Siber zorbalık	E50	1

Tablo 12’de zorbalığın türleri açısından analiz edilen eserlerde sözel zorbalığın 41 kezle yer verilen zorbalık türü olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla fiziksel zorbalık (f=21),

dolaylı zorbalık ($f=18$) ve siber zorbalık ($f=1$) izlemektedir. Daha anlaşılır olması açısından veriler sütun grafiğine aktarıldığında, sözel zorbalığın analiz edilen eserlerde fiziksel zorbalığın iki katı olduğu daha net görülmektedir.

Analiz edilen eserlerden eser E14'ün içeriğine bakıldığında "...Herkes bir arkadaşıyla yapboz oynarken kimse Boni'yle eş olmamıştı. Anlaşılan Boni'yi ufak tefek görüp önemsememişler." ifadeleriyle dolaylı zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadelere yer verildiği görülmektedir. Dolaylı zorbalığın en dikkat çeken özelliği olan görmemezlikten gelme ve küçümseme davranışlarının eserde arkadaşları tarafından Boni'ye yapıldığı görülmektedir.

E14

Fiziksel zorbalık grubunda yer alan, başkasının eşyasını zorla alma davranışı ise E35 kodlu eserde şu şekilde işlendiği görülmektedir: ‘‘Ona silgisini vermesini, yanlış yazdığımı söyledim. Yine vermeyince, arkadaşımın elinden silgisini almaya çalıştım. Sonrasını hatırlamıyorum.’’ Benzer şekilde eser E50’deki ‘‘Kerem bugün benimle ilgilenmedi. Tam sınıftan çıkmak için çantamı toplarken yanıma geldi. Kalem kutumu aldı. ‘Bu artık benim oldu,’ dedi. Hiçbir şey diyemedim.’’ ifadeler de fiziksel zorbalığın yapıldığını göstermektedir.

E35

E50

Eser E1’de ise yer verilen ‘‘Polo sürüde düzen ve disiplin isterdi. ‘Bekle sen!’ diye hırladı kara koyuna. Yün kırpmaya zamanından sonra satılacaksın. O zaman düzenli, güzel bir sürümüz olacak!’’ ifadeleriyle, Polo adında çoban köpeğinin sözleri tehdit ve sindirmeye yönelik olduğu için sözel zorbalığa işaret etmektedir.

E1

Analiz edilen eserlerden, E50 kodlu eserdeki şu ifadelerden ise ‘‘Çağla bana ablasını anlattı. Ablasının sınıfından bazı arkadaşları ablası hakkında facebook sayfasında çok kötü

şeyler yazmışlar. Sınıftaki herkese onun kötü şeyler yaptığını söylemişler. Ablasına başka isimlerle bilgisayardan kötü sözler yolluyorlarmış.” siber zorbalık yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 13

Zorbalık Eylemlerinde Bulunanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Eserler	F
Erkek	E3, E15, E16, E20, E28, E34, E35, E50	8
Kız	E2, E9, E11, E18, E20, E28, E41	7
Belirtilmemiş (Kahraman hayvan)	E1, E4, E5, E6, E7, E8, E10, E12, E13, E14, E17, E19, E21, E22, E23, E24, E25, E26, E27, E29, E30, E31, E32, E33, E36, E37, E38, E39, E40, E42, E43, E44, E45, E46, E47, E48, E49	37

Tablo 13’te zorbalık eylemlerinde bulunan bireylerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında sekiz eserde erkeklerin 7 eserde ise kızların zorbalık eylemlerinde bulunduğu görülmektedir. Analiz edilen eserlerin büyük çoğunluğunda (f=35) ise zorbalık eylemlerinde bulunanların cinsiyetine ilişkin bilgi elde edilemediği görülmektedir. İncelenen resimli çocuk kitaplarının kahramanları genel olarak hayvanlardan oluştuğu için bu şekilde bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Kahramanı hayvan olan eserler çıkarıldığında, erkeklerin %53.3, kızların ise %46.7 oranında zorbalık eylemlerinde bulunduğu söylenebilir. On üçüncü tabloda

sunulan verilerin devamı niteliğindeki zorbalık türlerinin cinsiyet açısından dağılımına ilişkin araştırma sonuçları aşağıda Tablo 13.1’de sunulmuştur.

Tablo 13.1.

Bireylerin yaptığı zorbalık türünün cinsiyete göre dağılımı

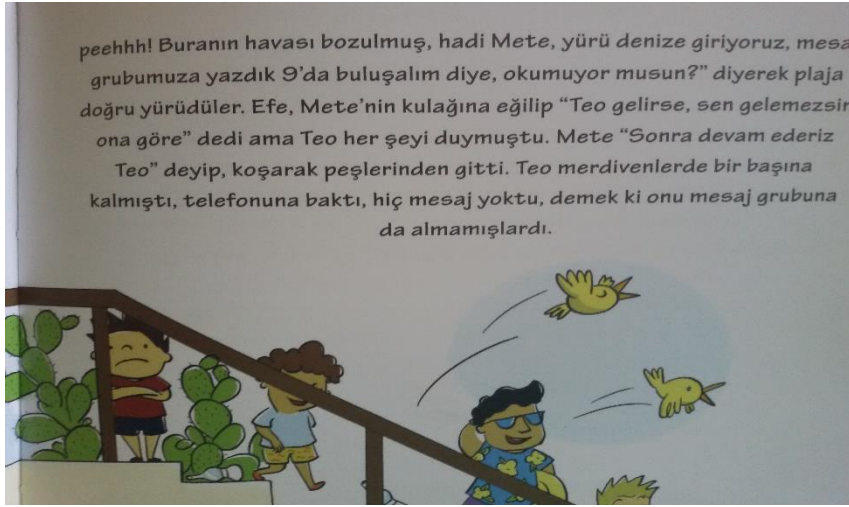
Cinsiyet	Eserler	Fiziksel zorbalık (f)	Sözel zorbalık (f)	Dolaylı zorbalık (f)
Erkek	E3, E15, E16, E20, E28,	E3, E15, E20,	E16, E15, E28,	E15
	E34, E35, E50	E34 E35, E50	E50	(1)
		(6)	(4)	
Kız	E2, E9, E11, E18, E20,	E2, E11, E18	E2, E9, E20,	E2, E11
	E28, E41	(3)	E28, E41	(2)
			(5)	

Tablo 13.1’ de yapılan zorbalığın cinsiyete göre dağılımına ait sonuçlar, incelenen eserlerde erkekler tarafından en sıklıkla fiziksel zorbalık yapıldığı, kızlar tarafından ise sözel zorbalık yapıldığını göstermektedir. Analiz edilen eserlerden E50’deki ‘‘Başka arkadaşlarımla hiç sorunum yok. Ama Kerem beni sevmiyor. Onun yanında olan çocuklarda sevmiyor. Devamlı bana kötü sözler söylüyorlar. Geçen gün Kerem ödevimi yırtıp yere attı. Öğretmenim ödevimi temiz tutmadığım için bana kızdı. Kerem’in yaptığını gören diğer arkadaşlarım da bir şey söylemediler. Kerem onlara kızar diye korktular.’’ ifadelerinde, kerem’in sınıf arkadaşının eşyasına zarar verdiği için fiziksel zorbalık yaptığı görülmektedir.

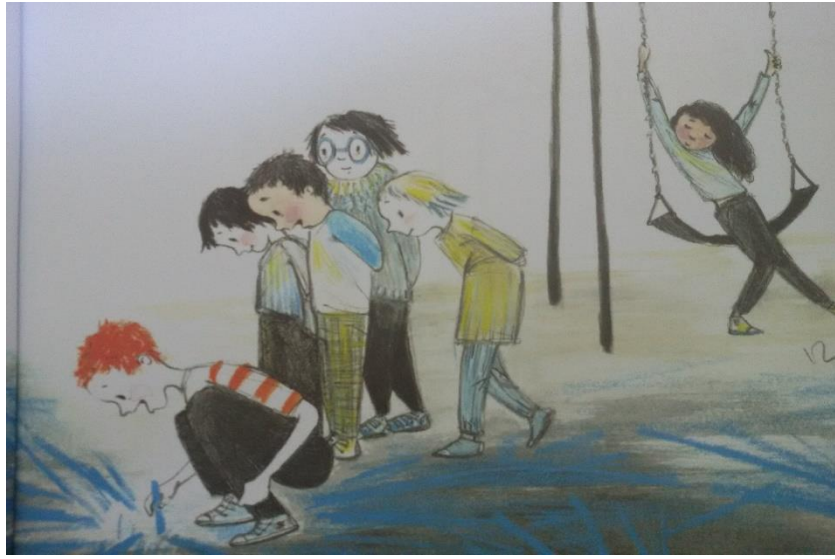
E50

Analiz edilen eser E15'teki "Efe, Mete'nin kulağına eğilip, "Teo gelirse, sen gelemezsin ona göre," dedi ama Teo her şeyi duymuştu. Mete, "Sonra devam ederiz" Teo, deyip koşarak peşlerinden gitti. Teo merdivenlerde bir başına kalmıştı, telefonuna baktı, hiç mesaj yoktu, demek ki onu mesaj grubuna da almamışlardı." ifadelerinde ise Efe'nin Teo'yu gruptan dışlayarak dolaylı zorbalık yaptığı görülmektedir.

E15

Analiz edilen E41'de ise "Adrian, bir grup küçük çocuğa, güzel atının bembeyaz tüyleri ve altın rengi yelesiyle, dünyadaki tüm atlar arasında en büyük ve en kahverengi gözlere sahip olduğunu anlatıyordu. Ben de tırmanma çubuklarından onlara doğru seslendim: "Yalan söylüyor! Adrian'ın bir atı yok!" Baş aşağı olmama rağmen, söylediklerimin Adrian'ı gerçekten üzdüğünü görebiliyordum." ifadeleriyle sözel zorbalık yapıldığı görülmektedir.

E41

Tablo 14

Zorbalığa uğrayan mağdurların cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Eserler	Frekans
Erkek	E3, E9, E15, E16, E20, E35, E37, E41, E50	9
Kız	E2, E11, E16, E17, E18, E20, E28	7
Belirtilmemiş	E1, E4, E5, E6, E7, E8, E10, E12, E13, E14, E19, E20, E21, E22, E23, E25, E26, E27, E29, E30, E31, E32, E33, E34, E36, E38, E39, E40, E41, E42, E43, E44, E45, E46, E47, E48, E49	37

Tablo 14’te anaiz edilen eserlerdeki zorbalığa uğrayan bireylerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, eserlerden dokuzunda erkeklerin zorbalığa uğradığı, yedi eserde ise kızların zorbalığa uğradığı görülmektedir. İncelenen eserlerin %68’inde (f=34) zorbalığa uğrayan mağdurun cinsiyetine ilişkin herhangi bir bulgu belirlenmemiştir. Bu durumun kaynağında analiz edilen eserlerin kahramanlarının hayvanlardan oluşması bulunmaktadır.

Tablo 15

Zorbalık Eylemlerinde Bulunanların Özellikleri

Özellikler	Eserler	Frekans
Saldırgan olma	E2, E3, E4, E6, E12, E19, E20, E35, E50	9
Öfkeli olma	E1, E2, E3, E4, E12, E18, E19, E35	8
Fiziksel olarak güçlü olma	E1, E3, E6, E7, E12, E13, E14, E15, E22, E23, E24, E25, E27, E30, E31, E33, E34, E37, E39, E44, E46, E48, E50	23
Kendine güvenme	E1, E3, E4, E6, E12, E20, E21, E30, E33, E34, E48	11
Empati kurmama	E1, E2, E3, E5, E6, E8, E9, E10, E11, E12, E13, E14, E15, E16, E17, E18, E21, E26, E28, E29, E32, E35, E36, E38, E40, E41, E42, E43, E44, E45, E47, E49, E50	33

Zorbalık eylemlerinde bulunan bireylerin özellikleri açısından analiz edilen eserler tablo 15’te yer almaktadır. İncelenen eserlerin büyük çoğunluğunda (33), zorbalık yapan bireylerin empati kurmadığı, 23 eserde fiziksel olarak güçlü olduğu, 11 eserde kendine güvendiği, 9 eserde saldırgan olduğu ve 8 eserde ise öfkeli olduğu görülmektedir. Bazı eserlerde ise zorbalık eylemlerinde bulunan bireylerin/hayvanların birden fazla özelliğinin olduğu belirlenmiştir. Zorbalık eylemlerinde bulunan kahramanların herbir özelliğine ilişkin eserlerde şu şekilde kesitler yer almaktadır: Eser E6’deki ‘‘Çipiti’nin leyleklere takıldı gözleri. Yaklaştı otların içinden sinsi sinsi. Bir kanat şakırtısı kapladı her yeri. Yavru timsah ürkütmüştü leylekleri. Bir kızdılar bir kızdılar çiyak çiyak diye bağırıyorlar: uzak dur bizden Yaramaz Çipiti unutma, senide korkutur birisi!’’ ifadeler, yavru timsah Çipiti’nin saldırgan bir tutum içinde olduğunu göstermektedir.

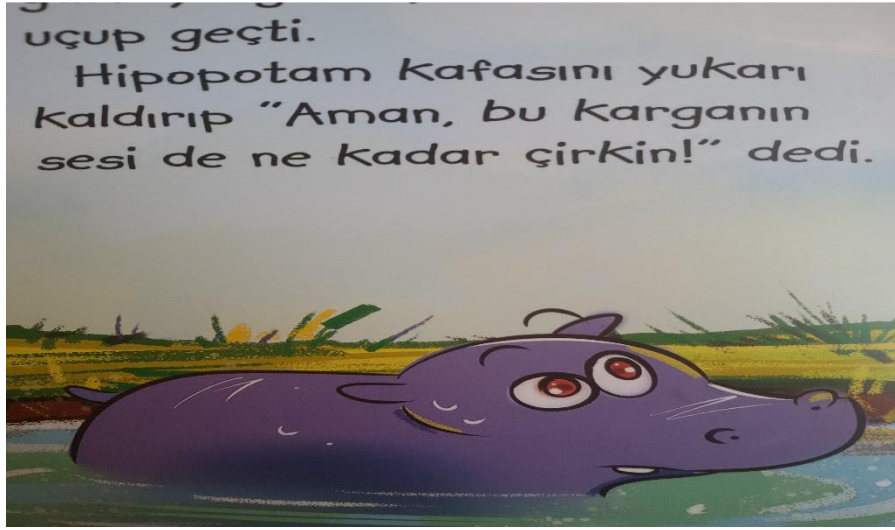
E6

Eser E18'de "Anais okulda öğretmenini dinlemek istemiyordu. Diğer öğrencileri itiyor, öfkeli olduğu zaman onların yaptığı şeyleri yıkıp döküyordu. Tenefüste, arkadaşlarını onun isteklerini yerine getirmediğinde ya da top onda olmadığı zamanlarda öfkeleniyordu." İfadeleriyle, Anais adındaki kız öğrencinin ne şekilde öfkeleniği yansıtılmaktadır.

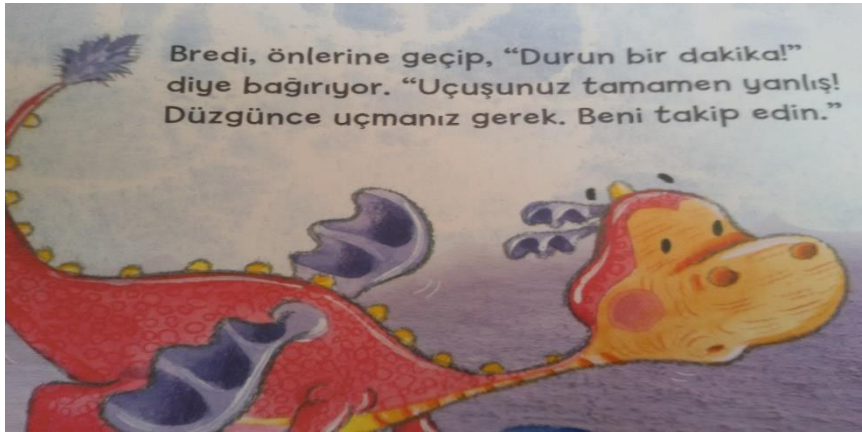
E18

Analiz edilen E7'de "Bir gün gaklaya gaklaya üzerlerinden uçup geçti. Hipopotam kafasını yukarı kaldırıp 'Aman, bu karganın sesi de ne kadar çirkin!' dedi. Ötekiler de onunla aynı fikirdeydiler. Karganın sesi ormanda yankılanarak kaybolduğunda onlar hala onu ve çirkin sesini konuşuyorlardı." dolaylı zorbalığın yapıldığı anlaşılan bu ifadelerde zorbalık yapanlarında fiziksel olarak kargadan daha güçlü olduğu görülmektedir.

E7

Eser E21'deki 'Bredi, Ejderha okulu'nun öğrencileri arasında yaşı en büyük olmamasına rağmen herkese bilmişlik taslıyor. Arkadaşlarına yapmaları gerekenleri söylemeye bayılıyordu. Uçan arkadaşlarına Bredi 'Durun bir dakika!' diye bağıyor. Uçuşunuz tamamen yanlış! Düzgünce uçmanız gerek. Beni takip edin.' ifadeleriyle kahramanlardan Bredi'nin empatiden uzak olduğu anlaşılmaktadır.

E21

Ayrıca E33'te ise 'İçeri girip Tavşan Kral'ın zincirini koparmışlar ve hızla kaçmaya başlamışlar. Ama Aslan Kral önlerine dikilmiş. Gürleyen sesiyle, 'Gitmenize izin vermem!' diye kükremiş. Yılan, 'Ne istiyorsun bizden?' diye bağırmış. Aslan Kral, 'Bana mutluluğun sırrını verin...' Tavşan Kral, 'Günlerdir düşünüyorum, ama bulamadım!' diye cevap vermiş. Aslan Kral, 'O zaman, bulana kadar benim yanımdasınız...' ifadeleriyle Tavşan Kralı tutsak eden Aslan Kral'ın ne kadar özgüvenli olduğu anlaşılmaktadır.

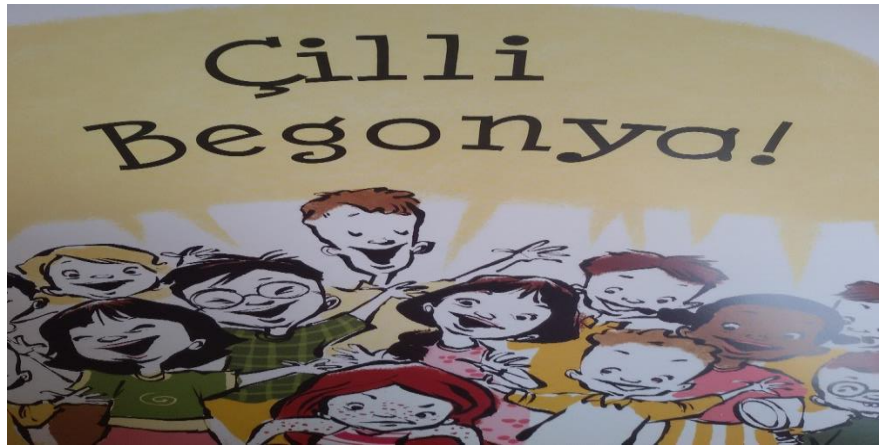
E33

Tablo 16:
Zorbalığa uğrayanların özelliklerinin eserlere göre dağılımı

Özellikleri	Eserler	Frekans
Güvensiz	E18, E26, E27, E28, E34, E50	6
Endişeli	E1, E2, E3, E12, E18, E28, E34, E38, E46, E50	10
Çekingen	E11, E50	2
Fiziksel olarak zayıf	E1, E3, E4, E6, E7, E10, E12, E13, E14, E15, E17, E19, E20, E22, E23, E24, E25, E30, E31, E33, E34, E38, E39, E40, E44, E46, E50	27
Dışlanmış	E1, E2, E5, E13, E14, E27, E30, E32	8
Belirtilmemiş	E8, E9, E16, E21, E29, E35, E36, E37, E41, E42, E43, E45, E47, E48, E49	15

Tablo 16’da zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin özellikleri açısından eserler üzerinde yapılan analiz sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar eserlerde mağdurların en sıklıkla (f=27) fiziksel olarak zayıf olduğunu, ikinci sırada (f=10) endişeli olduklarını, üçüncü sırada ise (f=8) dışlanmış olduğunu göstermektedir. Bunları güvensiz (f=6) ve çekingen olan (f=2) mağdurlar izlemektedir. Bunun yanı sıra toplam 15 eserde ise mağdurların özellikleri belirlenememiştir. Ayrıca zorbalık tanımlarında vurgulanan, mağdurla zorbalık eyleminde

bulunan bireyler arasındaki güç dengesizliği, analiz edilen resimli çocuk eserlerinde de kahramanlar arasında (Tablo 5 ve Tablo 6) bu durum açıkça görülmektedir. Tablo 6’da belirlenen herbir maddeye ilişkin analiz edilen eserlerden kesitler şu şekilde verilebilir: Eser E28’de yüzündeki lekeler/çilleri yüzünden arkadaşlarının alay konusu olan Begonya, çillerinden dolayı kendini güvensiz hissettiğinde, bu durumun üstesinden gelmek için ‘‘Çillerini ovalayıp çıkarmayı denemiş. Limon suyunu denemiş. Hatta boya kalemlerini bile denemiş. Hiç biri işe yaramamış. Mademki çilleri gitmiyormuş geriye yapacak bir tek şey kalıyormuş: saklanmak.’’ yaptıkları Begonya’nın oldukça güvensiz olduğunu göstermektedir.

E28

Bir diğer eserde (E1), çoban köpeği Polo tarafından sürekli olarak zorbalığa uğrayan küçük kara koyun: ‘‘Bir hata yaptığımda, siyah olduğum için Polo beni hemen fark ediyor,’’ dedi çobana. ‘‘Bu kadar dikkat çekmemem için küçük, beyaz bir çeket öremez misin bana?’’ diyerek endişesini bu şekilde dile getirmektedir. Bu durum aynı zamanda koyunlar arasında tek siyah koyun olan küçük kara koyunun çoban köpeği Polo tarafından dışlandığını da göstermektedir

E1

Ayrıca eser E11’de ‘Else yapbozu yapmaya başladı. Mayke onu izliyor, ama hiç yardım etmiyordu. Arada sırada bir parça alıyor, sonra onu başka bir yere koyuyordu. Böylece her şey birbirine karışıyordu. Else kendini keyifsiz ve sinirli hissediyordu.’ yer alan bu ifadeler sınıfa yeni gelen Mayke’nin çekingen davrandığını göstermektedir.

E11

Bunların yanı sıra eser E13’te ‘Bir gün Puki, ‘Bu böyle olmayacak! Köpekler toplantısına gidip konuşacağım!’ dedi kararlı bir edayla. Toplantıda söz aldı Puki, ‘Merhaba, biliyorum kulaklarım kocaman , ama bende bir cins köpeğim, sizinle arkadaş olmak isterim!’ köpeklerin lideri, ‘Sen köpek olamazsın, baksana, fil gibi kulakların var.’ şeklindeki ifadelerden Puki’nin arkadaşları tarafından dışlandığı anlaşılmaktadır.

E13

Analiz edilen eser E30'da ise "...yetenek yarışmasına katılmak isteyen küçük kırmızı kuş ilanı görünce yakından bakmak için kondu bir direğe. Usulca söylendi, "Ne güzel olmuş! Denerim şansımı, güvenirim hünerime." Dört kafadar güldü ona (Ayı, Aslan, Timsah ve yılan), dediler, "Daha neler! Parmak kadarsın. Jüri seni bir çırpıda eler." söylemleriyle kuşun fiziksel olarak daha zayıf olması nedeniyle zorbalığa uğradığı anlaşılmaktadır.

E30

Tablo 17
Zorbalığın gerçekleştiği yerler

Zorbalığın yaşandığı yerler	Eserler	Frekans
Sınıf	E2, E5, E11, E14, E18, E26, E35, E41, E42, E50	10
Okul bahçesi	E2, E3, E5, E11, E14, E15, E16, E18, E28, E41, E50	11
Lavabo	E2	1
Okul servisi	E16	1
Okul yolu	E5, E50	2
Park	E3, E40	2
Doğal ortam	E1, E4, E6, E7, E12, E13, E19, E20, E21, E22, E23, E24, E29, E30, E31, E32, E33, E34, E36, E37, E38, E39, E43, E44, E45, E46, E47, E48	28

Tablo 17’deki zorbalık eylemlerinin gerçekleştiği yerlere ilişkin araştırma bulguları incelendiğinde, analiz edilen eserlerde zorbalığın en sıklıkla doğal ortamda yaşandığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki resimli çocuk eserlerinde zorbalığın en fazla meydana geldiği yerler arasında doğal ortamın olmasında, hikayenin genel olarak hayvan kahramanların olduğu doğal alanda geçmesi etkili olmuştur. Bunun dışında zorbalığın yaşandığı diğer yerler arasında ilk sıralarda okul bahçesi (f=11) ve sınıf (f=10) yer almaktadır. Bu yerleri sırasıyla okul yolu, park (f=2), lavabo ve okul servisi (f=1) izlemektedir. Eserlerden E2’de sınıfta başlayan zorbalık eylemleri şu şekilde anlatılmaktadır: “Öğretmen herkesten bir sınıf arkadaşının resmini yapmasını istedi. Birinin resmini yapmak hiç kolay değildi.

- Zeytin: sen kimi çizdin?

- Püskül: seni tanımadın mı?
- Zeytin: bu çok çirkin! Benim yüzüm böyle eciş bücüş mü?

Püskül sinirlendi. Yaptığı işin eleştirilmesinden hoşlanmamıştı.

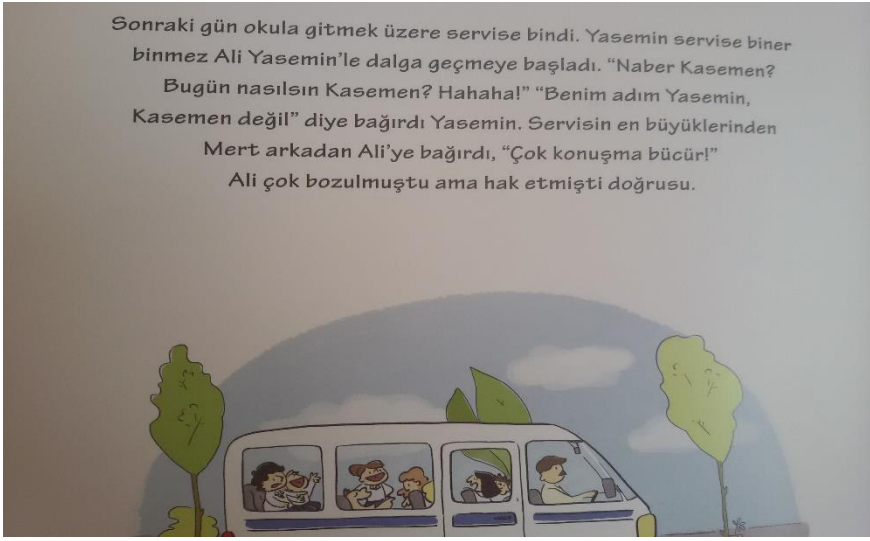
- Püskül: sen kendi resmine bak! Beni domuz gibi çizmişsin.
- Zeytin: haklısın! Domuz Püskül'ü çizdim.”

Eserde öğretmenin duruma müdahale etmesiyle lavaboya giden öğrenciler zorbalık eylemlerine lavobada ise şu şekilde devam etmektedir: “İki kız arasındaki anlaşmazlık devam ediyordu. Zeytin, Püskül'ün önce çıkmasını engellemek için saçını çekti. Senden nefret ediyorum dedi. Dengelerini kaybedip yere düştüler.”

E2

Eserlerden E16'da “Yasemin servise biner binmez Ali Yasemin'le dalga geçmeye başladı. “Naber Kasemen? Bugün nasılsın Kasemen? Hahaha!” “Benim adım Yasemin, Kasemen değil” diye bağırdı.” ifadelerinden zorbalık eyleminin okul servisinde geçtiği anlaşılmaktadır.

E16

Analiz edilen bir başka eserdeki (E50) "Okuldan hızla çıktım. Kerem beni görmeden gitmek istiyordum. Ama birden bana çelme taktı. Düştüm. Ağlamaya başladım.

- "Bebeğe bak, bebek gibi ağlıyor!" diye dalga geçtiler. Pantolumun dizi yırtıldı. Annem çok kızacak. O sırada çağa geldi. Beni yerden kaldırdı. Servisi beklediğimiz banka beraber gittik. Kerem ve arkadaşları arkamdan "Bebek, sen ancak kızlarla oynarsın," diye bağıyordu." ifadelerinde ise zorbalığın okul yolunda meydana geldiği görülmektedir.

E50

Zorbalığın parkta meydana geldiğinin anlatıldığı eserde (E3) ise bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Zıprır yemeğini yedikten sonra parka gidip oyuncaklarıyla oynuyor. Parka iki büyük çocuk geliyor. Birdenbire çocuklardan biri Zıprır'a takılıp yere düşüyor. Büyük

çocuk bundan hiç hoşlanmıyor. Büyük çocuk Zıpir'ı montundan yakalayıp sarsıyor. Sonra da Zıpir'ı kuma itiyor.''

E3

Tablo 18

Mağdurun zorbalığa verdiği tepkiler

Zorbalığa verilen tepki	Eserler	Frekans
Fiziksel olarak karşı koyma	E2, E12, E16, E20, E22, E23, E25, E35, E43, E46, E47, E48	12
Pasif ve itaatkâr davranma	E3, E5, E11, E14, E17, E24, E27, E30, E34, E41, E50	11
Sözlü olarak tepki gösterme	E2, E4, E6, E8, E10, E12, E13, E15, E16, E18, E21, E22, E23, E29, E31, E36, E37, E38, E46, E47, E48, E49, E50	23
Yardım alma	E1, E12, E15, E16, E27, E32, E33, E50	8

Zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin verdiği tepkilere ilişkin analiz sonuçlarının yer aldığı Tablo 18 incelendiğinde, mağdurların verdiği tepkiler arasında en sıklıkla (f=23) sözlü olarak tepki vermenin yer aldığı görülmektedir. Bunun ardından fiziksel olarak karşı koyma (f=12), pasif ve itaatkar davranma (f=11) ve yardım alma (f=8)

gelmektedir. Bu tepkilerden bazıları eserlerde şu şekilde belirtilmiştir: Eser E48’de ‘‘Kurt önemsenmemekten hoşlanmamıştı.

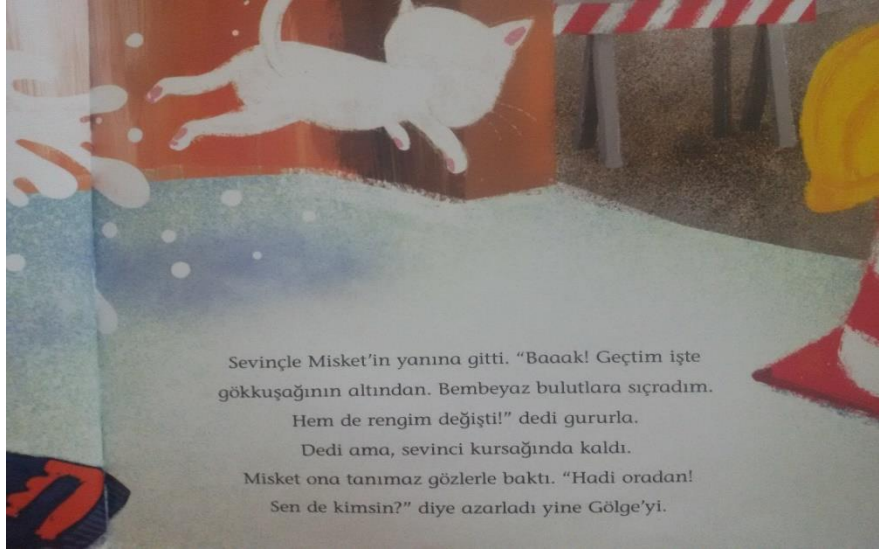
- ‘‘Neyiniz var sizin?’’ diye sordu. Benim büyük ve tehlikeli bir kurt olduğumu görmüyor musunuz?’’
- ‘‘Eminim öylesindir.’’ diye cevap verdi domuz. ‘‘Gidip başkalarını korkutsan olmaz mı? Burada kitap okumaya çalışıyoruz. Bu çiftlik kültürlü hayvanlar için. Şimdi iyi bir kurt ol ve git buradan.’’ Dedi domuz ve kurdu itekledi.’’

Kurtla çiftlik hayvanları arasında geçen bu diyalogtan hayvanların kurda hem sözlü olarak tepki gösterdiği hem de fiziksel olarak kayışı koydukları anlaşılmaktadır.

E48

Eserlerden bir başkasında (E27) ‘‘Gölge sevinçle Misket’in yanına gitti. ‘‘Baak! Geçtim işte gökkuşağının altından. Bembeyaz bulutlara sıçradım. Hem de rengim değişti!’’ dedi gururla. Dedi ama sevinçi kursağında kaldı. Misket ona tanımaz gözlerle baktı. ‘‘Hadi ordan! Sen de kimsin?’’ diye azarladı yine Gölge’yi. Bizimki yine boynu bükük yola koyuldu.’’ ifadeleriyle kahramanlardan Gölge’nin kendisine yapılan zorbalık karşısında pasif ve itaatkar davrandığı görülmektedir.

E27

Ayrıca eser E23'deki "Piti bir elinde sopası ağaca çıkmaya başladı. Tam o sıra Şaşı Arı geldi. Piti'nin burnuna kondu: "Beni dinle Küçük Piti, eğer o kovana düşürmeye kalkarsan iğnemi burnuna batırırım!" dedi. "Sen ona aldırma, ben şimdi ondan kurtarırım seni!" dedi arıkuşu. "Piti'nin burnuna iğnemi batırırsam," diye sürdürdü sözünü Şaşı Arı, "O acıyla yere düşer ve kemikleri kırılır. Ama ben onun yere düşüp zarar görmesini istemiyorum. Çünkü ballarımı yese de, Küçük Piti'yi seviyorum ben!" dizelerden bal avcısı Küçük Piti'ye arının sözlü olarak tepki gösterdiği net bir şekilde anlaşılmaktadır.

E23

Analiz edilen eser E31'de ise;

- "Fındık Faresi: Hayır olamaz! Yardım edin bana! İnanmıyorum geldi işte yayazula!

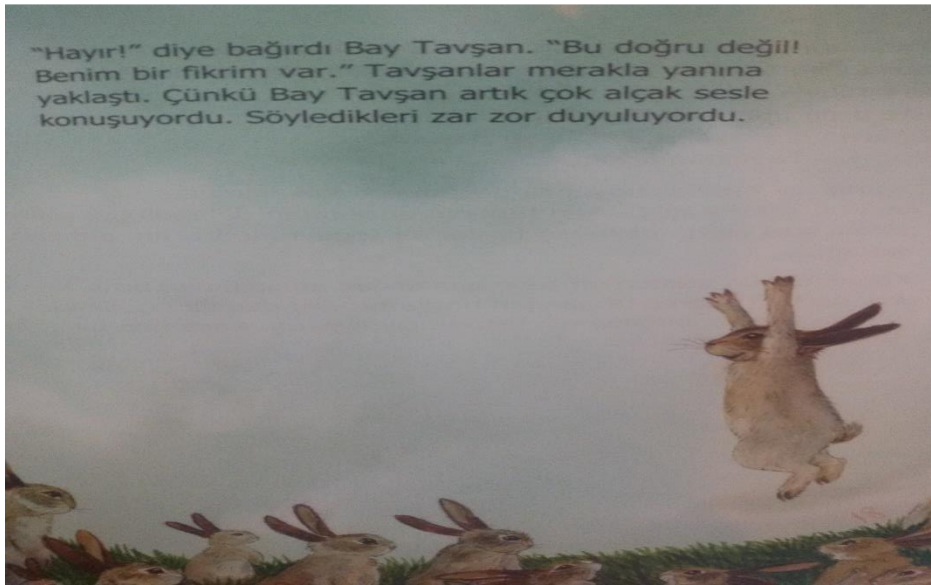

- Yayazula: “En sevdiğim yemek gelmiş ayağıma! Bayılırım fareli domatesli karışık tostun tadına!
- Demek beni seviyorsun? Dedi fındık faresi, kulağını aç, duy ağzından çıkanı! Bulamazsın benden daha korkuncunu dolaşsan bu ormanı. İnanmıyorsan takıl peşime, anla gerçekleri, seyrek beni görünce sıvışıp gidenleri.” ifadelerinden farenin yayazulaya sözlü olarak tepki gösterdiği görülmektedir.

E31

Analiz edilen E12’de köpeğin tavşana sürekli zorbalık yapması sonucunda, Bay Tavşan, “Hep böyleydi diye hep böyle devam edecek değil ya!” diye geçirdi aklından. Kovuğundan dışarı çıktı ve arka bacakları üzerinden zıplamaya başladı! Bam! Bam! Bam! Bu sesi duyan onlarca tavşan kovuğun önünde toplandı. Bay Tavşan onlara köpeği anlattı. Diğer tavşamlar da o köpeği tanıyordu. Bay Tavşan ne kadar korktuğunu anlattı. Diğer tavşanlar da onun kadar korkmuştu. Ama hep bir ağızdan “Elimizden ne gelir ki!” dediler. “Hayat böyle bir şey işte” diye sızlandılar. “Hayır!” diye bağırdı Bay Tavşan. “Bu doğru değil! Benim bir fikrim var” diyerek diğer tavşan arkadaşlarından yardım istemektedir.

E12

Tablo 19

Zorbalıkla mücadele stratejisi

Strateji	Eserler	Frekans
Yardım isteme	E1, E3, E4, E10, E12, E15, E16, E22, E24, E25, E27, E32, E33, E45, E46, E50	16
Zorbalığa uğradığını paylaşma	E1, E2, E12, E15, E16, E33, E34, E50	8
Özgüvenli olma	E1, E12, E15, E20, E21, E22, E23, E26, E28, E29, E30, E31, E37, E39, E45, E46, E48, E50	18
Arkadaş edinme	E4, E5, E12, E13, E20, E26, E28, E31, E38, E46, E49	11
Zorbadan uzak durma	E6, E9, E13, E14, E19, E21, E34, E36, E42, E44, E46, E47, E50	13
Strateji belirtilmeyen eserler	E7, E8, E11, E17, E18, E35, E40, E41, E43	9

Tablo 19’da eserlerde zorbalık eylemlerine karşı geliştirilen stratejiler açısından yapılan analiz sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre, incelenen eserlerde en fazla (f=18) özgüvenli olma stratejisine yer verilmiştir. Bu stratejiyi ikinci sırada (f=16) yardım alma ve üçüncü sırada ise (f=13) zorbadan uzak durma stratejisi izlemektedir. Ayrıca bunların yanı sıra eserlerde arkadaş edinme (f=11) ve zorbalığa uğradığını paylaşma (f=8) stratejilerine yer verildiği belirlenmiştir. Örneğin analiz edilen bir eserdeki (E22) ‘‘Bir gece, diğer tavşan arkadaşlarını topladı ve onlara planını açıkladı. ‘‘Sana yardım edemeyiz!’’ dedi tavşanlar. ‘‘Kurt çok acımasız. Kaçarsak hepimizi yer.’’ Ne mutlu ki, iyi kalpli küçük tavşan her şeyi önceden düşünmüştü.’’ ifadelerinde kurdun zorbalığına uğrayan iyi kalpli küçük tavşanın arkadaşlarından yardım istediği görülmektedir.

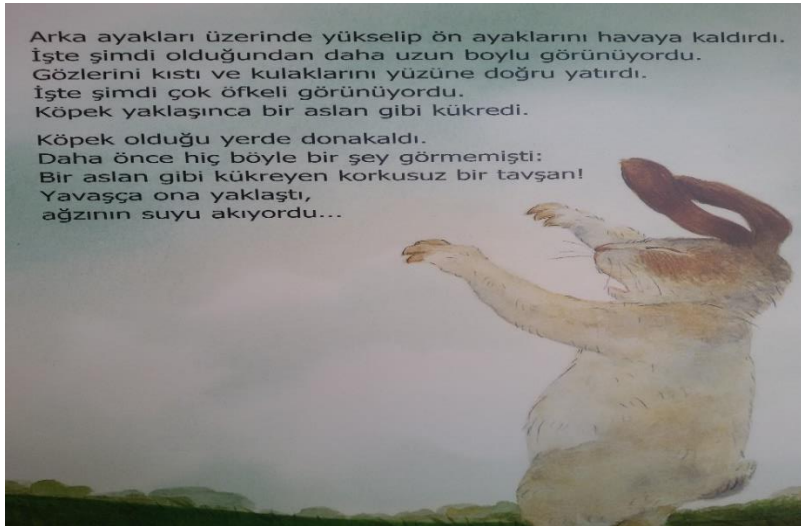
E22

Bir diğer eserde (E1) ‘‘Küçük kara koyun da diğerleri gibi olmak istiyordu. ‘‘Bir hata yaptığımda, siyah olduğum için Polo beni hemen fark ediyor,’’ dedi çobana. ‘‘Bu kadar dikkat çekmemem için küçük, beyaz bir çeket öremez misin bana?’’ Polo adındaki çoban köpeğinin zorbalığına mağruz kalan koyunun, zorbalığa uğradığını çobanla paylaştığı görülmektedir.

E1

Ayrıca eser E12’de ‘‘Bay Tavşan bu güzel çayırda kovulamak istemiyordu. Yüreği korkudan küt küt atsa da bütüncesaretini topladı ve arkasına döndü. Arka ayakları üzerinde yükselip ön ayaklarını havaya kaldırdı. İşte şimdi olduğundan daha uzun boylu görünüyordu. Gözlerini kıstı ve kulaklarını yüzüne doğru yatırdı. İşte şimdi çok öfkeli görünüyordu. Köpek yaklaşınca bir aslan gibi kükredi. Köpek olduğu yerde donakaldı. Daha önce hiç böyle bir şey görmemişti. Bir aslan gibi kükreyen korkusuz bir tavşan! Yavaşça ona yaklaştı, ağzının suyu akıyordu...’’ ifadelerinden kendisine zorbalık yapan köpeğe Bay Tavşan’ın nasıl bir özgüvenle karşı koymaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

E12

Analiz edilen E49’da müzisyen olmak isteyen İnek Sırma gittiği tüm müzik orkestralarında bir bahaneyle reddedilmektedir ve ‘‘Sırma’nın morali bozulmuştu. Eve

dönmekten başka çare kalmadı. İstasyondaki pastanenin önüne üzgün üzgün oturdu. “Ne oldu küçük hanım hiç keyfiniz yok!” dedi endişeyle. Sırma başına gelenleri bir bir anlattı. “Ah, ah! Buna hiç şaşırmadım küçük hanım. Bu orkestraların hiçbiri beş para etmez, müziği gerçekten sevmiyorlar. Ben de müzisyenim, bunu çok yaşadım. Tüylerim ya fazla uzundu ya kısa. Kimine göre kulaklarım fazla sarkıktı, kimine göre burnum fazla sivriydi, ya da boyum, rengim, soyum sopum uygun değildi...” dedi. “Öyleyse bir müzik topluluğu kuralım mı? Müzisyenleri yalnızca yeteneklerine göre seçeriz. Kendimi tanıtayım: Ben Sırma.” ifadelerinde, Sırma’nın yapılan haksızlık ve zorbalık karşısında yeni bir arkadaş edinerek kendi müzik topluluğunu kurduğu görülmektedir.

E49

Analiz edilen E9’da ‘‘Gülay, arkadaşlarına yeni spor ayakkabılarını gösteriyor, çok pahalı olduklarını söyleyerek gösteriş yapıyordu. Üstelik Semih’le ayakkabıları eski ve yıpranmış olduğu için gülüp alay ediyordu. Bu davranış üzerine Semih gözyaşları içinde koşarak evine gitti.’’ Semih’in kendisine zorbalık yapan arkadaşından uzaklaştığı ve herhangi bir karşılık vermediği görülmektedir.

Diğer taraftan incelenen eserlerin dokuzunda ise mağdur tarafından zorbalığa karşı herhangi bir stratejinin uygulanmadığı saptanmıştır.

E9

Tablo 20

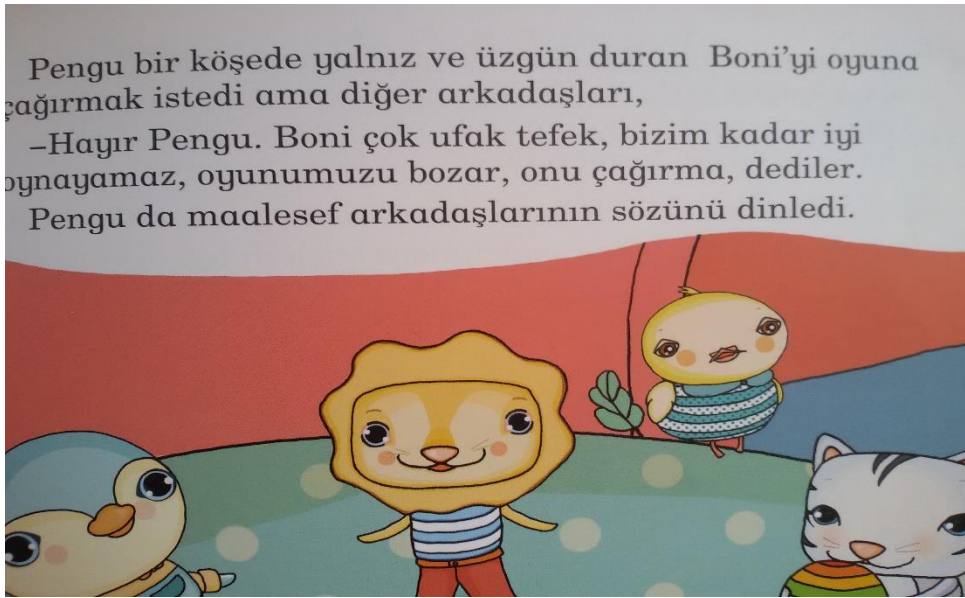
Zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler

Tepkiler	Eserler	Frekans
Sessiz kalma	E1, E5, E10, E11, E13, E14, E15, E22, E25, E35, E40, E41, E50	13
Görmezden gelme	-	0
Alkış tutma	E13, E15, E16, E23, E28, E39, E45, E50	8
Zorbayı uyarma	E2, E3, E4, E9, E12	5
Sözlü olarak tepki gösterme	E3, E4, E12, E16, E18	5
Mağdura yardım etme	E12, E26, E32, E33, E34, E42, E50	7
Seyircinin olmadığı eserler	E6, E7, E8, E17, E19, E20, E21, E24, E27, E29, E30, E31, E36, E37, E38, E43, E44, E46, E47, E48, E49	21

Zorbalık eylemlerine devam edilip edilmemesinde önemli bir rol oynayan ve zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler açısından analiz edilen eserlere ilişkin sonuçlar Tablo 20’de görülmektedir. Buna göre eserlerde en fazla (f=13) seyircilerin sessiz

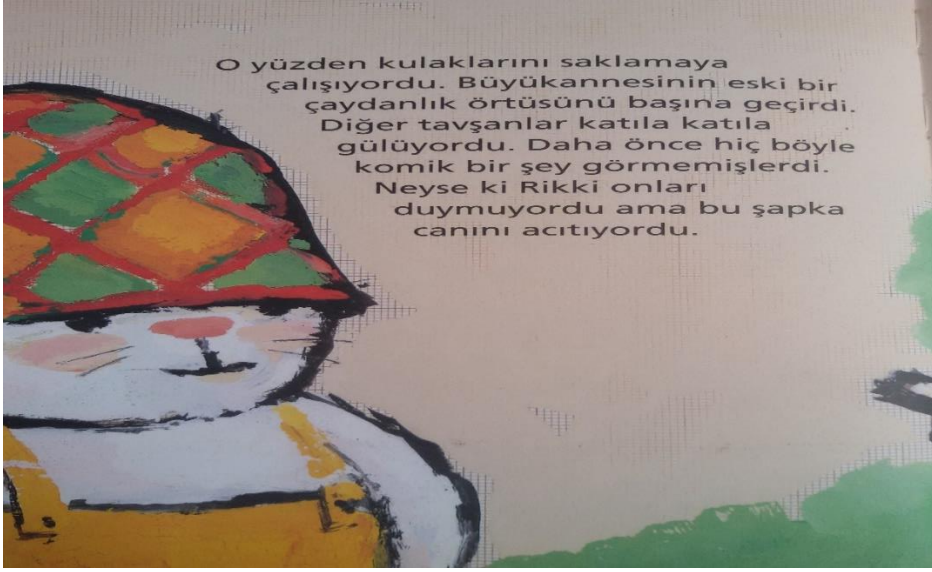
kalma tepkisine yer verilmiş, bunu alkış tutma ve mağdura yardım etmenin izlemiştir. Bunların yanı sıra seyircilerin tepkileri arasında zorbayı uyarma ve sözlü olarak tepki gösterme bulunmaktadır. Görmezden gelme tepkisine herhangi bir eserde yer verilmediği ve zorbalık eylemlerine eserlerden 21’inde seyircilerin olmadığı görülmektedir. Seyircilerin verdiği tepkiler eserlerden bazılarında şu şekilde ifade edilmiştir: Eser E14’te ‘Pengu bir köşede yalnız ve üzgün duran Boni’yi oyuna çağırmak istedi ama diğer arkadaşları,

- Hayır Pengu. Boni çok ufak tefek, bizim kadar iyi oynayamaz, oyunumuzu bozar, onu çağırma, dediler. Pengu da maalesef arkadaşlarının sözünü dinledi.’’ ifadelerinden Pengu zorbalığa tanık olmasına rağmen sessiz kalmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır.

E14

Analiz edilen E45’te ‘Rikki’inn kulakları farklıydı. Tavşamların kulakları yukarı kalkmalı, dik durmalı, her iki kulağında. Ama Rikki’nin sağ kulağı sallanıyordu. Diğer tavşanlar ona ‘sarkık kulak’ diye sesleniyordu. ‘Sallanan kulak! Kulaklarını dik tut, bizim gibi yap.’ Bu yüzden kulaklarını saklamaya çalışıyordu. Büyükannesinin eski bir çaydanlık örtüsünü başına geçirdi. Diğer tavşanlar katıla katıla gülüyordu.’’ burada Rikki’yle alay eden bazı tavşanlara diğer tavşanların gülererek yapılan zorbalığa alkış tuttukları görülmektedir.

E45

Bir diğer eserde (E3) “Zıpır çocuğu yakalayıp montunu çekiştiriyor. Kavga mı istiyorsun? Zıpır hırçınlaşıyor. Arkadaşlarıysa onu sakinleştirmeye çalışıyor. Dursana! Ona zarar vereceksin!” zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin Zıpır’ı uyardığı görülmektedir.

E3

Ayrıca E50’de “Çağla bana “Öğretmenle ya da ailenle mutlaka konuşmalısın,” dedi. “Ama konuşsam bana kızabilirler, suçlayabilirler. Hem şikayet ettim diye Kerem daha çok kızar,” dedim. Çağla, “Eminim kızmazlar, yardım ederler,” diye yanıt verdi. “Nereden biliyorsun?” diye sordum. Çağla bana ablasını anlattı. O da önce ailesinden gizlemiş ama

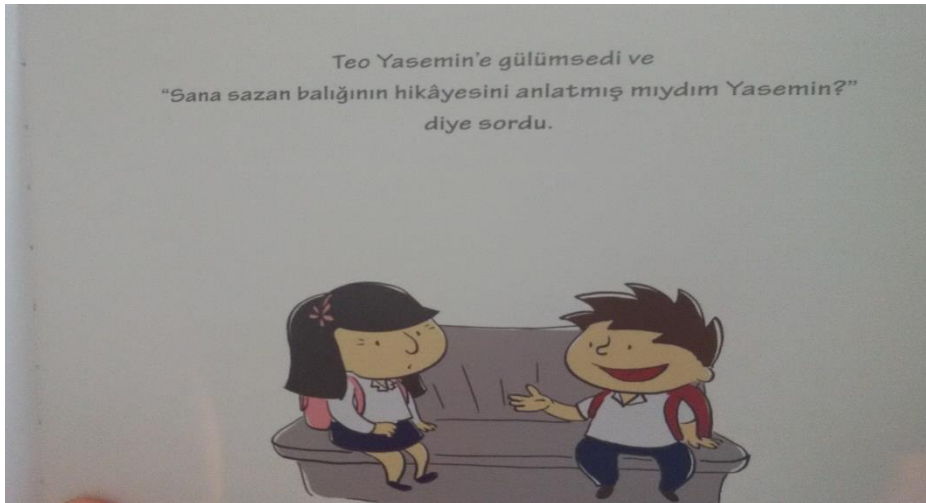

sonra dayanamayıp anlatmış. Ailesi okulla konuşmuş. Çok yardımcı olmuşlar. Böyle yapanlara zorba deniliyormuş. Çağla ‘zorbalara karşı korunmamız gerekir, bizi ailemizden iyi kim koruyabilir ki?’ diye ekledi. Zorbalığa uğrayan arkadaşına Çağla adındaki seyircinin yardım ettiği açıkça görülmektedir.

E50

Analiz edilen E16’da ‘Ali Yasemin’le dalga geçmeye başladı. ‘Naber Kasemen? Bugün nasılsın Kasemen? Hahaha!’ servisin en büyüklerinden Mert arkadan Ali’ye bağırdı, çok konuşma bücür! Ali çok bozulmuştu ama hak etmişti doğrusu.’ Teo Yasemin’e gülümsedi ve ‘Sana sazan balığının hikâyesini anlatmış mıydım Yasemin? diye sordu.’ sözlerinden seyircilerin zorbalık eylemine sözlü olarak tepki verdikleri anlaşılmaktadır.

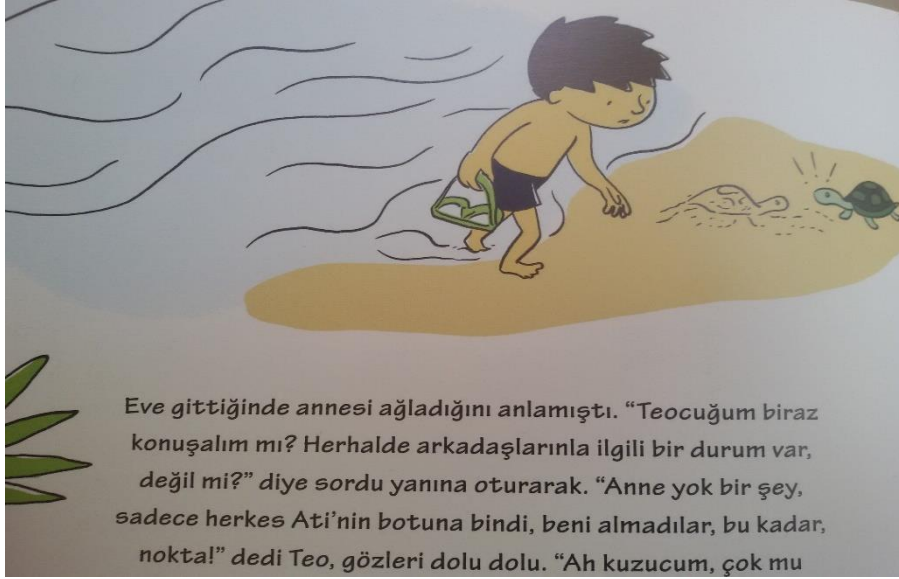
E16

Tablo 21

Mağdurun zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler

Anlattığı kişi	Eserler	Frekans
Anne-Baba	E3, E15, E24, E25, E26, E50	6
Arkadaş	E12, E32, E33, E50	4
Öğretmen	E2, E15	2
Diğer	E1, E5, E20, E22, E34, E46, E49	7
Hiç kimseye anlatmama	E6, E7, E8, E9, E10, E11, E13, E14, E17, E18, E21, E23, E27, E28, E29, E30, E31, E35, E36, E37, E38, E39, E40, E40, E41, E42, E43, E44, E45, E47, E48	30

Eserlerde mağdurun zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler açısından yapılan analizlerin sonuçları incelendiğinde (Tablo 21), eserlerde mağdurun zorbalığa uğradığını ilk sırada, herhangi biriyle paylaşmadı görülmektedir. Bunu ikinci sırada diğer (çoban, Bayan Gıdak, ejderha vb. karakterler) olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra üçüncü sırada anne-baba, dördüncü sırada arkadaş ve beşinci sırada ise öğretmen izlemektedir. Mağdurların zorbalığı anlattığı kişilere yer verilen eserlerden bazılarında bu durumun şu şekilde işlendiği belirlenmiştir: Eserlerden birinde (E15) “Teo eve gittiğinde annesi ağladığını anlamıştı. “Teocuğum biraz konuşalım mı? Herhalde arkadaşlarınla ilgili bir durum var, değil mi?” diye sordu yanına oturarak. “Anne yok bir şey, sadece herkes Ati’nin botuna bindi, beni almadılar, bu kadar nokta!” dedi Teo, gözleri dolu dolu.” arkadaşları tarafından gruptan dışlanarak kendisine zorbalık yapılan Teo’nun durumu annesine anlattığı görülmektedir.

E15

Bir başka eserdeki (E32) “...merhaba Mavi Kuş, seni görüyordum ama henüz tanışmamıştık, ben Aslan, arkadaş olalım mı?” dedi. “Tabiki hayır,” dedi Mavi Kuş, “şu haline bak, çok irisin, başının etrafındaki yele seni daha da kocaman gösteriyor, üstelik mavi de değilsin, seninle arkadaş olmam ben.” Aslan Mavi Kuş’un söylediklerinden çok, bu kadar kötü olduğu için her zaman yapayalnız kalacağına üzüldü. Diğer hayvanlarla birlikte bu duruma çözüm bulmaları gerekiyordu.” ifadeleriyle Aslanın zorbalığa uğradığı ve zorbalık yapan Mavi Kuş’a yardım etmek için bu durumu arkadaşlarıyla paylaştığı anlaşılmaktadır.

E32

Eserlerden E2’de birbirinin resmini çizen iki arkadaşın kavga etmesi üzerine ‘‘Öğretmen Püskül ile Zeytin’i sınıfa götürdü. Onlardan neler olduğuyula ilgili açıklama yapmalarını istedi.’’ ifadelerinden meydana gelen zorbalık eyleminin farkında olan öğretmenin öğrencilerinden yaşananlarla ilgili açıklama yapmalarını istediği anlaşılmaktadır.

Bunların yanı sıra eser E5’te ise ‘‘ Ertesi gün okulda hayvanlar Bayan Gıdak’a aceleyle Tonton’un onları kötü fareler çetesinden nasıl kurtardığını anlattılar.’’ Kahraman Tonton’un arkadaşlarını, zorbalığa karşı nasıl koruduğu ve bunu Bayan Gıdak’la paylaştıkları görülmektedir.

5. Bölüm

Tartışma ve Sonuçlar

Araştırma sonuçları, incelenen eserlerin tamamında zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadeler olduğunu göstermektedir. İncelenen eserler arasında zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadelerin en sıklıkla ilk sırada altı kez olmak üzere sadece bir eserde (E26), ikinci sırada beş kez olmak üzere iki eserde (E24; E43) ve üçüncü sırada dört kez olmak üzere altı eserde (E15; E22; E39; E44; E49; E50) yer aldığı belirlenmiştir. Buna karşın sadece iki eserde (E9 ve E38) zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadelerin eserin tek bir sayfasında olduğu belirlenmiştir. Çocuk kitaplarında, zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadelerin olması, bu eserlerle buluşacak çocukların çok erken yaşlardan itibaren zorbalık konusunda bilinçlenmeleri / farkındalık kazanmaları bakımından hayati önem taşımaktadır. Bu yönüyle araştırma kapsamındaki eserlerin tamamında bu durumun tespit edilmesi, yazarların konuyu bu yönüyle de ele aldıklarını göstermektedir. Bu bakımdan zorbalık tanımları incelendiğinde bir davranışın zorbalık sayılabilmesi için genel olarak üç özelliğe dikkat çekilmiştir. (1) zorbalık eyleminde bulunan bireyle, zorbalığa uğrayan birey arasında bir güç dengesizliğinin bulunması, (2) yapılan davranışın/eylemin amaçlı olması, (3) zorbalık eyleminin tekrarlı olması olarak vurgulanmaktadır. Analiz edilen 50 resimli çocuk eserinde zorbalık davranışlarında en sıklıkla vurgulanan güç dengesizliği işlenmiştir. Bu durum araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir. Kartal ve Bilgin'e (2012) göre, zorbalık eylemlerinde herhangi bir şekilde yer almayan ilköğretim öğrencilerine göre zorbalığa uğramanın nedenleri arasında en sıklıkla bedensel olarak güçsüz görünme %44, zorbalığa uğradığını bildiren ilköğretim öğrencilerine göre zorbalığa uğramanın en öncelikli nedeni bedensel olarak güçsüz görünme %48.6, zorbalık yaptığını bildiren öğrencilere göre zorbalığa uğramanın nedenleri sıklıkla bedensel olarak güçsüz görünme %56.5 olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde zorbalık eylemlerinde bulunan bireyle, zorbalığa uğrayan bireyler arasındaki güç dengesizliğinin,

zorbalık eylemlerinde önemli bir etken olması anaokulundan itibaren zorbalık karşıtı programların geliştirilmesi, duygudaşlık becerilerini geliştirecek resimli çocuk kitaplarının çocuklarla buluşturulması ve fiziksel olarak güçsüz görünen bireylerin düzenli olarak kontrol edilmesi zorbalık eylemlerinin azaltılmasında önemli olacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına zorbalığın türleri açısından bakıldığında, incelenen eserlerde sırasıyla en sıklıkla sözel, fiziksel ve dolaylı zorbalığın işlendiği görülmektedir. Eserlerden sadece birinde ise siber zorbalık işlenmiştir. Araştırma kapsamındaki eserlerin zorbalık türlerini içermesi, bu yönüyle yazarların zorbalık türlerini de sezdirmeyi amaçladıklarını düşündürmektedir. Zorbalık eylemleri Frost (2002) tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

- ❖ ‘‘Durumdan durumu ve çocuktan çocuğa değişir,
- ❖ Akran grubundaki duruma göre değişir,
- ❖ Sadece fiziksel değil sözel de olabilir,
- ❖ Tamamen beden dili ile gerçekleşebilir,
- ❖ Akran grubunun geri kalanını etkileyerek mağdurun dışlanmasını içerebilir,
- ❖ Dudağın kıvrılması veya gözle kesilmesi kadar ince olabilir,
- ❖ Kanlı bir burun veya kasıktaki bir tekme kadar açık olabilmektedir.’’

Bu davranışların meydana gelme durumuna göre literatürde belirlenen zorbalık türleri açısından analiz edilen eserlerde, birinci sırada sözel zorbalık (lakap takma, alay etme, istenilmeyen sözler söyleme vb.) yer almaktadır. Kendisiyle sınıf ortamında alay edilen, dalga geçilen, bir bireyin/çocuğun özgüven eksikliği, arkadaş edinememe, içine kapanık olması gibi sosyal beceriler yönünden sorunlar yaşaması beklenmektedir. Nitekim zorbalığın olumsuz etkileri konusunda, en önemli sonuçlar doğrudan ve ilişkisel zorbalık biçimlerine maruz kalan öğrencilerde belirlenmiştir (www.bullyingnoway.gov.au, 2015). Bu bakımdan analiz edilen eserlerin hitap ettiği yaş grubunun çocuklar olması, (anaokul ve ilkokulun ilk yılları) sınıf ortamında meydana gelebilecek olası sözel zorbalık davranışlarının bu eserler aracılığıyla,

çocuklarda farkındalık yaratmak, iletişimde kullanılan sözcüklerin karşı tarafı üzebileceği/incitebileceği hem eserlerde kullanılan diyaloglarla hem de diyalogları destekleyen çizimlerle görmeleri sağlanarak, çocukların eserlerde karşılaştığı durumlar üzerinde düşünmeleri ve erken yaşlardan itibaren empati kurma becerileri desteklenebilir. İncelenen eserlerde ikinci sırada fiziksel zorbalık eylemlerinin (eşyasını alma, itme, saçını çekme, tekmeleme, defterini yırtma vb.) yer aldığı görülmektedir. Küçük yaş gruplarında sıklıkla meydana gelen saçını çekme, defterini yırtma, eşyasını alma gibi fiziksel zorbalık türüne dahil davranışların (www.bullyingnoway.gov.au, 2015), zorbalık yapılan öğrencilere yönelik okul katılımı, akademik başarının düşmesi ve okulda refahının bozulması gibi bir çok olumsuz etkileri gözlemlenmiş, fiziksel ve zihinsel sağlık için uzun vadeli etkileri belirlenmiştir. Özellikle anaokulun ve ilköğretimin ilk yıllarında öğrenim gören çocukların benmerkezli düşünme biçiminden kurtulup, okulda kurallarla tanışmaya başlaması ve bu kuralların içselleştirilmesi bakımında edebi eserler aracılığıyla, birlikte yaşamının önemine ve bireylerin birbirlerine karşı saygı göstermeleri gerektiğinin farkına varılması sağlanabilir. Çocukların eserlerde karşılaştığı, fiziksel zorbalık eylemlerinin/davranışlarının neden olduğu sonuçlar üzerine düşündürülmesi farkındalık yaratılması ve eserler ışığında çocuklarla konuşulması, empati kurmanın öneminden bahsedilebilir, erken yaşlardan itibaren farklılıklara saygı göstermesi, başkasına ait bir eşyanın izinsiz alınmaması gerektiği istenebilir. Analiz edilen eserlerde üçüncü sırada dolaylı zorbalık davranışları (arkasından konuşma, guruptan dışlama, gruba dahil etmeme, görmezden gelme vb.) yer almaktadır. Sosyal bir varlık olan insanın dolaylı zorbalık yoluyla, küçük yaşlardan itibaren herhangi bir grup ortamından dışlanması, görmezden gelinmesi (UNESCO, 2017), yetişkinliğe devam eden olumsuz etkileri ile çocukları ve ergenlerin sağlığına ve iyi hal oluşuna ciddi zararlar verebilir. Bu anlamda zorbalığı önlemek, etkilerini azaltmak için edebi eserler de geçen arkadaşlık ilişkileri, diyaloglar sınıf ortamında öğrenciler tarafından canlandırılması, hem

zorba rolünde hem de kurban rolünde oynayan öğrencilerin ne hissettikleri öğretmen tarafından sorularak küçük yaşlardan itibaren zorbalık eylemlerine karşı farkındalık oluşturulabilir. Bu aynı zaman da öğrencilerin arkadaşlık bağlarını da güçlendirecektir.

Araştırma kapsamında incelenen eserlerin sadece birinde siber zorbalığın görülmesi, zorbalığın bu yönüyle yazarlar tarafından ele alınmadığını göstermektedir. Ancak bu durum eserlerin hitap ettiği yaş grubunun çocuklar olması (anaokul ve ilkokul) ve bu yaş grubunda teknolojik aletlerin daha kontrollü kullanılması gerektiğinden dolayı siber zorbalığının eserlerde yeterince yer almamasının yerinde olduğu düşünülmektedir. UNICEF'in (2016, s.26), 18 ülkede 100 bin kişiyle görüşülerek, yaptığı araştırmaya katıl öğrencilerin 2/3'sinin zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. Zorbalığın bu kadar yaygın olması daha erken yaşlardan itibaren önlem alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda edebi eserler aracılığıyla öğrencileri/bireyleri zorbalık türleri hakkında bilgilendirerek duygudaşlık becerisinin geliştirilmesine eserlerde verilen kahramanlar yoluyla yardımcı olunmasının önemli olacağı düşünülmektedir. Nitekim Elliott (2002), çocuk ne kadar küçükse davranışlarını değiştirme şansımızın o kadar artacağı bunun yanında yaşlı kronik kabadayıları, düzeltmenin kolay olmayacağını ifade etmektedir. Bu anlamda edebi eserler yoluyla anaokulundan itibaren çocuklarda paylaşmanın ve empati kurmanın önemi hakkında farkındalık kazandırabileceği düşünülmektedir. Aksi takdirde Elliott'ünün yukarıda ifade ettiği gibi çocukların yaşı ilerledikçe istenilmeyen davranışlarının değiştirilmesi de zorlaşacaktır. Bu da zorbalık eylemlerinin katlanarak devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan incelenen eserlerde zorbalık türlerinin belirlenmesi, erken yaşlardan itibaren özellikle anaokulu ve ilköğretimin ilk yıllarında, çocuklarla buluşturulacak resimli çocuk kitapları aracılığıyla zorbalık eylemlerine dair çocuklarda farkındalık oluşturulması eğitim-öğretimin bir sonraki basamağında zorbalığın önlenmesinde/azaltılmasında önemli bir etken olacaktır. Nitekim yazarlar tarafından eserlerde verilen mesajlar, kahramanlar arasında geçen diyaloglar, zorbalık

eylemlerinin sonuçları üzerinde okuyucuya düşünebileceği, konuşabileceği güzel örnekler sunmaktadır. Ancak bu yapılırken ortaya konan ürünün bir edebi eser olduğu unutulmadan ve bu eserlerin muhatabının çocuklar olacağı göz önünde bulundurularak, eserlerin edebi bir dille yazılmasına özen göstererek, zorbalık türleri hakkında okuyucuda farkındalık yaratılmasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir. Elbette edebi eserlerde her konu işlenebilir ancak bu konuların edebiyat diliyle ortaya konulması amaç edinilmelidir. Bunun dışında ortaya konan eserlerin edebiyatın okuyucu etkileme, ona zevk verme işlevinden uzak kalınacağı, bu durumda yazılan eserlerin okuyucunun dünyasında yeterince karşılık bulamayacağı söylenebilir.

Araştırma kapsamında zorbalık eylemlerinde bulunan bireylerin cinsiyeti açısından incelenen eserlerden sekizinde erkeklerin, yedisinde ise kızların zorbalık eylemlerinde bulunduğu belirlenmiştir. Bu yönüyle incelenen eserlerde zorbalık konusunun cinsiyet açısından da ele alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra incelenen eserlerde kahramanların sıklıkla hayvanlardan oluşturulmuş olmasına bağlı olarak 37 eserde zorbalık eylemlerinde bulunan karakterlerin cinsiyeti belirlenememiştir. Cinsiyetin belirlenemediği eserler analiz dışında bırakıldığında, diğer eserlerde erkek kahramanların kız kahramanlardan yaklaşık olarak %10 civarında daha yüksek oranda zorbalık eylemlerinde bulunduğu belirlenmiştir. Mevcut araştırma sonuçları önceki araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Carbone-Lopez, Finn-Aage Esbensen ve T. Brick, 2010; De Bruyn, Cillessen, ve Wissink, 2010; Kartal, Balantekin, Bilgin & Soyuçok, 2019; Özkan ve Çiftçi; 2010; Sipahi, 2008; Vanderbilt ve Augustyn, 2010; Yurtal ve Cenkseven, 2016). İncelenen eserlerde zorbalık yapan erkeklerin, altı (%75) eserde fiziksel zorbalık, beş (%62.5) eserde sözel zorbalık, bir (%12.5) eserde ise dolaylı zorbalık yaptıkları görülmektedir. Buna karşın zorbalık eylemlerinde bulunan kızların, üç (%42.8) eserde fiziksel zorbalık, beş (%71.4) eserde sözel zorbalık ve iki (%28.5) eserde dolaylı zorbalık yaptıkları belirlenmiştir. Analiz edilen eserlerde zorbalık

yapan erkeklerin en sıklıkla fiziksel zorbalık yaptıkları, kızların ise en fazla sözel zorbalık eylemlerinde bulunduğu görülmektedir. Cook, Williams, Guerra, Kim ve Sadek (2010), okul çağı çocukları ve ergenlerin yer aldığı 1622 çalışmadan araştırmanın kriterleri olan zorba, kurban ve zorba/kurban statülerinin üçünün birden incelendiği 153 araştırma üzerinde yaptıkları analiz sonucunda, erkek olmak ile zorba olmak arasında kızlara göre güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca Casper ve Card (2017)'ın yürüttüğü araştırmada erkek çocukların kız çocuklara göre daha fazla doğrudan ve fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını ancak ilişkisel zorbalıkta ise kız ve erkek çocuklar arasında farklılık olmadığını belirlemiştir. Alan yazın sonuçları ve mevcut araştırma sonuçları, geçmişten günümüze değin zorbalıkta yer alma bakımından erkeklerin zorbalıkta daha yüksek oranda yer aldığını göstermektedir.

Zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin cinsiyeti açısından araştırma kapsamında analiz edilen resimli çocuk eserlerin dokuzunda erkeklerin, yedisinde ise kızların zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. Eser kahramanlarının çoğunlukla hayvan karakterlerden oluşturulmuş olmasına bağlı olarakta otuz yedi eserde zorbalık eylemlerine mağruz kalan kahramanların cinsiyetine ilişkin herhangi bir bulgunun elde edilememiştir. Bu bakımdan cinsiyetin belirlenmediği eserler analiz dışında bırakıldığında erkeklerin %56.25 oranında, kızların ise %43.75 oranında zorbalık eylemlerine mağruz kaldığını göstermektedir. Mevcut araştırmanın bu bulgusu bazı araştırma sonuçları tarafından da desteklenmektedir (Uz Baş ve Kabasakal, 2010; Sipahi, 2008; Kartal, 2008; Baldry ve Farrington, 2000). Erkeklerin hem zorba hem de mağdur olarak kızlardan daha fazla olduğu ve daha doğrudan zorbalığa maruz kaldıkları belirlenmiştir (Carbone-Lopez ve Brick, 2010). Bu anlamda araştırma kapsamında analiz edilen eserler ve alan yazın araştırmaları hem kızların hem erkeklerin zorbalık eylemlerine uğradığı ancak erkeklerin daha fazla zorbalık yaşadıklarını göstermektedir. Ancak genel olarak, zorbalığın cinsiyetler arasında değil, cinsiyet içinde gerçekleşmesinin daha muhtemel olduğu ifade edilmektedir (Burton, 2016). Bunun yanı sıra dünya çapında her yıl 246 milyon

genç kız ve erkeklerin okulda zorbalık eylemlerine mağruz kaldığı belirtilmektedir (Swanson ve Anton-Erxleben, 2016). Zorbalık eylemlerine mağruz kalan kızların/erkeklerin (Ditchthelabel.org, 2017), sosyal uyum bozukluğu, depresyona girme, kendine zarar verme, intihar etmeyi düşünme, okuldan kaçma, anti sosyal davranışlar gösterme, yemek yeme bozukluğu, evden kaçma ve ilaç/alkol kullanma gibi sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir. Zorbalık eylemlerine mağruz kalan erkek/kız öğrencilerin, zorbalıktan nasıl etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu bakımdan zorbalık eylemlerini konu edinen eserlerin mağdurlarda/okuyucuda farkındalık yaratacağı ve onları cesaretlendireceği düşünülmektedir. Nitekim edebi eserler aracılığıyla okuyucu, Lyman W. Porter’ında dediği gibi; tecrübelerle yirmi yılda öğreneceklerimizi, okuyarak bir yılda öğrenebiliriz.

Araştırma kapsamında, zorbalık eylemlerinde bulunan bireylerin özellikleri açısından analiz edilen eserlerin büyük çoğunluğunda, zorbalık yapan bireylerin empati kurmadığı, yarıya yakınında fiziksel olarak güçlü olduğu, on birinde kendine güvendiği, dokuzunda saldırgan olduğu ve sekizinde ise öfkeli olduğu belirlenmiştir. Eserlerde, bireyler arasında yaşanan zorbalık eylemlerinin en sıklıkla zorbanın empatiden yoksun bir tavır içinde olması olarak görülmektedir. Nitekim (Akyol ve Bilbay, 2018), empati becerisi düşük olmakla antisosyal davranışlar gösterme ya da zorbalığın nedensel olarak ilişkili olabileceği bilinmektedir. Bunun yanı sıra çocuklar arasında meydana gelen zorbalık eylemlerinin birey, aile, akran, okul ve topluluk olmak üzere çocuğu zorbalık açısından risk altında olmasına neden olan birden fazla faktör bulunmaktadır (Gerbaka ve ark., 2016). Ancak Olweus (2005)’a göre ise zorbalık yapan bireyler genel olarak aşağıdaki özellikleri göstermektedir:

- ❖ “Diğer öğrencilere hükmetme, onları baskılama ihtiyacı,
- ❖ İtici ve kolay öfkelenme,
- ❖ Mağdur edilen öğrenciye karşı neredeyse hiç empati göstermeme,
- ❖ Ebeveynler ve öğretmenler dahil, genellikle yetişkinlere karşı meydan okuma,

- ❖ Genellikle vandalizm, suçluluk ve uyuşturucu kullanımı gibi antisosyal kural ihlal edici faaliyetlerde bulunma,
- ❖ Zorbalık eylemlerinde bulunan erkekse, genellikle erkeklerden, özellikle de kurbanlarından fiziksel olarak daha güçlü olma,
- ❖ Genel inanın aksine zorbalık yapan bireylerin, özgüvenle ilgili herhangi bir problemlerinin olmaması.”

Bu anlamda zorbalık eylemlerini konu edinen edebi eserlerin küçük yaşlardan itibaren çocuklarla buluşturulması, zorbalık eylemlerinde bulunmanın nedeni ne olursa olsun bireyin buna hakkı olmadığı ve zorbalık eylemi üzerine düşünmelerini sağlamanın önemli olacağı düşünülmektedir. Nitekim İngilterede (Ditchthelabel.org ,2018) dokuz binden fazla kişiyle yapılan araştırmada son bir yılda zorbalık yapan bireylere ‘Zorbalık eylemlerinde bulunmak size nasıl hissettirdi?’ sorusuna katılımcıların yarıya yakını suçlu ve öfkeli hissettiğini belirtirken, yaklaşık olarak 1/3’ü ise üzgün hissettiğini rapor etmiştir. Söz konusu araştırmada zorbalık eylemlerinde bulunurken özellikle suçlu ve üzgün hisseden bireylerin edebi eserler aracılığıyla örnek durumlarla karşılaştırılarak, kontrollü davranmaları sağlanabilir ve zorbalık eylemlerini tekrar etmelerinin önüne geçilebilir.

Araştırma kapsamında zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin özellikleri açısından analiz edilen eserlerin yarıdan fazlasında zorbalık eylemlerine maruz kalan bireylerin fiziksel olarak zayıf olduğu görülmüştür. Bunun ardından endişeli olma, dışlanma, güvensiz olma ve çekingen olma özelliklerini taşıyan mağdurlar gelmektedir. On beş eserde ise mağdurların özelliklerini gösteren herhangi bir bulguya raslanmamıştır. Zorbalık tanımlarında vurgulanan mağdurla zorbalık eyleminde bulunan bireyler arasındaki güç dengesizliğinin analiz edilen resimli çocuk eserlerinde de kahramanlar arasında zorbalığın meydana gelmesindeki en önemli neden olduğu görülmüştür (Tablo 5 ve Tablo 6). Nitekim mevcut araştırmada elde edilen bu bulgu araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir.

Kartal'ın (2009)'da yaptığı çalışmada 'bedensel olarak güçsüz görünme' %62.1 oranında zorbalığa uğrama nedeni olarak belirlenmiştir. Bir başka araştırmada (Kartal ve Bilgin, 2012), zorbalık yaptığını bildiren öğrencilere göre zorbalığa uğramanın en sıklıkla 'bedensel olarak güçsüz görünme' %56.5 olarak bulunmuştur. Aynı araştırmada zorbalık eylemlerine uğradığını bildiren ilköğretim öğrencilerine göre zorbalığa uğrama nedenleri arasında sıklıkla 'bedensel olarak güçsüz görünme' belirtilirken, hem zorbalık eylemlerinde bulunan hem de zorbalık eylemlerine maruz kalan ilköğretim öğrenciler de zorbalığa uğramanın nedenleri arasında ilk sırada yine 'bedensel olarak güçsüz görünme'yi belirttiği saptanmıştır. Bu durum yurt dışında gerçekleştirilen bir çalışmayla da örtüşmektedir. İngiltere'de (Ditchthelabel.org ,2018) 9 binden fazla kişiyle yapılan bir survey anketinde 'Neden zorbalığa uğradığınızı düşünüyorsunuz?' sorusuna katılımcıların %57'si görünüşünden kaynaklandığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra zorbalık eylemlerine uğrayan Olweus (2005), en yaygın kurban olan pasif ve itaatkar bireyler genellikle aşağıdaki özellikleri göstermektedir:

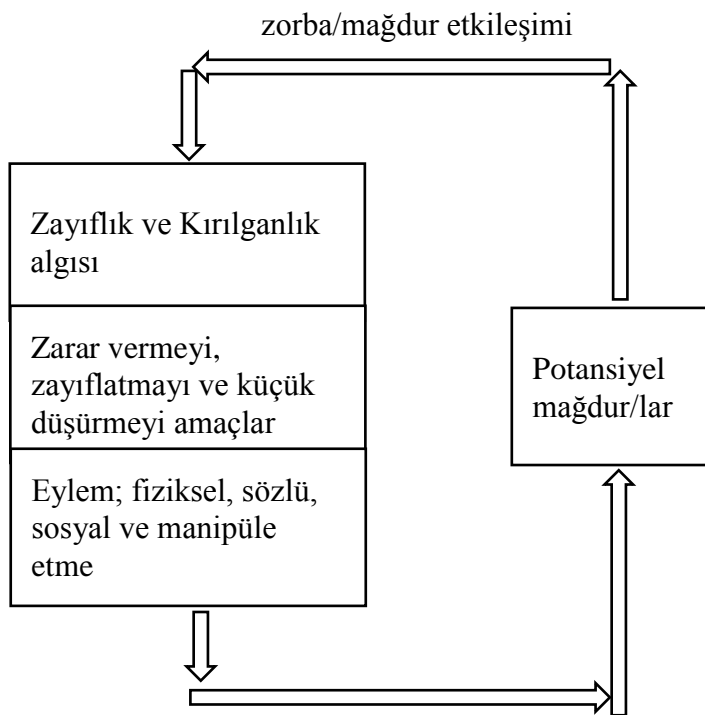
- ❖ 'Temkinli, hassas, sessiz, çekingen ve hassas olması,
- ❖ Endişeli, güvensiz, mutsuz ve özgüveninin düşük olması,
- ❖ Akranlarına göre daha fazla depresyon ve intihara benzer düşüncelere girmesi,
- ❖ Genellikle tek iyi bir arkadaşının olmaması ve akranlarına göre yetişkin bireylerle daha iyi ilişkiler kurması,
- ❖ Zorbalık eylemlerine uğrayan erkekse, genellikle akranlarından fiziksel olarak daha zayıf olması.'

Olweus'a göre zorbalık eylemlerine uğrayan bireylerin bu özelliklerinden bazıları onların mağdur edilmesinde etkili olmuştur. Bu anlamda araştırma sonuçları ve mevcut araştırmanın bulguları dikkate alındığında, farklılıkları kabul etmeyi ön plana çıkaran edebi eserler aracılığıyla çocukların anaokulundan itibaren buluşturulması zorbalığın azaltılmasında önemli olacağı düşünülmektedir. Nitekim zorbalık eylemlerinde bulunan bireyler (Gerbaka ve

ark., 2016), özellikleri normdan büyük, görünüş ve düşünce biçiminden sapan çocukları hedefleyebilmektedir. Edebi eserlere konu edilen farklılıklar üzerine çocuklarla, tartışılarak farkındalık oluşturulması zorbalığın azaltılmasında etkili olacaktır.

Zorbalık eylemlerinin gerçekleştiği yer açısından araştırma kapsamında analiz edilen eserlerin, on birinde (1) okul bahçesinde, onunda (2) sınıfta, ikisinde (3) okul yolunda, ikisinde (4) parkta, birinde ise (5) lavoba ve birinde (6) okul servisinde eserde meydana geldiği belirlenmiştir. Analiz edilen resimli çocuk eserlerinde genel olarak hikayenin ormanda, hayvanlar arasında geçmesine bağlı olarak yirmi sekiz eser ise zorbalığın sıklıkla doğal alanda meydana gelmesinde etkili olmuştur. Bu bakımdan araştırma kapsamında analiz edilen mevcut araştırmanın bulgularını destekleyen araştırmalarda mevcuttur (Özkan ve Çiftçi, 2010; Öksüz ve ark., 2012; Sipahi, 2008). Kartal'ın (2008) yılında yaptığı araştırmada ilköğretim 1.kademede öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa uğradığı yerler arasındaki ilk üç sırada (1) sınıf, (2) okul bahçesi ve (3) okula gidiş-dönüş yolunu belirtirken, 2.kademede öğrenim gören öğrenciler ise en sıklıkla (1) okul bahçesi, (2) sınıf ve (3) okula gidiş-dönüş yolunu rapor ettikleri belirlenmiştir. Sharp ve Smith'e göre (2003), "Çoğu öğrenci için zorbalık okul ve çevresinde meydana gelir, oyun alanı zorbalığın yaygın olarak yaşandığı yerdir. İlkokullarda zorbalık yapan öğrencilerin 3/4'ü mola ve öğle yemeği zamanlarında zorbalık yapmaktadır. Orta okullarda ise zorbalık eylemleri okul alanlarına, koridorlara ve sınıflara daha düzenli bir şekilde yayılmaktadır." Bu bakımdan mevcut araştırma ve yapılan çalışmalar zorbalığın sıklıkla okulda, okul bahçesinde ve sınıflar gerçekleştiğini göstermektedir. Zorbalık eylemlerinin sıklıkla hangi alanlarda meydana geldiğini bilmek, zorbalığı önlemeye/azaltmaya yönelik alınacak tedbirlerde okul yönetimine, velilere ve zorbalık eylemlerinden sakınmaya çalışan öğrencilere kolaylık sağlayacaktır. Zorbalık eylemlerinin sıklıkla meydana geldiği yerler, edebi eserler yoluyla küçük yaşlardan itibaren çocuklara/öğrencilerde farkındalık oluşturulabileceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında zorbalık eylemlerine mağruz kalan bireylerin verdiği tepkiler açısından analiz edilen eserlerin, yirmi üçünde (1) sözel tepki gösterme (%42.59), on ikisinde (2) fiziksel olarak karşı koyma (%22.2), on birinde (3) pasif ve itaatkar davranma (%20.3) ve sekizinde (4) yardım alma (%14.8) zorbalığa verilen tepkiler olarak belirlenmiştir. Zorbalık eylemlerinin devam etmesinde seyircilerin ve özellikle de mağdurun verdiği tepkiler önemli olabilmektedir. Rigby (1999), zorbalık eyleminde bulunan bireyle mağdur arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Bir çocuk potansiyel bir kurban olarak görülür. Okulda zorbalık yapmak için harekete geçen daha güçlü bir çocuk veya çocuk grubu tarafından hedef alınmaktadır” (Rigby, 1999). Zorbalık eylemlerinde bulunan bireyin mağduru nasıl algıladığı önemli olabilmektedir. Hedef alınan bireyin zorbalık eylemlerine verdiği tepki eylemin nasıl sonuçlanacağından ne kadar süreceği noktasına kadar etkili olabilmektedir. (Karataş ve Ünalı, 2019), zorbalık eylemlerine uğrayan öğrencilerin verdiği tepkiler; bir yetişkinden yardım isteme (%29,26), durmalarını söyleme (%30,96), karşılık verme (%36,64), arkadaşlardan yardım isteme (%18,75), karşılık vermeme, görmezden gelme (%39,20),

ağlama (%19,60) olarak belirlenmiştir. Bu bakımdan alan yazın sonuçları ve mevcut araştırmanın bulguları, zorbalık eylemlerine mağruz kalan bireylerin, zorbaya bazı tepkiler verdiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında zorbalık eylemlerine mağruz kalan bireylerin, zorbalıktan kurtulmak için geliştirdiği stratejiler açısından analiz edilen eserlerin; on sekizinde (1) özgüvenli olma, on altısında (2) yardım alma , on üçünde (3) zorbadan uzak durma, on birinde (4) arkadaş edinme ve sekizinde (5) zorbalığa uğradığını paylaştıkları belirlenmiştir. Buna karşın dokuz eserde ise zorbalıkla baş etmek için herhangi bir stratejinin uygulanmadığı saptanmıştır. Sharp'a göre (1995), zorbalıkla baş etme stratejileri pasif (çekip gitme), agresif (karşı koyma) ve iddialı (fiziksel saldırganlık olmadan karşı koyma) davranışlarını içermektedir. Smith (2013)' zorbalık eylemlerine uğradığını bildiren öğrencilerin kayda değer bir kısmı, zorbalık eylemlerini öğretmen ya da evden birisine söylemediğini belirtmektedir. Rigby ve Johnson (2016, s.71), zorbalık eylemlerine uğrayan öğrencilerin yardım istedikleri durumda okulun nasıl tepki verdiğine ilişkin bulgularda, bilgilendirilen öğretmenlerin yaklaşık %80'inin zorbalık eylemlerinin farkında olmadığını rapor etmiştir. Sharpa (1995) yılında 703 ortaokul öğrencisiyle yaptığı çalışmada zorbalık eylemlerine uğrayan bireylerin; %73'ü zorbalık eylemlerini görmezden geldiğini, %70'inin uzaklaştığını, %68'i saldırgan olmadan kendini savunduğunu, %28'inin zorbayla dövüştüğünü, %58'i zorbalık eylemlerine son vermesi için ikna etmeye çalıştığını, %32'i zorbalık eylemlerine karşı şakalar yaptığı, %24'ü yapıcı olmaya çalıştığı ve %15'i de zorbayla duygularını paylaştığını belirlemiştir (Akt. Hanhan, 2012). Alan yazın sonuçları ve mevcut araştırma bulguları, zorbalık eylemlerine mağruz kalan bireylerin zorbalık yapan bireyden kurtulmaya çalıştığını göstermektedir. Bu anlamda zorbalıkla mücadele etmek için hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin yararlanabileceği edebi eserlerin olması zorbalığı azaltmada yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler açısından analiz edilen eserlerin on üçünde seyircilerin en sıklıkla (1) sessiz kalma, sekizinde (2) alkış tutma, yedisinde (3) mağdura yardım etme, beşinde (4) zorbayı uyarma, ve beşinde (5) sözel tepki gösterme tepkisine yer verildiği belirlenmiştir. Görmezden gelme tepkisine herhangi bir eserde yer verilmediği, bunun yanı sıra zorbalık eylemlerine yirmi bir eserde seyircilerin tanık olmadığı görülmektedir. İngilterede yapılan bir araştırmada (Ditchthelabel.org ,2018), seyircilerin %51'i ne yapacağını bilemediği için %38'i kendisini ilgilendirmediği için buna karşın %28'i de zorbalık eylemlerine uğramaktan korktuğu için müdahalede bulunmadığını rapor etmiştir. Ancak zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler zorbalığın devam edip etmemesinde önemli olabilmektedir. Bu bakımdan (Ditchthelabel.org ,2018), son zamanlarda zorbalık eylemlerinde, seyircilerin önemli bir rol oynadığı konusunda artan bir farkındalık bulunmakta; seyirciler müdahale ettiğinde zorbalık eylemlerinin durdurulmasında etkili olacağını düşünülmektedir. Salmivalli'e göre (1999), seyirciler zorbaya katılıp zorba olmaya başlayan (1) destekleyiciler/asistanlar olarak görev yapanlar, (2) zorbalara destek veren pekiştiriciler/güçlendiriciler, (3) pasif seyirciler olarak kalan dışardakiler ve/veya olay yerini terk edenler ve (4) mağdurlara yardım eden savunucular olabilmekteler. Elliott'un (2002) yılında zorbalık eylemlerine bir şekilde dahil olmuş 79 gençle yapmış olduğu survey anketinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir: "Gençlerin büyük çoğunluğu (%85) ya zorbalık eylemlerinde bulunan bireyler ya da bir araya gelen çete üyeleri idi. Zorbalığı teşvik edenler ve zorbalık eylemlerine seyirci kalanlarda bulunmaktaydı. Genç suçluların %15'i zorbalık kurbanı olarak başladı. Ancak bu kurbanların bazıları (%0.7) zorba olmaya başladı, bazıları da (%0.5) zorbayı taklit etmek için suç işlemeye başladı." Bu anlamda (Gerbaka ve ark., 2016), zorbalık, sadece zorbalığa maruz kalan kişiyi ve zorbalığa uğrayanı değil aynı zamanda zorbalığa tanık olan öğrencileri de içermektedir.

(Ditchthelabel.org ,2018), zorbalık eylemleri, zorbalığa tanık olmak seyircilerin psikolojik ve

duygusal durumunu etkilemektedir. Zorbalığa tanık olan ancak herhangi bir müdahalede bulunmayan seyircilerin cesaretlendirilmesi özellikle ‘‘Ne yapacağımı bilemedim’’ diyenlerin zorbalığa müdahale etmeleri konusunda bilgilendirmek, küçük yaşlardan itibaren ebedi eserler aracılığıyla bu anlamda farkındalık yaratmak, zorbalık eylemleri için ‘‘Beni ilgilendirmez’’ düşüncesinde olanlara aslında bu durumun böyle olmadığını zorbalık eylemlerinin hepimizi ilgilendirdiğini anlatmak zorbalığın azaltılmasında önemli olacağı düşünülmektedir. Nitekim (Elliott, 2002), zorbalığın gücü, etrafındakilerin hiçbir şey yapmaması veya zorbalık davranışını teşvik etmesidir, çünkü bu durum heyecan yaratmasına neden olmaktadır.

Araştırma kapsamında mağdurun zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler açısından analiz edilen eserlerin, otuzunda (1) herhangi biriyle paylaşmadığını, yedisinde (2) diğer, altısında (3) anne-babaya, dördünde (4) arkadaşına, ikisinde (5) öğretmene söylediği belirlenmiştir. Analiz edilen eserlerin otuzunda mağdurun zorbalığa uğradığını herhangi biriyle paylaşmadığı görülmektedir. Buna karşın analiz edilen eserlerin yedisinde zorbalığa uğradığını anlattığı kişiler diğer (Çoban, Bayan Gıdak, Ejderha vb.) olarak görünmektedir.. Bu durum yazarların zorbalığı bu yönüyle yeterince ele almadığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar dikkate alındığında zorbalık eylemlerine uğrayan bireylerin genel olarak zorbalığı en az bir kişiyle paylaştığını göstermektedir (Ditchthelabel.org ,2017; Özkan ve Çiftçi, 2010). Ancak büyük bir çoğunluğu da zorbalığa uğradığını paylaşmamaktadır. Karataş ve Ünalmiş’in yaptığı araştırmada (2019), öğrencilerin zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler ilk üç sırada; (1) sınıf rehber öğretmeni (%35.22), (2) arkadaş (%40.34) ve (3) anne-baba (%27.27) olarak belirlenmiştir. Buna karşın zorbalık eylemlerine uğradığını paylaşmayan öğrencilerin oranı %28.4 olarak bulunmuştur. Sharp ve Smith’e göre (2003), zorbalığa uğrayan öğrenciler misillemeden korktukları için veya deneyimlerinin ciddiye alınamayacağını düşündükleri için zorbalığa uğradığını söylemekte isteksiz olabilirler. Benzer şekilde (UNESCO, 2017), Çocuklar ve gençler genellikle öğretmenler de dahil olmak üzere yetişkinlerin, tam karşısında

olduklarında bile zorbalığı göremediklerine veya bazı eylemleri çocuklar yapsa da zorbalık olarak kabul etmediklerine inanmaktadır. Bu durum zorbalık yapan bireyi durdurmadığı gibi, zorbalığa uğradığını paylaşmayan öğrenciler/bireyler hedef olmaya devam etmektedir. Elliott'e göre (2002), hiç kimse zorbaya müdahale etmezse mağdurlar suçlanacaklarını düşünmeye başlar. Bu bakımdan alan yazın sonuçları ve mevcut araştırma bulguları, mağdur bireylerin bir kısmının çeşitli nedenlerle zorbalık eylemlerine uğradığını herhangi biriyle paylaşmadığını göstermektedir. Bu duruma sebebiyet veren nedenlerin belirlenip, edebi eserler aracılığıyla ortadan kaldırılması sağlanabilir. Bireylerin duyguları okudukları kitaplar yoluyla harekete geçirilerek zorbalık eylemlerine uğradığını paylaşmanın, daha kolay olacağı düşünülmektedir.

6. Bölüm

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda başta resimli çocuk kitapları aracılığıyla olmak üzere zorbalığın azaltılması ve önlenmesine yönelik şu öneriler getirilebilir:

1.Okullarda meydana her türlü zorbalık ve şiddet eylemleri (UNESCO, 2017), bireyim eğitim görme hakkının ihlal edilmesine yol açmakta ve güvenli olmayan öğrenme ortamları yaratarak tüm öğrenciler için eğitimin niteliğinin düşmesine neden olmaktadır. Tüm bireylerin her yönden güvenli bir ortamda öğrenim görebilmelerinde, zorbalık eylemlerini önlemeye yönelik programların geliştirilmesi ve küçük yaşlardan itibaren çocukların aktif olduğu zorbalık karşıtı etkinliklerin düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Örneğin Elliott (2002), *Öğrencilerle Birlikte Uygulanabilecek 20 Zorbalık Karşıtı Uygulama* adlı çalışmasında *Sınıf Gazetesi/Bülten* ' başlığı altında şu önerilerde bulunmaktadır: a) Her öğrenciden sınıf bülteni için zorbalık hakkında bir makale, çizim, bilmece veya şiir yazmasının istenmesi; b) Öğrencilerin çalışmalarını bir araya getirilmesi, bu çalışmaların veli, öğrenci ve okul personeli için çoğaltılmasının sağlanması. Bu şekilde, okul koridorlarında oluşturulacak *Zorbalıkla Mücadele Etme ve Farkındalık Yaratma Panosunda*, her ay zorbalık eylemlerine karşı, öğrencilerin yazdıkları şiir, kısa hikayeler, şarkı tadında dizeler, çizilen resimler ve karikatürlere yer verilmesiyle, zorbalığın azaltılması ve farkındalık oluşturulmasında somut adımlar atılabileceği gibi okul ikliminin de gelişmesine katkıda bulunacaktır. Örneğin; bu amaçla şöyle bir öykü örneği çocuklarla buluşturulabilir.

Merhaba sevgi,

Bırakıp gitme bizi

Buyur gir kapımızdan içeri,

Büyükçe büyü kalbimizde

3/A sınıfındaki her öğrenci,

Ne kir,

Tutacak senin ellerini,

Ne nefret

Ne bugün

Olmaz ki senin olduğun yerde...

Ne yarın,

Bunun yanı sıra varsa okulun sosyal medya hesaplarında bu çalışmaların paylaşılması okullar arasında bilgi alış-verişinde bulunulması ve bu amaçla zorbalık ve şiddet olaylarını konu edinen kısa videolarla (bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=9LFaa-Jjyus#action=share>) ülkedeki tüm öğrencilere ulaşılması hedeflenerek farkındalık yaratılması zorbalığı önlemek/azaltmak için başvurulabilecek etkili yollardan biri olabilir.

2. Sharp ve Smith (2003), çoğu öğrencinin zorbalık davranışlarından hoşlanmadığını ve akranlarına yardım etmek istediğini belirterek zorbalık konusunda bir şeyler yapmak isteyen okullar için bu öğrenciler önemli müttefikler olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacılar ayrıca zorbalık davranışının öğrenci kültürünün bir parçası olduğunu ve değişimi sağlamak için öğrencilerle birlikte çalışmak gerektiğini savunmaktadır. Nitekim (Rebecca ve ark., 2014), öğrencilerin teneffüslerde görevlendirilmesinin okul iklimini iyileştirdiği ve öğrencilerin birbirleriyle olumlu ilişkiler kurdukları belirtilmektedir. Bu bağlamda, her okulda *Zorbalıkla Mücadele Etme Kolu* kurularak öğrencilerin gönüllü olarak katılımıyla ve okulun desteğiyle konu hakkında broşürler hazırlanarak bu çalışmalar öğrenci ve velilerle buluşturulabilir. Bu çalışmalar okul koridorlarından sınıf panolarına kadar yaygınlaştırılabilir.

3. Elton'un (1989) *okullarda disiplin* isimli raporunda öğretmen ve okul personeline şu tavsiyelerde bulunmaktadır: a) Irkçı, taciz ve zorbalık göstergelerine karşı uyanık olmak, b) Tüm bu davranışları ciddiyetle ele almak/takip etmek, c) Zorbalık eylemlerine maruz kalan bireyleri korumak ve desteklemek için uygun yaptırımlar ve sistemler tarafından desteklenen açık kurallar konusunda harekete geçmek. Zorbalık mağdurları ve diğerlerinin konuşmaktan korkmaları nedeniyle öğretmenlerin bu önerileri yerine getirmekte zorlanabileceği düşünülebilir (Mellor, 2002). Ancak okul bünyesinde rehber öğretmenin başkanlığında, okul öğrenci temsilcileriyle birlikte beş kişilik bir kurul kurularak, zorbalıkla mücadele edilebilir. Okullarda bulunan belli öğrenciler yaşanan çoğu şeyden haberdar olabilmektedir. Bu yolla hangi öğrencinin zorbalık yönünden risk altında olduğu, hangi öğrencilerin zorbalık eylemlerinde bulunduğu bu kurul tarafından tespit edilerek okul idaresi ve öğrencilerin aileleri bilgilendirilerek uygun önlemler alınabilir.

4. Okul yönetimin yardımıyla farkındalık oluşturmak adına her bir okul döneminde, herhangi bir gün *zorbalıkla mücadele etme günü* ilan edilerek bu güne özel olarak zorbalığı konu edinen hikaye, kısa video, şiir, karikatür, çizim bv. ile farkındalık yaratılması için programlar düzenlenebilir. Bu çalışmalar ardından okulların sosyal medya hesaplarından paylaşılarak bu durumun sürekliliği sağlanabilir. Bu düzenlemelere etkin katılımı sağlamak amacıyla öğrencilere kurul tarafından belirlenen ödüller verilebilir. Yapılan bu çalışmaların tüm paydaşların katılımıyla gerçekleşmesi, sürece katılımı artıracak gibi sorumluluk alınmasını da sağlayabilir. Diğer taraftan şayet zorbalık eylemleri öğretmen veya okul personeli olduğunda bu durumların bildirilmesi daha da zorlaşmaktadır (UNESCO, 2017). Bu nedenle, yapılan çalışmalarda ailelerin de etkin olması, çocukların yaşadığı/maruz kaldığı olumsuzluklardan en kısa zamanda haberdar olmasını sağlayacaktır. Çocuğun içinde bulunduğu toplumun tüm bireylerinin özellikle de aileleri ve okul çalışanlarına güven duyması, onların desteğini alabileceğine inanması, istenmeyen durumlarda harekete

geçmesinde belirleyici olmaktadır. Örneğin, araştırmacı tarafından yazılan “Nasıl Bir Dünya” isimli şiirin dizelerinde veya “Bayan Tantana 2” isimli hikayede belirtildiği gibi sevginin hakim olduğu bir dünyada çocuklar kendilerini daha iyi hissedecektir.

Nasıl Bir Dünya

Gülmüyorsa gözler

Sevmiyorsa kalpler,

Neşesiz böyle bir dünya

Dönmesin boşu boşuna

Haksızlık yapıyorsan

Herhangi bir canlıya

Gece olunca

Yastığa başını koyunca

Koy elini kalbine

Söz ver kendi kendine

Sevgi, saygı ve paylaşma hepsi kalbinde

Güzel sözler dilinde

Haykır gökyüzüne

Seviyorum,

Seviyorum arkadaşlarımı diye,

BAYAN TANTANA 2

Merhaba,

Benim adım Bayan

Tantana

Yaşamım büyük bir

macera

Hoş geldiniz hayatıma

Lütfen devam edin

okumaya

Sevgi ve saygıyla

Durursak yan yana

Geçer her günümüz

Bayram tadında

Ayırma canlıların

hiçbirini

Sevmelisin hem çiçeği

Hem de böcekleri

Durup düşünmelisin

Bay tilkinin hikayesini

Ormanın birinde

Arkadaşken tilki ile fare

Beraber ikisi

Taktılar koluna sepeti

Yiyecek bulmaya

Güle oynaya

Gittiler ormana

Çok geçmeden fare

Seslendi tilkiye

Baksana bu ağaca

Güzel armutlar var

dalında

Çok sevinen/ sevinse de

tilki

Ne yaptıysa

Koparamadı meyveleri

Paylaşılması gereken

Ne çok şey var aslında’’

Güzel sözler söyleyince

tilki

Sallandı armutlardan biri

Aaaa o da ne

Ağacın gövdesinde

Tabelanın üzerinde

Anlatılmış güzel

ifadelerle

Paylaşırım elbet

meyvelerimi

Kalbinizde varsa

Saygı ve sevgi

Kibar bir ağacım

Güzel sözlerden etkilenir

Dalımdan düşer

Tanırsan seversin belki

de

Sevmek varken kavgalar

niye

Unutma ki

Gülerse gözlerin

Kalplere dokunur

sözlerin

Ve de

Saygı görmek için

Saygı göstermeyi

bilmelisin

Sevgili fare

Şaka yaptım ben tilkiye

Hata yaptım istemeden

Özür dilerim tilki senden

Bende istemezdim

<i>Korkarsa senden</i>	<i>Yorulunca uzandı ağacın</i>	<i>armutlarım</i>	<i>Sarkık olsun kulağım</i>
<i>Köpek veya kedi</i>	<i>dibine</i>	<i>Tam o anda</i>	<i>Sen öyle söyleyince</i>
<i>Başka bir şey var ki</i>	<i>Güzel bir şarkı dolandı</i>	<i>Geldi ayının biri</i>	<i>Üzüldüm biraz ben de</i>
<i>Adı paylaşma</i>	<i>diline</i>	<i>Yer armudun iyisini</i>	<i>Hatanı anladığım için</i>
<i>Düşünsene</i>	<i>“Sevgi ve saygıyla</i>	<i>Sarkık kulak tilki</i>	<i>Affettim seni de</i>
<i>Seninle eşyasını paylaşan</i>	<i>Durursak yan yana</i>	<i>Vermezsen onu bana</i>	<i>Unutmayın</i>
<i>birine</i>	<i>Geçer her günümüz</i>	<i>Kovalarım seni</i>	<i>Sakin kusur aramayın</i>
<i>Teşekkür ederken</i>	<i>Bayram tadında</i>	<i>Bir o yana</i>	<i>Hoşgörü, saygı ve</i>
<i>sevinçle</i>	<i>Üzüntüler azalır</i>	<i>Bir bu yana</i>	<i>sevgiyle</i>
<i>Parlar gözlerin</i>	<i>paylaşınca</i>	<i>Ayı tilkiye</i>	<i>Her daim</i>
<i>Sıcacık olur</i>	<i>Paylaşınca çoğalır</i>	<i>Sarkık kulak deyince</i>	<i>Birbirinizi kollayın...</i>
<i>yüreğin/kalbin</i>	<i>mutluluklar da</i>	<i>Fare girdi devreye</i>	
<i>Dikkatle dinleyin beni</i>	<i>Bu dünya da</i>	<i>Lakap takma kimseye</i>	
<i>Anlatacağım size şimdi</i>			

5. Kurtuluş savaşında ve Atatürk’ün inkılaplarının kabulü sırasında, halkın yenilikleri benimsemesi için sanatçı ve edebiyattan yararlanılmıştır. Örneğin, Reşat Nuri Güntekin’in “Yeşil Gece” isimli eseri ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Nur Baba* isimli eseri yenilikleri desteklemek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu bakımdan dünya genelinde iki kişiden birinin zorbalığa uğraması (Ditchthelabel.org ,2017) ve bunların genellikle çocuklar olması zorbalık konusunda yazılacak eserlerde duygudaşlık becerisinin ön plana çıkarılması, bu eserlerin okul rehberlik servislerinin desteğiyle temin edilip okul kütüphaneleri veya sınıf kitaplıkları aracılığıyla çocuklarla buluşması sağlanabilir. Bunun yanı sıra duyarlı sanatçılar tarafından zorbalığı konu edinen şarkıların bestelenmesi ve bu şarkıların çocuklar tarafından da söylenmesinin hem zorbalığa dikkat çekilmesinde hem de duyarlı olunmasında etki edecektir. Zorbalık toplumsal bir konu olduğundan birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte, sosyal medya ve youtube gibi video paylaşım platformları aracılığıyla verilecek doğru mesajlar zorbalığın azalmasında büyük katkı getirecektir. Örneğin aşağıda araştırmacı tarafından yazılan sözlerin bestelenmesiyle zorbalık konusunda müzik yoluyla da adımlar atılabilir.

Paylaşın Bizimle

<i>Kim görürse zorbalık edeni</i>	<i>Okul yolunda</i>
<i>Uyarsın hemen kendisini</i>	<i>Herhangi bir sınıfta</i>
<i>Durmak nedir bilmezse</i>	<i>Zorbalık varsa telefonuna gelen bir</i>
<i>Gitsin söylesin öğretmenine</i>	<i>mesajda</i>
<i>Paylaşın bizimle</i>	<i>Paylaşın bizimle</i>
<i>Çözelim birlikte</i>	<i>Çözelim birlikte</i>
<i>Sevgi ile</i>	<i>Öğretmenden müdüre</i>
<i>Hoşgörü ile</i>	<i>Öğrenciden veliye</i>
<i>Gönülden gönüle</i>	<i>Gönülden gönüle</i>
<i>El ele kardeşim</i>	<i>Sevelim birbirimizi</i>
<i>Sinop'tan Mersin'e</i>	<i>Türkiye'nin yer yerinde...</i>

6. “Korkaklık “güvenilir mi?” diye sorar. Menfaat ”politik mi?” diye sorar.

Gurur/Kibir ‘popüler mi?’ diye sorar. Ancak vicdan ”doğru mu?” diye sorar. Ve öyle bir an gelir ki insan ne güvenilir, ne politik ne de popüler olmayan bir tavır almak zorunda kalır; çünkü vicdanı ona bunu yapmanın doğru olduğunu söylemektedir.” Martin Luther King’in vicdan konusunda söyledikleri özellikle de zorbalık olgusunda seyirci kategorisinde yer alanların harekete geçirilmesi bakımından hayati önem taşımaktadır. Zorba, kurbanaya yönelik davranışı sonucunda öğretmenlerinden tepki almadığında bu durum izleyenler ve zorba için pekiştirme anlamına geleceğini ifade etmektedir (Huesmann ve Eron ,1984). Nitekim öğretmenler, farkındalığı artırma, öğrencilere güven ve zorbalığa yapıcı tepkiler verme stratejileri sağlamanın kalbinde yer almaktadır (Herkama ve Salmivalli, 2016). Elliott’un (2002) da vurguladığı gibi çocuk ne kadar küçükse davranışlarının değiştirilme olasılığı o kadar yüksektir. Bu bakımdan özellikle okulöncesi ve sınıf öğretmenlerine yönelik lisans ve

lisansüstü düzeyde “Çocuk Kitapları ve Zorbalıkla Mücadele” başlığı altında dersler verilmesinin yetişecek öğretmen adaylarının ve görev yapan öğretmenlerin zorbalık konusunda empatiye dayalı bir yaklaşım ve uygun stratejiler geliştirerek uygulamalarıyla zorbalığın azalması için okul öncesi çağlardan itibaren somut adımlar atılmış olur. Ayrıca zorbalık eylemlerine önlem almak için hem sınıf öğretmenleri hem de rehber öğretmenlerin zorbalığa uğrama yönünden risk grubunda olan öğrencilerin özelliklerinin farkında olmaları büyük önem taşımaktadır (Kartal ve Bilgin, 2012).

7. Okul iklimi kavramı, okul yapısının nesnel büyüklüğü ve fiziksel durumundan okul içindeki kişilerarası ilişkilerin öznel algılarına kadar okul yaşamının çok çeşitli yönlerini kapsamaktadır (Chirkina ve Khavenson, 2018). Bu nedenle okullarda zorbalığın önlenmesi için tüm paydaşların etkin katılımıyla ortaya konulacak sıfır tolerans ve işe vuruk etkinliklerle aynı zamanda olumlu bir okul ikliminin oluşması için de çaba gösterilmiş olacaktır. Örneğin, “*Zorba olma kanka ol, Dışlama kimseyi paylaş her şeyi, Hepimizin, bu okul bizim vb.*” gibi sloganlar ile dikkat çekilmesi.

8. Herhangi bir nedenle savunmasız durumda olan çocuklar ve ergenler, genellikle okulda şiddet ve zorbalık açısından risk altındadır (UNESCO; 2017). Mağdur seçiminde fiziksel, zihinsel veya konuşma zorlukları, gözlüklü olma, ten rengi, kilo, hijyen, beden duruşu ve giysinin ne kadar etkili olduğu bilinmemektedir (Gerbaka ve ark., 2016). Ancak özel gereksinimi olan bireyler ve kaynaştırma öğrencilerinin zorbalık tanımlarında vurgulanan mağdurla zorba arasındaki güç dengesizliği sebebiyle daha fazla risk altında oldukları düşünülmektedir. Bu bağlamda zorbalıkla mücadelede, edebi eserlerden yararlanırken veya öğretmenlerin öğrencilerle birlikte yazacağı/yazabileceği öykülerde, kahramanların özel gereksinimleri olan bireylerin olmasıyla küçük yaşlardan itibaren farkındalık kazandırılabilir. Bunun yanı sıra sınıf ortamında, öğrenmek için diğerlerine göre daha fazla zamana ihtiyaç duyan bireylerin olması nedeniyle öğretmenler, öğrencilerle iletişim kurarken saygı, sevgi,

hoşgörü, paylaşma ve yardımlaşmanın vb., sınav notlarından daha önemli olduğu sınıfta bulunan her bir öğrenciye hissettirilebilir. Sonuç olarak M. Gandhi'in ‘‘Nezaketle dünyayı yerinden oynatabilirsiniz.’’ sözlerinin her zaman hatırlanması ve öğrencilerle bu şekilde bir bağ kurulmasıyla hem sınıfın ikliminin iyileşmesi hem de doğru rol model olunması açısından katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, E. (2016). *Lise Öğrencilerinin Kullandıkları Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri ile Kişisel Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ayas, T. & Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının, cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *Elementary Education Online*, 10(2), 550-568, 2011. *İlköğretim Online*, 10(2), 550-568, 2011. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Aile Eğitim Programı, (2015). Aile el Kitabı.
- Ayral, M., Özdemir, N., Ötken, Ş., Alatlı, G., Ünlü, A., Can, R., ... İlkaya, M. A. (2015). Okul şiddet profillerinin özellikleriyle değerlendirilmesi.
- Aypar, A., Durmuş, E., & Aybek, E.C. (2016). Akran zorbalığı, okul tükenmişliği ve ebeveyn izlemesi arasındaki ilişki. *Journal of International Social Research*, 9(43).
- Arseneault, L., Bowes, L., ve Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: ‘Much ado about nothing’? *Psychological Medicine*, 40(5), 717-729. http://journals.cambridge.org/abstract_S0033291709991383
- Aslan, C., Karaman Kepenekçi, Y., Karagül, S., & Doğan Güldenoğlu, N. B. (2016). Çocuk ve gençlik edebiyatında barış eğitimi. *Ankara üniversitesi çocuk ve gençlik edebiyatı uygulama ve araştırma merkezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.*
- Alpöge, G. (2011). Okul Öncesinde Çocuk Edebiyatı. *Okul Öncesi Çocuk Edebiyatı Kitap Kataloğu içinde*, 10-13.
- Akyol, A. K., & Bilbay, A. (2018). Ergenlerin akran zorbalığı yapmaları, zorbalığa zarur zalmaları ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi/ examination of the correlation between peer bullying, exposed to bullying, and emphatic tendencies of adolescent. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 667-675

Albert Einstein (<http://www.jewishmag.com/59mag/einstein/einstein.htm>)

Baker, Ö. E., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27).

Burunkıran, P. & Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştigi yerler ve bas etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68.

Bütün Ayhan, A. (?). Çocuk edebiyatının çocuğun gelişimine katkısı.

Budak, O. (2017). Bilişsel gelişim kuram ve kavramları, kavram gelişimi. Çocuk Gelişimi-1. Eğiten Kitap. Editör: Şafak Öztürk Aynal.

Bedford, A. W., Şirin, M. R., & Kaya, M. (2018). April Whatley Bedford:“Çocuk Edebiyatı İlkokul Eğitim Programının Temelini Oluşturmalıdır”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 3(6).

Bassa, Z. (2015). Çocuk Kitaplarında Resimleme. *Çocuk Edebiyatı*. Eğiten Kitap yayınları. Editör: Mübeccel Gönen.

Bektaş, M. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde okul zorbalığının yordanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bilgin, A. (2008). *Okullarda şiddeti önlemede bir yöntem: çatışma çözme*. Ezgi Kitapevi.

Burton, P. (2016). 15. Bullying and cyberbullying in southern africa. *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace*, 123

Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of community & applied social psychology*, 10(1), 17-31.

Carlos, D. M., Pádua, E. M. M. D., & Ferriani, M. D. G. C. (2017). Violence against children and adolescents: the perspective of Primary Health Care. *Revista brasileira de enfermagem*, 70(3), 511-518.

Center For Disease Control, (2018). *CDC. National Center For Injury Prevention and Control*. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/>

- Cumhuriyet Gazetesi. (2019). 2 ocak 2019, <http://www.cumhuriyet.com.tr/>
- Carbone-Lopez, K., Esbensen, F. A., & Brick, B. T. (2010). Correlates and consequences of peer victimization: Gender differences in direct and indirect forms of bullying. *Youth violence and juvenile justice*, 8(4), 332-350.
- Casper, D. & Card, N. (2017). Overt and relational victimization: A metaanalytic review of their overlap and associations with socialpsychological adjustment. *Child Development*, 88, 466–483.
- Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E., & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: a meta-analytic investigation. *School psychology quarterly*, 25(2), 65.
- Centre For Justice and Crime Prevention (CJCP). (2012) School safety framework. Addressing Bullying in Schools. Workbook/bullying . www.cjcp.org.za.
- Centre For Justice and Crime Prevention (CJCP), (2012). Addressing Bullying in Schools. School safety framework. Course reader . www.cjcp.org.za
- Centre For Justice and Crime Prevention (CJCP). (2012).. School safety framework. Course reader www.cjcp.org.za
- Carbone-Lopez, K, Esbensen, FA & Brick, BT (2010). Correlates and consequences of peer victimization: Gender differences in direct and indirect forms of bullying. *Youth violence and juvenile justice* 8(4): 332-350.
- Chirkina, T. A., & Khavenson, T. E. (2018). School climate: A history of the concept and approaches to defining and measuring it on PISA questionnaires. *Russian Education & Society*, 60(2), 133-160.
- Çocuk Vakfı. (2018). *Çocuk Vakfından YÖK başkanlığına sunulmak üzere hazırlanan özet rapor*.
- Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş çocuk yazını; yazın eğitime atılan ilk adım*. Tudem yayınları.

- Devries, K., Knight, L., Petzold, M., Merrill, K. G., Maxwell, L., Williams, A., ... & Kress, H. (2018). Who perpetrates violence against children? A systematic analysis of age-specific and sex-specific data. *BMJ paediatrics open*, 2(1).
- Elton, B. R. (1989). *Discipline in Schools: report of the Committee of Enquiry chaired by Lord Elton*. HMSO.
- Dan, O. (2005). Bullying in schools: Facts and intervention. In *IX International Meeting on Biology and Sociology of Violence, Under the Honorary Presidency of HM Queen Sofia, Valencia, Spain (October)*.
- De Bruyn, E. H., Cillessen, A. H. N., & Wissink, I. B. (2010). Associations of peer acceptance and perceived popularity with bullying and victimization in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 30(4), 543-566.
- Elliott, M. (2002). Bullying pays! A survey of young offenders. *Bullying-A practical guide to coping for schools*, 274-280.
- Elliott, M. (2002). Bullies and Victims. *Bulling : a practical guide to coping for schools* Editör: Michele Elliott. 3. Baskı
- Elliott, M. (2002). Bullying and the under fives. *Bulling : a practical guide to coping for schools*. 50-57. Editör: Michele Elliott. 3. Baskı
- Elliott, M. (2002). 20 Anti-bullying exercises to use with students. *A Practical guide to coping for scholls : Edited by : Michele Elliott*.
- Ekinci, H. (2018). *İlkokul öğretmenlerinin okula ve yönetime güven duygularını etkileyen yönetici davranışları*. Tezsiz yüksek lisans projesi. Pamukkale Üniversitesi
- Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı (EARGED) (2008). Öğrencilerin şiddet algısı. https://www.meb.gov.tr/earged/earged/siddet_algisi.pdf
- Fost, L. (2002). *A primary school approach. Bullying: A Practical guide to coping for scholls* Edited by : Michele Elliott.

- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M., & Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim birinci kademe öğrencilerine yönelik çocuk kitaplarının, içerik, resimleme ve fiziksel özellikleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160).
- Gönen, M., & Veziroğlu, M. (2015). Çocuk Edebiyatının Genel Özellikleri. *Çocuk Edebiyatı*. Eğiten Kitap. 3. Baskı
- Morris, S. C. (2007). The causes of violence and the effects of violence on community and individual health. *Global Health Education Consortium*.
- Akduman, G. G. (2010). 7-14 yaş grubu çocuklarda akran istismarı ve kendi çözüm önerileri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 13-26.
- Gündüz, Y. (2018). Öğrencilerin Okul Düzeylerine Göre Yaşadıkları Şiddet ve Bu Şiddete Karşı Gösterdikleri Tepkilerin İncelenmesi, *International Journal of Human Sciences*, 15, 2, 6 / 2018, 10.14687/jhs.v15i2.5223 [Uluslararası]
- Gönen, M., & Arı, M. (1989). Anaokuluna giden dört-beş yaş çocuklarına resimli kitaplarla yapılan eğitimin dil gelişimine etkisinin incelenmesi. *eğitim ve bilim*, 13(72).
- Gönen, M. (1989). Beş ve altı yaş anaokulu çocuklarının resimli çocuk kitaplarındaki değişik resimleme tarzlarına tepkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 3(1), 32-35.
- Gönen, M. (2014). Alanın bileşenleri bağlamında çocuk edebiyatı öğretiminin amacı ve işlevi. Çocuk ve gençlik edebiyatı özel sayısı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*.
- Gerbaka. B., Boumitri. F., & Haber. C. (2016). The role of pediatricians in bullying prevention and in addressing emergent and increasing forms of violence against children. Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace.
- Harris, S. & Petrie, G. F. (2003). *Bullying: the bullies, the victims, the bystanders*. Scarecrow Press.
- Huesmann, L.R. & Eron, L.D. (1984). Cognitive processes and the persistence of aggressive behaviour. *Aggressive Behaviour*, 10, 243-251.

- Herkama, S., & Salmivalli, C. (2016). Making large-scale, sustainable change: experiences with the KiVa anti-bullying programme. *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace*, 75
- Hakan, S. (2011). İlköğretim öğrencilerinin farklı zorbalık türleri ile karşı karşıya kalma sıklığının ve boyun eğme davranışı ile durumluk-sürekli öfke ile ilişkisinin karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 54-71.
- Hanhan, A. A. (2012). *Onarıcı disiplin modeli'nin liselerde, akran istismarı ve şiddeti üzerindeki etkinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim bilimleri enstitüsü (tez numarası: 330224)
- Hilooğlu, S., & Cenkseven Önder, F. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde zorbalığı yordama da sosyal beceri ve yaşam doyumunun rolü. *Elementary education online*, 9 (3), 1159-1173, 2010.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma düzeylerinin okul türü ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Eğitim bilimleri ve uygulama*, 10 (20), 139 159.
- Işıtan, S. (2015), Özel amaçla yazılmış çocuk kitapları: çocuk kitaplarında engelli kavramı. *Çocuk edebiyatı*. Eğiten kitap. 3.Baskı. Editör: Mübeccel Gönen.
- İpek Yükselen, A. (2015). Yaş gruplarına göre çocuk edebiyatı. *Çocuk Edebiyatı*. Eğiten Kitap. 3.Baskı. Editör: Mübeccel Gönen.
- IES (Institute of education sciences), (2015). *Indicators of School Crime and Safety: 2015*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED565704.pdf>
- Zhang, A., Musu-Gillette, L., & Oudekerk, B. A. (2016). *Indicators of School Crime and Safety: 2015*. NCES 2016-079/NCJ 249758. *National Center for Education Statistics*.
- IES (Institute of education sciences), (2016). *Indicators of School Crime and Safety: 2016*

- Kartal, H., & Bilgin, A. (2009). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 539-562.
- Kartal, H. (2008). İlköğretim okullarında zorbalık yapanlar ve zorbalığa uğrayanlar. *Education Sciences*, 3(4), 712-730.
- Kartal, H. & Bilgin, A. (2008). Öğrenci, veli ve öğretmen gözüyle ilköğretim okullarında yaşanan zorbalık. *İlköğretim Online*, 7(2), 485-495, 2008. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Kartal, H., & Bilgin, A. (2017). İyi Kitap Dergisi'nin çocuk kitaplığı bölümünde tanıtılan eserlerin çok yönlü analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(4), 483-500
- Kartal, H. (2009). Öğretmen adaylarının uygulama okullarındaki zorbalıkla ilgili değerlendirmeleri. GÜ, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 29, sayı 1, (2009) 141-172.
- Kartal, H. & Bilgin, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığın nedenleri ile ilgili algıları. *Gazi Üniversitesi sosyal bilimler dergisi*. 2012 11(1): 25-48.
- Türk Dil Kurumu. (2018). www.tdk.gov.tr/
- Kepekçi, Y., & Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect* 30 (2006) 193–204
- Köksal Akyol, A., & Bilbay, A. (2018). Ergenlerin akran zorbalığı yapmaları, zorbalığa maruz kalmaları ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 667-675.
- Kaya, M. (2014). Okuma kültürü ve çocuk edebiyatı. *Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı özel sayısı. Türk Dili, Dil ve Edebiyat dergisi*.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.

- Kepekçi, Y., & Çinkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve uygulama eğitim yönetimi*, sayı: 34, ss. 236-253
- Karakuş, N. (2014). Türkiye’de çocuk edebiyatı öğretiminin başarılmasını etkileyen sebepleri. *Türk Dili, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, CVII, 756, 286-288.*
- Kartal, H., Balantekin, Y., Bilgin, A., & Suyuçok, M. Ev ve Okul Yaşantılarında Zorbalığa Etki Eden Faktörler: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 50-85.
- Karataş, Z., (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karatay, H. (2018). Çocuk Edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*. Grafiker Yayınları, 5. Baskı Editör: Tacettin Şimşek
- Laursen, B. (2005). Dyadic and group perspectives on close relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 29(2), 97-100.
- London RA, Westrich L, Stokes-Guinan K, & McLaughlin M. (2014). Playing fair: the contribution of high-functioning recess to overall school climate in low-income elementary schools. *J Sch Health*. 2015; 85: 53-60.
- Mellor, A. (2002). Helping Victims. A Practical guide to coping for schools. *Pearson Education* Edited by : Michele Elliott.
- Bakanlığı, M. E. (2013). Çocuk gelişimi ve eğitimi, çocuk edebiyatına giriş. *Ankara*.(2017, 0329). *Mart*, 29, 2017..
- Moschos, G. (2016). Respecting children’s rights and promoting a participatory culture of peace and respect in schools. Chapter I. Empowering Children and Awareness Raising. *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace*, 1.
- Marr, N., & Field, T. (2001). Bullycide: death at playtime. *Success Unlimited*.
- McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply psychology*, 1.

- Bakanlığı, M. E., Araştırma, E., & Başkanlığı, G. D. (2008). Öğrencilerin şiddet algısı. *Ankara: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. Erişim: http://www.meb.gov.tr/earged/earged/siddet_algisi.pdf.*
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). *Preventing Bullying Through Science, Policy, and Practice*. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/23482. <https://doi.org/10.17226/23482>.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of child psychology and psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- OBPP, (2019). Olweus Bullying Prevention Program. <https://olweus.sites.clemson.edu/index.php>
- Olweus, D & Limber, S. (2016). Five key components in a global strategy against bullying.
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual review of clinical psychology*, 9, 751-780.
- Oruç, C., Tecim, E., & Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 281-297.
- Olgan, R. (2015). Öykü kitabı ve farklı materyaller kullanılarak öykü anlatım yöntemleri. *Çocuk edebiyatı*. Eğiten kitap. 3. Baskı. Editör: Mübeccel Gönen.
- Özkan, Y., & Çifci, E. G. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *İlköğretim Online*, 9(2), 576-586.
- Öksüz, Y., Çevik, C., & Kartal, A. (2012). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Rize ili örneği). *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 1911-1934.

- Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kabak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. Based Intervention Program. / *Child PsychoL Psychiat.* Vol. 35. No. 7, pp. 1171-1190, 1994.
- Öğür, G., Yörükoğlu, G., & Baysan Arabacı, L. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2011;2(2):5360.
- Palmer, S. (2013). *Zehirlenen Çocukluk*. Çeviren : Özge Çağlar Aksoy. İletişim yayınları.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 531-562
- PISA, (2015). Results Student's well-being. Volume 3. Overview.
- Rigby, K. & Johnson, K. (2016), *The Prevalence and Effectiveness of Anti-Bullying Strategies employed in Australian Schools*. Adelaide: University of South Australia. ISBN: 97819 2204 6185
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. Aust Council for Ed Research.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. (1999, June). What harm does bullying do. In *Children and Crime: Victims and Offenders Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane* (pp. 17-18).
- Reachout.com (2017). Reach summary Bullying and Young Australians. <https://au.reachout.com/>
- Smith, P. K. (2004). Violence in schools: A European perspective. *Read Only*, 136.
- Scarpaci, R. T. (2006). Bullying effective strategies for its prevention: Put a halt to the name-calling, teasing, poking, and shoving, and make way for learning. *Kappa Delta Pi Record*, 42(4), 170-174.

- Swanson, J. H., & Anton-Erxleben, K. (2016). 11. Bullying from a gender-based violence perspective. *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace*, 83.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2003). A practical teachers for handbook : tackling bullying in your school. *This edition published in the Taylor & Francis e-Library*, 2003.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for interventions. *Journal of adolescence*, 22(4), 453-459.
- Sharp, S. (1995). How much does bullying hurt? the effects of bullying on the personal wellbeing and educational progress of secondary aged students. *Educational And Child Psychology*, 12.
- Smith, P. K. (2013). School bullying. *Sociologia, Problemas e Práticas*. 71 | 2013 SPP 71
- Sever, S. (2018), *Sanatsal Uyarılarla Dil Öğretimi*. Tudem yayınları.
- Sanders, B. (2016). *Öküzün A'sı*. İngilizceden çeviren: Şehnaz Tahir. Ayrıntı Yayınları.
- Sharma, R. (2015). *Unvansız Lider*. İngilizceden çeviren: Filiz Gülerkaya. Pegasus Yayınları.
- Sever, S. (2011). Okuma kültürü edinme sürecinde temel sorunlar ve çözüm önerileri. Okul öncesi çocuk edebiyatı kitap kataloğu. EğitimSen yayınları.
- Sever, S. (2013), *Çocuk ve Edebiyat*. Tudem yayınları, 7. Baskı.
- Smith, P. K. (2018). Commentary: Types of bullying, types of intervention: reflections on Arseneault. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 59:4 (2018), pp 422–423
- Santos Pais, M. (2016). Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace. *Protecting Children from Bullying and Cyberbullying*.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2005). *Bullying in secondary schools: What it looks like and how to manage it*. Sage.
- Şirin, M. R. (2000), *99 soruda Çocuk Edebiyatı*, Çocuk vakfı yayınları

Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatı tarihine ön söz. *Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı özel sayısı. Türk Dili, Dil ve Edebiyat dergisi.*

Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatında estetiğin rolü, mevcut potansiyeli uyandırmak ve bakış açısı kazandırmaktır. *Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı. Türk Dili, Dil ve Edebiyat dergisi.*

Şimşek, H. & Yıldırım, A., (2016), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Şimşek, T., & Yakar, (2018). *Çocuk ve Edebiyat. Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı.* Grafiker Yayınları, 5. Baskı Editör: Tacettin Şimşek.

The Annual Bullying Survey (2018). Ditchthelabel.org. <https://www.ditchthelabel.org/>

Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda kitap okuma alışkanlığı'na genel bir bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21(21), 30-39.*

Temizyürek, F., Şahbaz, N. K., & Gürel, Z. (2016). *Çocuk edebiyatı.* Pegem Akademi Yayınları

Totan, T., & Kabakçı, Ö. F. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sosyal duygusal öğrenme becerilerinin zorbalığı yordama gücü. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(2), 575-600.*

Tıprıdamaz Sipahi, H. (2008). *İzmir ili Bornova ilçesinde ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı, etkileri ve eşlik eden faktörler.* Doktora tezi, Ege Üniversitesi. Sağlık bilimleri enstitüsü.

Tatlıoğlu, K. (2018). Okullarda şiddet ve zorbalık üzerine. *Eğitime Bakış- Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Mayıs 2018, sayı, 42, yıl 14, ss. 72-78., 2018*

The Annual Bullying Survey (2017). Ditchthelabel.org. <https://www.ditchthelabel.org/>

Terzi, Ş. (2007). Okullarda yaşanan şiddeti önleyici bir yaklaşım: kendini toparlama gücü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 12(12).*

- Totan, T. (2007). Okulda zorbalığı önlemede eğitimcilere ve ebeveynlere öneriler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- UNESCO, (2017). School Violence and Bullying. Global status report.
- UNİCEF, (2016). UNICEF Annual Results Report 2016
- UNİCEF, (2016). Experiences of Peer Bullying among Adolescents and Associated Effects on Young Adult Outcomes: *Longitudinal Evidence from Ethiopia, India, Peru and Viet Nam*.
- UNICEF, (2018). An Everyday Lesson: ENDviolence İn Schools
- Ulusoy, M., & Altun, D. (2018). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve resimli çocuk kitapları ile ilgili metaforları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67)
- Ural, S. (2015). Okul öncesi çocuk kitaplarının tanımı. *Çocuk Edebiyatı*. Eğiten Kitap Editör: Mübeccel Gönen
- Baş, A. U., & Kabasakal, Z. T. (2010). İlköğretim okullarında saldırganlık ve şiddet davranışlarının yaygınlığı. *İlköğretim Online*, 9(1), 93-105
- Uysal, H., & Dinçer, Ç. (2013). Okulöncesi dönemde karşılaşılan fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve bilim* 2013, cilt 38, sayı 169.
- Umut Vakfı ‘‘Türkiye Silahlı Şiddet Haritası’’ (2018). <http://www.umut.org.tr/>
- WHO. (2002). World Report on Violence and Health.
- Bedford, A. W., Şirin, M. R., & Kaya, M. (2018). April Whatley Bedford:‘‘Çocuk Edebiyatı İlkokul Eğitim Programının Temelini Oluşturmalıdır’’. *Çocuk ve medeniyet dergisi*, 3(6).
- Wright, M. (2018). Cyberbullying Victimization through Social Networking Sites and Adjustment Difficulties: The Role of Parental Mediation. *Journal of the Association for Information Systems* (2018) 19(2), 113-123

- Wolke, D., & Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of disease in childhood, 100*(9), 879-885.
- Juvonen, J., Espinoza, G., ve Schacter, H. L. (2016). Bullying.
- Vanderbilt, D., & Augustyn, M. (2010). The effects of bullying. *Paediatrics and Child Health, 20*(7), 315-320.
- Vally, S. (2005). *Corporal punishment and bullying: the rights of learners*. Editor: Brian Ramadiro
- Yalçın, A. (2018). Şiddet eğitimi Tedhid ve tahdit ediyor.
- Yıldırım, R. (2012). Akran zorbalığı. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Der-gisi, 10*(2), 39-51.
- Yurtal, F. & Cenkseven, F. (2016). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(28), 1-13.
- Yalçın, A., & Aytaş. G. (2016). *Çocuk Edebiyatı*. Akçağ Yayınları. 8. Baskı.
- Yavuzer, H. (2018). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna... Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitapevi
- Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: okul ve öğretmenlerle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Milli Eğitim Dergisi, 41*(192), 43-61
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk ve Suç*. Remzi Kitabevi.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The lancet, 360*(9339), 1083-1088.

EKLER

Tablo 12: Zorbalığın türler								
Eser ismi	Fiziksel zorbalık	Sözel zorbalık	Dolaylı zorbalık	Eser ismi	Fiziksel zorbalık	Sözel zorbalık	Dolaylı zorbalık	Siber zorbalık
1		X	X	26		X		
2	X	X	X	27	X	X		
3	X	X		28		X		
4	X	X		29		X		
5	X	X	X	30		X		
6			X	31		X		
7		X	X	32		X		
8	X	X		33	X	X		
9		X		34		X		
10	X	X		35	X	X		
11	X		X	36		X		
12	X	X		37		X	X	
13		X		38			X	
14			X	39		X		
15		X	X	40			X	
16		X		41		X	X	
17		X		42			X	
18	X	X	X	43	X		X	
19	X	X		44			X	
20	X	X	X	45		X		
21		X		46			X	
22	X	X		47		X		

23	E	X	X		E		X		
24	E	X	X		E	X	X		
25	E	X	X		E	X	X		X

Tablo 13: Zorbalık yapanların cinsiyeti							
Eser ismi	erkek	kız	belirtilmemiş	Eser ismi	erkek	kız	belirtilmemiş
1	E		X	26	E		X
2	E	X		27	E		X
3	E	X		28	E	X	X
4	E		X	29	E		X
5	E		X	30	E		X
6	E		X	31	E		X
7	E		X	32	E		X
8	E		X	33	E		X
9	E	X		34	E	X	
10	E	X	X	35	E	X	
11	E	X		36	E		X
12	E		X	37	E		X
13	E		X	38	E		X
14	E		X	39	E		X
15	E	X		40	E		X
16	E	X		41	E	X	
17	E		X	42	E		X
18	E	X		43	E		X
19	E		X	44	E		X
20	E	X	X	45	E		X
21	E		X	46	E		X
22	E		X	47	E		X
23	E		X	48	E		X

24	E		X	E			X
25	E		x	E	x		

Tablo 14: zorbalık yapanların özellikleri

Eser ismi	Saldırgan	Empati kurmazlar	Fiziksel olarak güçlü	Kendine güven	öfkeli
E1		X	X	X	X
E2	X	X			X
E3	X	X	X	X	X
E4	X			X	X
E5		X			
E6	X	X	X	X	
E7			X		
E8		X			
E9		X			
E10		X			
E11		X			
E12	X	X	X	X	X
E13		X	X		
E14		X	X		
E15		X	X		
E16		X			
E17		X			
E18		X			X
E19	X				X
E20	X			X	
E21		X		X	
E22			X		
E23			X		
E24			X		
E25			X		
E26		X			
E27			X		
E28		X			
E29		X			
E30			X	X	
E31			X		
E32		X			
E33			X		
E34			X	X	
E35	X	X			X
E36		X			
E37			X		
E38		X			
E39			X		
E40		X			
E41		X			
E42		X			
E43		X			

E44		X	X		
E45		X			
E46			X		
E47		X			
E48			X	X	
E49		X			
E50	X	X	X		

Tablo 15: zorbalığa uğrayan mağdurların özellikleri

Eser ismi	Güvensiz olması	Endişeli olması	çekingen	Fiziksel olarak zayıf	Dışlanmış olması
E1		X		X	X
E2		X			X
E3		X		X	
E4				X	
E5					X
E6				X	
E7				X	
E8	-	-	-	-	-
E9	-	-	-	-	-
E10				X	
E11			X		
E12		X		X	
E13				X	X
E14				X	X
E15				X	
E16	-	--	-	-	-
E17				X	
E18	X	X			
E19				X	
E20				X	
E21	-	--	-	-	-
E22				X	
E23				X	
E24				X	
E25				X	
E26	X				
E27	X				X
E28	X	X			
E29	-	-	-	-	-
E30				X	X
E31				X	
E32					X

E33					X	
E34	X	X			X	
E35	-	-	-	-	-	-
E36	-	--	-	-	-	-
E37	-	-	-	-	-	-
E38		X			X	
E39					X	
E40					X	
E41	-	-	-	-	-	-
E42	-	-	-	-	-	-
E43	-	-	-	-	-	-
E44					X	
E45	-	-	-	-	-	-
E46		X			X	
E47	-	-	-	-	-	-
E48	-	-	-	-	-	-
E49	-	-	-	-	-	-
E50	X	X	X	X	X	

Tablo 16: Zorbalığa uğrayan mağdurların cinsiyeti

Eser ismi	erkek	kadın	belirtilmemiş	Eser ismi	erkek	kadın	belirtilmemiş
E1			X	E26			X
E2		X		E27			X
E3	X			E28		X	
E4	X		X	E29			X
E5			X	E30			X
E6			X	E31			X
E7			X	E32			X
E8			X	E33			X
E9	X			E34			X
E10			X	E35	X		
E11		X		E36			X
E12			X	E37	X		
E13			X	E38			X
E14			X	E39			X
E15	X			E40			X
E16	X	X		E41	X		
E17		X		E42			X
E18		X		E43			X
E19			X	E44			X
E20	X	X	X	E45			X
E21			X	E46			X
E22			X	E47			X
E23			X	E48			X
E24			X	E49			X
E25			X	E50	X		

Tablo 17: zorbalığın yapıldığı yerler

Eser ismi	sınıfta	Okul bahçesinde	lavobada	Okul yolunda	parkta	Doğal alanda	Okul servisinde
E1						X	
E2	X	X	X				
E3		X			X		
E4						X	
E5	X	X		X			
E6						X	
E7						X	
E8	-	-	-	-	-	-	-
E9	-	-	-	-	-	-	-
E10	-	-	-	-	-	-	-
E11	X	X					
E12						X	
E13						X	
E14	X	X					
E15		X					
E16		X					X
E17	--	-	-	-	-	-	-
E18	X	X					
E19						X	
E20						X	
E21						X	
E22						X	
E23						X	
E24						X	
E25	-	-	-	-	-	-	-
E26	X			X			
E27	-	-	--	-	-	-	-
E28		X					
E29						X	
E30						X	
E31						X	
E32						X	
E33						X	
E34						X	
E35	X						
E36						X	
E37						X	
E38						X	
E39						X	
E40					X		
E41	X	X					
E42	X						
E43						X	
E44						X	
E45						X	

E46						X	
E47						X	
E48						X	
E49	-	--	-	-	-	-	-
E50	X	X		X			

Tablo 18: mağdurun zorbalığa verdiği tepkiler

Eser ismi	Fiziksel olarak karşı koyma	Pasif ve itaatkar davranma	Sözel olarak tepki gösterme	Yardım alma
E1				X
E2	X		X	
E3		X		
E4			X	
E5		X		
E6			X	
E7	-	-	-	-
E8			X	
E9	-	-	-	-
E10			X	
E11		X		
E12	X		X	X
E13			X	
E14		X		
E15			X	X
E16	X		X	X
E17		X		
E18			X	
E19	-	-	-	-
E20	X			
E21			X	
E22	X		X	
E23	X		X	
E24		X		
E25	X			
E26	-	-	--	-
E27		X		X
E28	-	-	-	-
E29			X	
E30		X		
E31			X	
E32				X
E33				X
E34		X		
E35	X			

E36			X	
E37			X	
E38			X	
E39	-	-	-	-
E40	-	-	-	-
E41		X		
E42	-	-	-	-
E43	X			
E44	-	-	-	-
E45	-	-	-	-
E46	X		X	
E47	X		X	
E48	X		X	
E49			X	
E50		X	X	X

Tablo 19: zorbalıkla mücadele stratejisi

Eser ismi	Yardım isteme	Zorbalığa uğradığını paylaşma	Öz güvenli olma	Arkadaş edinme	Zorbadan uzak durma	belirtilmemiş
E1	X	X	X			
E2		X				
E3	X					
E4	X			X		
E5				X		
E6					X	
E7						X
E8						X
E9					X	
E10	X					
E11						X
E12	X	X	X	X		
E13				X	X	
E14					X	
E15	X	X	X			
E16	X	X				
E17						X
E18	-	-	-	-	-	-
E19					X	
E20			X	X		
E21			X		X	
E22	X		X			
E23			X			
E24	X					
E25	X					
E26			X	X		
E27	X					
E28			X	X		
E29			X			
E30			X			

E31			X	X		
E32	X					
E33	X	X				
E34		X			X	
E35						X
E36					X	
E37			X			
E38				X		
E39			X			
E40						X
E41						X
E42					X	
E43						X
E44					X	
E45	X		X			
E46	X		X	X	X	
E47					X	
E48			X			
E49				X		
E50	X	X	X		X	

Tablo 20: zorbalık eylemlerine tanık olan seyircilerin verdiği tepkiler						
Eser ismi	Sessiz kalma	Görmezden gelme	Alkış tutma	Zorbayı uyarma	Sözel tepki gösterme	Mağdura yardım etme
E1	X					
E2				X		
E3				X	X	
E4				X	X	
E5	X					
E6	-	-	-	-	-	-
E7	--	-	-	-	-	-
E8	-	-	--	-	-	-
E9				X		
E10	X					
E11	X					
E12				X	X	X
E13	X		X			
E14	X					
E15	X		X			
E16			X		X	
E17	-	-	-	-	-	-
E18					X	
E19	-	-	-	-	-	-
E20	-	--	-	-	-	--
E21	-	--	-	-	-	-
E22	X					
E23			X			
E24	-	-	-	-	-	-
E25	X					

E26						X
E27	-	-	-	-	-	-
E28			X			
E29	-	-	-	-	-	-
E30	-	-	-	-	-	-
E31	-	-	-	-	-	-
E32						X
E33						X
E34						X
E35	X					
E36	-	-	-	-	-	-
E37	-	-	-	-	-	-
E38	-	-	-	-	-	-
E39			X			
E40	X					
E41	X					
E42						X
E43	-	-	-	-	-	-
E44	-	-	-	-	-	-
E45			X			
E46	-	-	-	-	-	-
E47	-	-	-	-	-	-
E48	-	-	-	-	-	-
E49						
E50	X		X			X

Tablo 21: mağdurun zorbalığa uğradığını paylaştığı kişiler

Eser ismi	Anne-baba	arkadaş	öğretmen	Kimseye anlatmama	Diğer
E1					X
E2			X		
E3	X				
E4					X
E5			X		
E6					X
E7	-	-	-	-	-
E8	-	--	-	-	-
E9	-	-	-	-	-
E10	-	--	-	-	-
E11	-	-	--	-	-
E12		X			
E13	-	-	-	-	-
E14	-	-	-	-	-
E15	X		X		

E16	X				
E17	--	-	-	-	-
E18	-	-	-	-	-
E19	-	-	-	-	-
E20					X
E21	-	-	-	-	-
E22					X
E23	-	-	-	--	-
E24	X				
E25	X				
E26	X				
E27	-	-	-	-	-
E28	-	-	-	-	-
E29	-	-	-	-	-
E30	-	-	-	-	-
E31	-	-	-	-	-
E32		X			
E33		X			
E34					X
E35	-	-	-	-	-
E36	-	-	-	-	-
E37	-	-	-	-	-
E38	-	-	-	-	-
E39	-	-	-	-	-
E40	-	-	-	-	-
E41	-	-	-	-	-
E42	-	-	-	-	-
E43	-	-	-	-	-
E44	-	-	-	-	-
E45	-	-	-	-	-
E46					X
E47	-	--	-	-	-
E48	-	-	-	-	-
E49					X
E50	X	X			

Özgeçmiş

Doğum Yeri ve Yılı: Hakkâri - 1989

Öğrenim Gördüğü Kurumlar

Lise: 2005- 2009 Gazi Mustafa Anadolu Lisesi, Hakkâri

Lisans: 2011- 2015 Ahi Evran Üniversitesi

Yüksek Lisans: 2016- 2019 Bursa Uludağ Üniversitesi

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA
İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı: Reis BEŞER	
Tez Adı : Resimli Çocuk Kitaplarının Zorbalık Olgusu Açısından Doküman Analizi ile İncelenmesi	
Enstitü : Eğitim Bilimleri Entitüsü	
Ana Bilim Dalı: Temel Eğitim	
Bilim Dalı : Sınıf Öğretmenliği	
Tez Türü : Yüksek Lisans	
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Hülya KARTAL	
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum
	Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒
Yayımlama İzni	Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
	Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☒
	Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum
	1 yıl 2 yıl 3 yıl
	Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikrî mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih:

İmza: